

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN SÖZSÜZ İLETİŞİMİNE
DAİR HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

ZEHRA BAYSAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. HURİYE MARTI

KONYA-2016

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zehra Baysal
	Numarası	128106031012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç.Dr. Huriye Martı
	Tezin Adı	Hız.Peygamber'in Sözsüz İletişimine Dair Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi.

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma 08 / 02 / 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Huriye Martı	
2	Prof. Dr.	Bilal Saklan	
3			

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

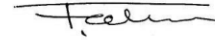
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZEHRA BAYSAL		
	Numarası	128106031012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI HADİS BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	+	
		Doktora		
Tezin Adı	HZ. PEYGAMBER'İN SÖZSÜZ İLETİŞİMİNE DAİR HADİSLERİN TAHRİR VE DEĞERLENDİRMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Zehra Baysal

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zehra Baysal	
	Numarası	128106031012	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Huriye Martı	
	Tezin Adı	Hz. Peygamber'in Sözsüz İletişimine Dair Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi	

Günümüzde iletişimin her türlü çok önem kazanmıştır. Tezimiz, Resûlullah'ın iletişim üslûbunu ve bilhassa sözsüz iletişimdeki metotlarını inceleyerek ilgili rivayetleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Hz. Peygamber'in sünnetini doğru anlayarak ilgili ilim dallarına sağlıklı veriler sunmamız hedeflenmiştir. Bir Müslüman için "en güzel örnek" elbette Resûlullah'tır.

Hz. Peygamber, tebliğ vazifesi gereği çevresindeki insanlarla sürekli iyi bir iletişim kurmuştur. Ashabına karşı yaptığı içten ve kucaklayıcı davranışlar, onlarla kurduğu fevkalade olumlu ilişkiler iletişim metotlarını önemli hale getirmiştir. Hz. Peygamber bir tebliğci ve bir eğitimci olarak konuşmasıyla, duruşuyla, hareketleriyle, kıyafetiyle, ses tonuyla, hatta susmasıyla hedef kitle üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Sahabe onun her halini büyük bir titizlikle gözlemlemiş ve bizlere aktarmıştır.

Çalışmamızda iletişim bilimi çerçevesinde iletişimin tanımı, temel öğeleri ve çeşitleri ele alınarak konuya kavramsal bir giriş yapılmıştır. İletişimin alt kolu olan "sözsüz iletişim" daha ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, sözsüz iletişimin öneminden, insanlar üzerindeki etkilerinden ve işlevlerinden bahsedilmiştir. Sözsüz iletişim biçimleri tek tek ele alınıp Hz. Peygamber'in hayatından örnekleri aksettiren hadis rivayetleri incelenmiştir.

İletişim bilimiyle ilgili temel kitaplardan, kişisel gelişim kitaplarından, ilgili makale ve tezlerden yararlanılarak konunun iskeleti oluşturulmuştur. Bu temelin üzerine Peygamber Efendimizin hayatından örnekler sunan hadisler temel hadis mecmualarından derlenerek değerlendirilmiş, böylelikle konunun hadis bilim dalı açısından önemini vurgulanmıştır. Dolayısıyla çalışma interdisipliner bir hüviyet taşımaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, sözsüz iletişimin tüm metotları Hz. Peygamber tarafından başarıyla kullanılmış olup, o her konuda olduğu gibi bu konuda da Müslümanların eşsiz örneği olmuştur. İletişime dair akademik çalışmaların hızlandığı günümüz dünyasında Resûlullah'ın duruşundan öğrenilecek, onun tavrından modellenecek, iletişim üslûbundan çıkarılacak nice ilkeler ve dersler vardır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İletişim, Sözsüz İletişim, Hz. Peygamber.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Zehra Baysal	
	Student Number	128106031012	
		Basic Islamic Sciences/ Hadith	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
	Supervisor	Doç. Dr. Huriye Marti	
	Title of the Thesis/Dissertation	Tahrir and Evaluation of Hadiths about Non-verbal Communication of The Prophet	

Nowadays much importance is attached to every type of communication. The thesis tries to show the related hadith narration, examining the communicative methods of our prophet, especially those of non-verbal communication. It also aims to present accurate findings to the branch of learning concerned with correct understanding of his instructive life- the sunneh. For a Muslim, the best model is certainly our prophet.

The prophet was in a position constantly to set up good relationships with humans as required by his duty to impart Islamic religion. He always established a best relationship with human beings and deepened his relations with his sincere and meaningful behaviors towards his companions. As a messenger and teacher, the prophet had always a deep and long-lasting impression on the people with his speech, stature, movements and appropriate garments and tone of voice and even with his non- verbal communicative confirmation. His companions carefully observed all his manners and precisely passed on the new Muslim generations.

Our study conceptually introduces the subject with the definition of communication, its basic elements and types, and explains non-verbal communication, its significance, functions and its effect on humans in detail. Hadith- narration reflecting the model situation in the life of the prophet was scrutinized with all types of non-verbal communication one by one in isolation.

The content of the subject was developed with the contribution of basic communicative theoretical resources, individual development books, and of relevant articles and dissertations. In this framework, an adequate number of verbal traditions, i.e. hadiths were quoted from the basic hadith collections presenting the exemplary situations in prophet's life and the significance of the subject was therefore stressed in terms of Islamic hadith tradition. In this way, the study was developed into an interdisciplinary nature.

To conclude, the Prophet was observed to have used every methods of non-verbal communication successfully and set a peerless model for Muslims as was always a perfect example in all situations. Many a principle and many a lesson was present which can be learned from his life, modeled from his attitudes and inferred from his communication style.

Keywords: Hadith, Communication, Non-verbal Communication, The Prophet.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	Error! Bookmark not defined.
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	Error! Bookmark not defined.
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMA KONUSU VE PROBLEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
III. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONUyla İLGİLİ BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR	3
IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İLETİŞİME GENEL BAKIŞ VE SÖZSÜZ İLETİŞİM	5
I. İLETİŞİME GENEL BAKIŞ	5
A. İletişimin Tanımı.....	5
B. İletişimin Temel Öğeleri	6
1. Kaynak (Gönderen).....	6
2. Hedef (Alıcı).....	7
3. İleti (Mesaj).....	8
4. Kodlama-Kod Açıklama	8
5. Kanal.....	9
6. Araç.....	9
7. Geri bildirim	10
C. İletişimin Çeşitleri.....	10

1. Kişi İçi İletişim	10
2. Kişilerarası İletişim.....	11
a. Sözlü İletişim	11
b. Sözsüz İletişim.....	12
c. Yazılı İletişim.....	13
d. Görsel İletişim.....	13
e. Örgüt İçi İletişim.....	14
f. Kitle İletişimi.....	14
II. SÖZSÜZ İLETİŞİM.....	15
A. Sözsüz İletişimin Tanımı	15
B. Sözsüz İletişimin Önemi Ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri.....	16
C. Sözsüz İletişimin İşlevleri	19
1. Sözsüz İletişim Yoluyla İletilen Anlamlar.....	20
2. Sözlü İletişimi Düzenleme, Kontrol Altında Tutma İşlevi	22
D. Sözsüz İletişimin Çeşitleri	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
HZ. PEYGAMBER VE SÖZSÜZ İLETİŞİM	25
I. SÖZSÜZ İLETİŞİMİN HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDAKİ YERİ.....	25
II. HZ. PEYGAMBER'İN SÖZSÜZ İLETİŞİMİNE DAİR RİVAYETLER	29
A. Hadisler Ekseninde Sözsüz İletişim Biçimleri.....	30
1. Hz. Peygamber'in Yüz İfadeleri (Mimikleri)	30
a. Duygu Aktaran Yüz İfadeleri.....	34
b. Bakışları, Göz Hareketleri ve Göz Teması	49
2. Hz. Peygamber'in Beden Hareketleri (Jestleri)	52
a. El, Kol ve Parmaklarını Kullanımı	53
b. Baş Hareketleri	63
c. Ayak-Bacak Hareketleri.....	64
3. Hz. Peygamber'in Bedensel Teması (Dokunması).....	65

a. Kendi Bedeni İle Teması.....	67
b. Yetişkinlerle Bedensel Teması	68
c. Çocuklarla İletişimde Bedensel Teması.....	71
4. Hz. Peygamber'in Bedeninin Duruşu	73
5. Hz. Peygamber'in Mekân Kullanımı ve Mesafe Algısı.....	82
6. Hz. Peygamber'in İletişim Ortamı ve İletişim Araçları.....	85
a. Giyim Kuşamı-Dış Görünüşü	86
b. Ses Tonu	99
c. Sükûtu	105
d. Muhatabın Durumunu Dikkate Alması.....	114
III. RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRMESİ	120
SONUÇ.....	123
BİBLİYOGRAFYA.....	130

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

AÖF : Açık Öğretim Fakültesi

(cc) : Celle celâlühü

b. : bin/binti

bkz. : Bakınız

bs. : Baskı

çev. : Çeviri

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

EKEV : Erzurum Kültür Eğitim Vakfı

hno. : Hadis Numarası

Hz. : Hazreti

MÜİFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

(ra) : Radiyallâhü anhü/anha/anhüma/anhüm

s. : Sayfa

(sas) : Sallallâhü aleyhi ve sellem

şrh. : Şerh eden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkîk

thr. : Tahriç

tlk. : Tâ'lik

trc. : Tercüme

trs. : Tarihsiz

tsh. : Tashîh

vb. : ve buna benzer

yay. : Yayınları, Yayınevi

ÖNSÖZ

Günümüzde teknolojinin ulaştığı seviye, her konuda olduğu gibi iletişim konusunda da insan ve toplum hayatına büyük yenilikler ve değişimler getirmiştir. Kitlesele iletişim araçlarının son derece gelişmesinin ve yaygınlaşmasının, hayatımızda birtakım faydaları olsa da iletişim konusunda ferdi, ailevî ve sosyal alanda ciddi problemler yaşamakta olduğumuz bir gerçektir.

Hızlı ve yoğun yaşama modelinin fert ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerine karşı dinî referanslardan beslenen yeni çareler bulmaya çalışmak durumundayız. Bu bağlamda İslâm dininin, iletişim konusundaki bunalım ve karışıklıklara ne tür çözümler sunduğunun akademik seviyede araştırılması da zorunlu hale gelmiştir. İletişim problemlerinin çözümüne dair mutlaka söylenecek sözler ve ortaya konulacak temel ilkeler vardır.

Günümüz kitle iletişim araçlarının hiçbirisi Hz. Peygamber'in zamanında mevcut değildi. O dönemde kişiler arası iletişim çoğunlukla yüz yüze olmuş, hafıza gücüyle ayakta durmuştu. Hz. Peygamber'in hem Müslümanlarla hem de gayr-i müslimlerle iletişimi bütün zamanlara örnek olacak nitelikte hayata karışırken, bu iletişimin en ince ayrıntısına kadar bütün özellikleri hadis rivayetlerinde geleceğe taşınmıştır.

Hadislerle ortaya konulan iletişim ahlâkı ilkelerinin Hz. Peygamber'in zamanında ve sonraki asırlarda uygulama zemini bulması, onların pratik ve uygulanabilir ilkeler olduğunu gösterir. Hz. Peygamber'in getirdiği iletişim modeli ilkeleri, ayrı bir değer ve öneme haizdir. Kendi içinde sağlam ve tutarlı bir yapıya sahip olan bu ilkeler, o dönemde örnek bir toplumun oluşmasında büyük rol oynamıştır.

İletişimin temel öğelerinden biride sözsüz iletişimdir. Günlük yaşamda gerçekleştirilen ilişkilerde başvurulan bir yöntemdir. İletişimde kullanılan ses tonlaması, yüz ifadeleri, mimikler, beden hareketleri, jestler, duruşlar, oturuş biçimleri, mekân ve zaman özellikleri, renk ve giyim kuşam sözsüz iletişimin bir parçasıdır.

Kur'ân'ın, “ideal tip” olarak peygamberleri ve özellikle de örnek alınması gereken bir kişilik olarak Hz. Peygamber'i göstermesi dikkat çekicidir. Zira o, Kur'ân'ı yansıtan yaşayışıyla, sözlü-sözsüz her türlü davranışlarıyla eşsiz bir kişilik, Allah'ın emriyle kendisine uyulması, tutum ve davranışlarının ölçü alınması gereken ideal bir şahsiyettir.

Bu çalışmada, “Yaşayan Kur'ân” Hz. Muhammed'in (s.a.s.), çevresiyle kurduğu sözsüz iletişime dair hadis rivayetleri incelenmiştir. Ayrıca onun sözsüz iletişim modeline esas olan sözleri ve bu konudaki tavsiyeleri; ferdi, ailevi ve sosyal hayatta insanlarla iletişim kurarken dikkat ettiği hususlar, takip ettiği ölçü ve esaslar belirlenmiştir.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, önemi, metodu, sınırları anlatılarak daha önce bu konuda yapılan çalışmalara değinilmiştir. Birinci bölümde iletişimin genel özellikleri ve çeşitleri ele alınarak sözsüz iletişimin ne olduğu ele alınmış, sözsüz iletişimin öneminden, insanlar üzerindeki etkilerinden, işlevlerinden ve çeşitlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise sözsüz iletişimin Hz. Peygamber'in hayatındaki yeri tasvir edilmiş, Hz. Peygamber'in sözsüz iletişimi ile ilgili hadis rivayetleri incelenerek, tahric ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Ayrıca hadisler ekseninde sözsüz iletişim biçimleri tek tek ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmalarım esnasında bana yol gösteren, vaktini ve emeğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Huriye Martı'ya teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah Teâlâ'dandır.

Zehra Baysal

Konya/2016

GİRİŞ

İletişim iki sistem arasındaki bilgi alışverişidir. Bu iki sistemi “insan” olarak kabul edersek; iletişim iki insan arasındaki mesajlaşma sürecidir. Yani insanların birbirlerine iletmek istediği her şeyi ve bu mesajları nasıl, hangi biçimlerle ilettiklerini ifade eder. Bu tez çalışmasında iletişimin sözsüz boyutunda Hz. Peygamber’in nasıl bir örneklik sergilediğine dair hadis rivayetleri tahrir ve tahlil edilecektir.

I. ARAŞTIRMA KONUSU VE PROBLEMİ

İnsan, diğer insanlarla ve canlılarla birlikte yaşayan sosyal bir varlık olduğuna göre iletişimi insan hayatından çekip almamız mümkün değildir. İletişim söz ile olabildiği gibi sözsüz de olabilir. İnsanoğlunun kelimelerle tanışması ve sözlü olarak iletişim kurması Âdem (as) ile başlamaktadır. Ancak insan sadece düşünen ve düşündüğünü kelimelerle ifade eden bir varlık değildir. Düşünebilme yetisinin yanında, insanın bir de duygu boyutu vardır. Bundan dolayı kelimeler bazen yetersiz kalabilmektedir. İnsan düşüncelerini daha çok sözlü iletişim vasıtasıyla aktardığı gibi duygularını da en rahat sözsüz iletişim yoluyla ifade edebilir.

Diyebiliriz ki; sözsüz iletişim gerçek duygu ve düşünceleri aktarması ve sözlü iletişimi desteklemesi bakımından önemlidir. Çünkü insanın her hali bir anlam ifade eder. Susmak bile yeri geldiği zaman çok büyük anlamlar taşır.

Bir insan için, bir mümin için “en güzel örnek” elbette ki Resûlullah’tır. Bir insan olarak, yaşamımızın amacını, şeklini, biçimini belirlemede örnek ararız. Bir müslüman olarak ise, Hz. Peygamber’in (sas) yaşam anlayışını, dünya görüşünü ve hayat modelini örnek olarak alırız. Bu, incelemeden, irdelemeden yapılan motomot bir örnekleme değildir. Bu çalışmada da onun (sas) iletişim üslubu ve bilhassa sözsüz iletişimdeki başarısı incelenecek, ilgili rivayetler tartışılacaktır.

Günümüzde sözsüz iletişim diye ifade edeceğimiz iletişim biçiminin önem kazanması ve Hz. Peygamber’in şahıslarla ve topluluklarla iletişim kurarken ortaya koyduğu metotların ve davranış biçimlerinin bizim için hayatî ehemmiyet arz etmesi,

ayrıca din psikolojisi ve iletişim bilimlerinin konuyla ilgili sağlıklı hadis verilerine ihtiyaç duyması bizi bu araştırmaya yöneltmiştir.

Çalışmada öncelikle iletişim bilimi çerçevesinde iletişimin tanımı, temel öğeleri ve çeşitleri ele alınarak konuya kısaca kavramsal bir giriş yapılacaktır. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında ise iletişim çeşitlerinden kişiler arası iletişimin alt kolu olan “sözsüz iletişim” kavramı daha ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, sözsüz iletişimin öneminden, insanlar üzerindeki etkilerinden ve işlevlerinden bahsedilecektir. Ardından sözsüz iletişim biçimleri tek tek ele alınıp Hz. Peygamber’in (sas) hayatından örnekleri aksettiren hadis rivayetleri incelenecektir.

Bunu yaparken iletişim bilimiyle ilgili esasların yer aldığı temel kitaplardan, daha çok insanlarla iletişebilmenin yollarını göstermeye çalışan kişisel gelişim kitaplarından, ilgili makale ve tezlerden yararlanarak konunun temel iskeletini oluşturmayı ve bunun üzerine Peygamber Efendimizin (sas) hayatından örnekler sunan hadisleri temel hadis mecmualarından derleyerek değerlendirmeyi, böylelikle konunun hadis bilim dalı açısından önemini vurgulamayı gaye edindik. Dolayısıyla çalışmamız interdisipliner bir hüviyet taşıyacaktır.

Her ne kadar daha önce Hz. Peygamber’in (sas) beden dili ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar sözsüz iletişim kapsamında onun her halini bize yansıtamamaktadır. Çünkü beden dili sadece beden hareketlerini içerir ve sözsüz iletişimin bir alt koludur. Sözsüz iletişim ise daha geneldir ve daha geniş anlam ifade eder. İnsanın her halini kapsar. İnsan sözüyle muhatabına mesaj iletebildiği gibi sözsüzlüğüyle de bunu yapabilir. Beden unsurunu kullanarak yani beden diliyle mesaj verebildiği gibi hareketsizliğiyle de mesaj iletebilir. İnsanın her hali anlam yüklüdür ve insanın her halini beden dili ile sınırlamamız mümkün görünmemektedir. Üstelik Hz. Peygamber’in (sas) beden dilini konu edinen bu çalışmalar onun beden dilini anlatmaktan öteye geçememiş, bu beden dilinin insanlar arası iletişimde nasıl karşılık bulduğu konusunda eksik kalmışlardır. Oysa bizim için önemli olan Hz. Peygamber’in (sas) beden dilinden ziyade onun insanlarla olan iletişimi, bu iletişimde sözsüz unsurların varlığı ve bunların etrafındakiler tarafından nasıl algılandığıdır.

Nitekim biz de sözsüz iletişimin daha geniş bir alanı kapsamayı ve ilgili çalışmalarda gördüğümüz anlamlandırma hususundaki eksikliklerden dolayı bu araştırmayı yapmayı uygun gördük.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamızın amacı, sözsüz iletişimin insanlar arası iletişimdeki hayati önemine vurgu yaparak Hz. Peygamber'in (sas) sözsüz iletişim şekillerini ortaya koyan rivayetleri irdelemek, böylelikle nebevî ipuçlarına ulaşmaktır. Aynı zamanda sahabenin Hz. Peygamber'i (sas) algılayış biçimlerini görerek bizim de Hz. Peygamber'in (sas) sünnetini doğru algılayıp doğru sünnet anlayışına sahip olmaya çalışmamız ve ilgili ilim dallarına sağlıklı veriler sunmamız hedeflenmektedir.

III. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONU İLE İLGİLİ BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR

Araştırmamızla ilgili daha önce yazılmış çeşitli makaleler ve kitaplar bulunsa da “sözsüz iletişim” bağlamında Hz. Peygamber'i (sas) konu alan geniş ve yeterli bir çalışma bulunmamaktadır. Mustafa Canlı'nın “Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim” isimli makalesi her ne kadar iletişim çerçevesinde konuyu ele alsın da makale olmasından dolayı konuyu sınırlı olarak ele almıştır. Bünyamin Erul'un “Hz. Peygamber ve Beden Dili” isimli tebliği beden dilinin ne olduğu, önemi ve Hz. Peygamber'in (sas) beden dilinden örneklerle yer verir. Mahmut Kavaklıoğlu'nun “Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber” isimli makalesi ise beden dilinin iletişimdeki rolü ve yerini irdeleyerek, Hz. Peygamber'in (sas) beden dilini kullanması ve kullandığı bu dilin başkaları tarafından okunması cihetiyle konuyu inceler. Her iki makale de hem makale oluşlarından kaynaklanan sınırlılıklarından ve konuyu sadece beden dili çerçevesinde ele alıp sözsüz iletişim açısından geniş bir biçimde incelememelerinden dolayı yeterli görünmemektedirler. Mustafa Karataş'a ait “Hz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri” isimli eserde de aynı durum söz konusudur. Ayrıca Nilgün Büyükyılmaz'a ait “İslam

Eğitim Öğretiminde Beden Dili” isimli bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tez ise konuyu İslâm eğitim-öğretimi açısından ele alır ve Hz. Peygamber’in (sas) beden dili çalışmanın cüz’î bir bölümünü oluşturur. Üstelik sadece örnekler verilerek konu işlenmiş her hangibir çıkarım da bulunulmamıştır.

Araştırmamıza daha önce yapılan bu çalışmaların sınırlılıklarını görerek, aynı zamanda bu çalışmalardan da yararlanarak, konuyu daha geniş bir biçimde ele almak amacıyla başladık. Çalışmamız sözsüz iletişimin ne olduğundan, öneminden ve Hz. Peygamber’in (sas) sözsüz iletişim örneklerinden bahsetmenin yanında bir peygamber olarak her hali ayrı bir anlam ifade eden Hz. Peygamber’in insanlarla iletişimindeki inceliklere ve onun (sas) her halinin dinin doğru anlaşılmasındaki önemine de vurgu yapacaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmanın önemi interdisipliner bir yapı taşımasından ve ilgili ilim dallarını birarada okumaya çalışmasından ileri gelir. Ayrıca sözsüz iletişimin insan hayatında göz ardı edilemeyecek bir yerinin olması ve Hz. Peygamber’in her haliyle örneklğini sunan rivayetlerin irdelenmesine olan ihtiyaç bu çalışmayı değerli kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİME GENEL BAKIŞ VE SÖZSÜZ İLETİŞİM

I. İLETİŞİME GENEL BAKIŞ

Bu bölümde iletişimin tanımına, temel öğelerine ve çeşitlerine konumuza bir alt yapı oluşturabilmesi amacıyla kısaca değineceğiz.

A. İletişimin Tanımı

İletişim kavramı Latincedeki “communicatio” ve batı dillerindeki “communication” kavramlarının karşılığıdır. Communicatio kavramının kökeni de, Latince “ortaklaşa” demek olan “communis” kavramına dayanmaktadır. Bu bağlamda iletişim, en geniş anlamıyla canlılar arasında belirli ortaklaşa unsurlara dayanan bir süreci ifade etmektedir. Bu anlayıştan hareketle iletişimin sadece insanları değil, tüm canlıları kapsadığı söylenebilir.¹

İletişimi kısaca, “bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci” olarak tanımlayabiliriz. En yalın ve mekanik tanım olarak iletişim, kaynaktan alıcıya iletinin aktarılması sürecidir.² İletişimin gerçekleşmesi için, iki sistem gereklidir. Bu sistemler iki insan, iki hayvan, iki makine ya da bir insan ile bir hayvan, bir insan ile bir makine (örneğin bir bilgisayar) olabilir. Seçenekleri artırmak mümkündür. Nitelikleri ne olursa olsun, iki sistem arasındaki bilgi alışverişini “iletişim” kabul edebiliriz. Bu durumda pek çok etkinlik iletişim sayılacaktır. Örneğin bu tanıma dayanarak iki insanın karşılıklı konuşmasını iletişim sayabileceğimiz gibi, arıların bal bulunan yeri birbirlerine bildirmelerini de iletişim kabul edebiliriz.³

Kapsamlı anlamda iletişim çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Örneğin iletişim kavramı hayvanlar arasındaki ilişkileri (animal iletişim), canlı varlıklar arasındaki ilişkileri (bio iletişim), teknik sistemler arasındaki ilişkileri (teknik

¹ Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 7.

² Bıçakçı, İlker, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, MediaCat, İstanbul, 2006, s. 17.

³ Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 19.

iletişim), insan ile Yaratıcı Kudret arasındaki ilişkiyi (insan-Allah iletişimi) ya da insanlar ile teknik araçlar arasındaki ilişkileri (insan-makine iletişimi) ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Sınırlı anlamda ise iletişim, insanlar arası ilişkilere yönelik kullanılmaktadır.⁴ Bilimsel çalışma ve araştırmalarda iletişim kavramının daha çok insanlar arası ilişkiyi ve bu amaçla kullanılan araçları nitelemek ve açıklamak amacıyla kullanıldığı da bir gerçektir.⁵ İletişim, sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insani bir süreçtir.⁶ Ayrıca iletişim, katılanların bilgi/sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir.⁷

B. İletişimin Temel Öğeleri

İletişimin ortamının oluşabilmesi için; kaynak (gönderen), hedef (alıcı), ileti (mesaj), kodlama-kod açılama, kanal, araç, geri bildirim gibi bazı temel öğelerin bulunması gerekir. Şimdi iletişimin olmazsa olmaz bu unsurlarını tek tek inceleyelim:

1. Kaynak (Gönderen)

Kaynak; mesajları üreten ya da nakleden kişi, küme, örgüt ya da aygıttır.⁸ Başka bir kimseye araç ve kanallar aracılığıyla bir şey iletmek isteyen ve böylece iletişimi başlatan kişidir.⁹ Gönderen, alıcı konumundaki hedefte, belli bir konuda birtakım davranış, tavır veya tutum değişiklikleri yapmayı amaçlar, buna göre de birtakım görüş ve düşünceleri ileti haline getirerek gönderir. İletişim sürecinin başlatıcısı da dolayısıyla gönderendir.¹⁰

⁴ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 7.

⁵ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 8.

⁶ Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara, 1994, s. 39.

⁷ Dökmen, a.g.e., s. 321.

⁸ Mutlu, a.g.e., s. 126.

⁹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 100.

¹⁰ Güngör, Nazife, *İletişime Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 26.

İçerik açısından “kaynak” sözcüğü oldukça kapsamlıdır. Örneğin bir konuşmada konuşmacıyı, bir kongrede/sempozyumda tebliğ sunucusunu, eserlerde yazarı, kitle iletişim sürecinde ise, yayının ya da iletinin üretiminde katkıları olan kişi ya da grubu kapsayabilir.¹¹

2. Hedef (Alıcı)

İletişim sürecinde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan kesimdir. Alıcı, işaret biçimine dönüşmüş olarak kanaldan gelen mesajları alan ve merkeze aktaran ögedir.¹² Başka bir deyişle alıcı, kaynağın iletisini ulaştırmak istediği kişi ya da kitledir. Babasının öğütlerini dinleyen çocuk, kişi konumundaki bir alıcıdır. Öğretmeni dinleyen öğrenci grubu, küme konumundaki alıcıdır. Medya kuruluşu için alıcı, izleyici kitledir. Reklamcı için ise tüketicilerdir.¹³

Sosyal iletişim sürecinde ise, “hedef” kavramı ile gönderilen iletiyi algılayan ve bunun anlamını bildiğini göstermek suretiyle iletişimsel eylemin genel amacı olan anlamların ortak paylaşılmasını gerçekleştirmeye çalışan kimse ifade edilmektedir. Kısaca hedef, gönderilen iletiyi algılayan, algıladığını ve anladığını gösteren kimsedir.¹⁴ Sözelimi cami cemaati, kaynak konumundaki vaiz için alıcıdır.

Dolayısıyla iletişimin nesnesi konumundaki alıcı da öznesi konumundaki göndericiyle eşit öneme sahiptir. Alıcının özellikleri, ortamsal koşulları, talepleri, beklentileri ve en önemlisi de gereksinimleri iletişim sürecinin beklenen sonucu vermesi açısından değerlidir. Bu nedenle gönderici, alıcısının bilişsel, duyuşsal, psikolojik, sosyokültürel, sosyoekonomik vb. özelliklerini çok iyi bilmelidir. İletişimin hangi boyutunda, düzeyinde, biçiminde olursa olsun gönderen, alıcıdan gelen geribildirimden hareketle iletişimsel işleyişi aynen sürdürür ya da yeniden kurgular.¹⁵

¹¹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s.100.

¹² Cüceloğlu, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 73.

¹³ Bıçakçı, a.g.e., s. 18.

¹⁴ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 102.

¹⁵ Güngör, a.g.e., s. 26.

3. İleti (Mesaj)

İleti, konuşmacı ile dinleyici ya da kaynak ile hedef arasındaki ilişkiyi sağlayan temel ögedir. Bu edenle ileti, iletişim sürecinin düğümlendiği nokta ve merkez olmaktadır. İleti kavramı, güncel olarak belli ortamlarda karışıklı paylaşılan sözlü ve sözsüz ifade şekillerinin tümünü içermektedir.¹⁶

Başka bir ifadeyle ileti, kaynak tarafından oluşturulan sözlü ya da sözsüz bildiri ya da göstergelerdir. Yüz ifadeleri, el kol hareketleri, oturuş ve duruşlar da sözcükler gibi ileti oluştururlar. Alıcının, kaynağın amacı doğrultusunda oluşturduğu anlam, bir iletidir. Öte yandan alıcının anlamı farklı biçimde algılayıp yeniden üretmesi de bir iletidir.¹⁷

Gönderen, alıcıya aktarmak istediği görüş ve düşünceleri, alıcıda oluşturmak istediği tavır, tutum ve kanaatleri ileti biçiminde gönderir. İletişimden beklenen sonucun alınabilmesi için iletinin açık ve net olarak oluşturulması gerekir.

4. Kodlama-Kod Açıklama

Kaynak tarafından gönderilen iletinin alıcı tarafından algılanabilmesi için ortak işaretlerin kullanılması gerekmektedir. İletişimde buna “kodlama” denir. Gönderici iletiyi, bir işaret sistemi kullanarak işaretler halinde sunar, yani kodlama yapar. Alıcı ise gönderilen iletiyi algılayabilmek için o işaretleri deşifre eder, yani “kod açıklama” yapar. Dolayısıyla her ikisi de iletişimin olmazsa olmaz öğelerindendir.¹⁸

Kod ise bir kültür ya da alt kültürün üyelerinin paylaştığı bir anlam sistemidir. Hem göstergelerden (kendileri dışında bir şeyi niteleyen fiziksel sinyaller) hem de bu göstergelerin hangi bağlamlarda ve nasıl kullanılacaklarını ve daha karmaşık iletiler oluşturmak için nasıl bir araya getirilebileceklerini belirleyen kurallar ya da uzlaşımardan oluşur.

¹⁶ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 101.

¹⁷ Bıçakçı, a.g.e., s. 19.

¹⁸ Güngör, a.g.e., s. 27.

Konuştuğumuz dil de gelişmiş bir kod sistemidir. Harflerden, sözcüklerden oluşan dil, bizi kavramlara götürür. Kavramlarla düşünüp, konuşur ya da yaşarız. Bunlara yüklediğimiz anlamlar farklı olabilir. Anlaşmamızı sağlayan da, anlaşmazlıklarımızı ortaya çıkaran da kodlardır. Böylesi karmaşık bir yapı gösteren kod sistemine el, kol, yüz ve vücut hareketleri de dâhildir.¹⁹

5. Kanal

Kanal, iletişimsel işleyişte gönderen ve alıcı arasında ileti akışını sağlama yolu ya da biçimi olarak tanımlanabilir. Kanal, iletişimin dolaylı ve doğrudan olma durumuna, kapsamına göre değişir. Örneğin, kişiler arası iletişimde kanal telefon, telgraf, mektup olabilir. Kitlesele iletişimde radyo, televizyon, gazete, internet kanal olarak işlev görür. Bazen bir başka kişi, iki veya daha çok sayıdaki kişi arasında iletişimin kurulmasında kanal görevi görebilir.²⁰

6. Araç

Araç ise temelde, iletiyi kanal aracılığıyla aktarabilecek bir sinyale dönüştüren teknik ya da fiziksel bir nesnedir.

Ses, yüz, beden vb. sunumsal araçlardır. Bu araçlar konuşulan dilin, ifadelerin, jest ve mimiklerin doğal dilini kullanırlar. İletişimcinin varlığını zorunlu kılarlar. Çünkü araç kişidir. Kitaplar, resimler, fotoğraflar, yazılar, heykel, iç mimari, peyzaj vb. temsili araçlardır. Telefon, radyo, televizyon, teleteks, internet vb. ise teknolojik araç ve ortamlara örnek gösterilebilir.²¹

¹⁹ Bıçakçı, a.g.e., s. 20-21.

²⁰ Güngör, a.g.e., s. 27.

²¹ Bıçakçı, a.g.e., s. 20.

7. Geri bildirim

Geri bildirim, kısaca alıcının tepkisinin göndericiye aktarımıdır. Kişilerarası iletişimde geri bildirim, konuşmacının konuşmasını, izleyicilerin gereksinimlerine ve tepkilerine uygun hale getirilmesini mümkün kılar. İyi konuşmacılar genelde geri bildirimde duyarlı kişilerdir.²²

Geri bildirim, iletişimin tek yanlı değil, iki yanlı bir işleyiş biçiminde gerçekleşmesinin sağlanmasında da belirleyici bir öğedir. Alıcının, aldığı iletiye ilişkin tepkisini göndericiye yansıtması, iletişimin karşılıklı bir işleyişe dönüşmesi anlamına gelir. Çoğu zaman alıcının tepkisi, gönderenin beklentileri doğrultusundadır. Alıcının tepkisinin nötr ya da olumsuz olduğu durumlarda ise gönderici yanlış giden durumları araştırarak, olumsuz etmenleri denetim altına alarak iletiyi, gerekirse yeniden formüle ederek alıcıya gönderir ve beklediği etkiyi almak yönündeki çabasını sürdürür.²³

C. İletişimin Çeşitleri

1. Kişi İçi İletişim

Tüm iletişim süreçleri, öncelikle kişinin kendisi ile kurduğu içsel iletişime ve buna bağlı olarak oluşturduğu anlamlara göre şekillenmektedir. Tüm iletişimlerin başlangıcı ve sonu kişinin kendisidir.²⁴

Kişinin kendi kendisiyle iletişimini “kişi-içi iletişim” olarak adlandırmak mümkündür. İletişimi, en basit düzeyde bireyin, kendisini içinde yaşadığı dünyayla ilişkilendirmesi olarak tanımlarsak, bu ilişkilendirmenin de öncelikle bireyin kendi iç dünyasında başladığını kabul etmek gerekir.²⁵

Bir insanın düşünmesini, duygulanmasını, hayal kurmasını, kişisel ihtiyaçlarının farkına varmasını, iç gözlem yapmasını, rüya görerek kendi içinden

²² Bıçakçı, a.g.e., s. 22.

²³ Güngör, a.g.e., s. 29.

²⁴ Gürüz, Demet-Ayşen Temel Eğinli, *İletişim Becerileri Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 3.

²⁵ Güngör, a.g.e., s. 131.

mesaj almasını ya da kendine sorular sorarak bunlara cevaplar üretmesini bir iç iletişim sayabiliriz. Karşı karşıya gelen iki insan arasında gerçekleşen iletişimin benzeri, tek bir insan içinde de gerçekleşmektedir. İnsanlar kendi içlerinde birtakım mesajlar üreterek ve bunları yorumlayarak kişi-içi iletişimde bulunurlar.²⁶

Etkili iletişim kurmanın ilk adımının kişinin kendisini tanıması olduğu görülmektedir. Dolayısıyla insanların öncelikle yakınlarıyla, daha sonra etkileşim içinde oldukları diğer insanlarla iyi ilişkiler kurabilmeleri için, duyguları, düşünceleri, tutumları, inançları, değerleri ve ihtiyaçları konusunda farkındalıklarını arttırmaları gerekmektedir. Özellikle kişi, iletişim alanında kendisine bazı sorular sorarak ve ulaştığı cevapları karşısındaki kişiye ileterek, açık ve etkili bir iletişim sürecini başlatabilir. Önemli olan nokta şudur ki, insanlar kurdukları iletişimlerle kendilerini daha çok tanıma fırsatı buldukları gibi, iletişim tarzlarıyla da kendilerini yansıtmaktadırlar.²⁷

2. Kişilerarası İletişim

Genel bir tanımlamayla, kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişimlere “kişilerarası iletişim” denir. Karşılıklı iletişimde bulunan kişiler, bilgi/sembol üreterek, bunları birbirine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler.²⁸

a. Sözlü İletişim

İletişim genelde sözlü, yani göstergeler ve simgelerin oluşturduğu dil aracılığıyla gerçekleşir.²⁹ Dolayısıyla sözlü iletişim, insan iletişiminin omurgasını oluşturur.³⁰

²⁶ Dökmen, a.g.e., s. 21.

²⁷ Çankaya, Zeynep Cihangir, *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011, s. 4.

²⁸ Dökmen, a.g.e., s. 23.

²⁹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 115.

³⁰ Güngör, a.g.e., s. 85.

İnsanların karşılıklı konuşmalarını “dil ile iletişim” kabul edebiliriz. Dil ile iletişimde kişiler, ürettikleri bilgileri birbirlerine ileterek anlamlandırırılar.³¹ Bu süreç içerisinde dilin doğru kullanımı, anlatımda seçilen kelimeler, anlatım biçimi ve tarzı, üslûp gibi dilin temelini oluşturan unsurlar düşünüleni doğru aktarabilmek açısından oldukça değerlidir.

Dilin uygun bir şekilde kullanılması kadar ses tonu, vurgu, diksiyon ve benzeri konuşma teknikleri gözetilerek aktarılması da kaynağın kabul görmesi açısından çok önemlidir.³² Dolayısıyla sözlü iletişimi dil ve dil ötesi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Dil ile iletişimde kişilerin “ne söyledikleri” önemliyken, dil ötesi iletişimde kişilerin “nasıl söyledikleri “ önemlidir. Buna göre dil ile iletişimi, insanların karşılıklı konuşmaları, dil ötesi iletişimi de, ses tonu, sesin hızı, şiddeti, hangi kelimelerin vurgulandığı, duraklamalar ve benzeri şeylerden oluşan, sesin niteliği ile ilgili hususlar temsil eder.³³ Ancak sesin niteliği ile ilgili olan dil ötesi iletişim unsurlarını sözsüz iletişime dâhil etme temayülü daha ağır basmaktadır. Biz de bu unsurları konumuz gereği sözsüz iletişim bölümüne dâhil etmeyi uygun gördük.

b. Sözsüz İletişim

Sözsüz iletişim, kişinin duygu ve düşüncelerini, isteklerini, karşısındakine bilinçli veya bilinçsiz, sözsüz olarak aktarmasıdır. Sözcüklerin kullanılmadığı bu iletişim biçimi, jestler, mimikler, oturuş, duruş gibi çeşitli tavırlarla beden dilini ortaya koyar. Sözsüz iletişim, susma, sesin rengi ve müziği, beden dili, mekân ve zaman özellikleri, renk ve giyim-kuşam kodlarını içerir.³⁴

Bu kısım ileride ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

³¹ Dökmen, a.g.e., s. 27.

³² Bıçakçı, a.g.e., s. 30.

³³ Dökmen, a.g.e., s.27.

³⁴ Macit, Yusuf, “Din Hizmetlerinde Sunum”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, 1/5, s. 480.

c. Yazılı İletişim

Konuşmada kullanılan sembollerin kâğıda dökülmesiyle, ses kanalı ile değil de yazı kanalı ile kurulan iletişimdir.³⁵ Yazılı iletişim, insanlar arası ilişkilerde ve iletişimde bağlayıcı bir işlev üstlenir. Çünkü söz, yazıya geçip başkalarına ulaştığında, kayıt altına alınmış olur ve yadsınamaz bir geçerlilik kazanır.³⁶

Yazılı iletişimin kendine has özellikleri, zorlukları ve avantajları vardır. İletişim sürecinde sesler ortaya çıktığında kaybolurken, yazıya geçirildiğinde varlığını devam ettirir. Bu durum, yazılı iletişimde algı tekrarının olabileceği anlamına gelir. Örneğin bir ses duyduğunda ne denildiğini anlamayan bir kişinin, o sesi tekrar duyma olasılığı yoktur. Ancak yazılı iletişimde metin anlaşılmadığı zaman tekrar okunabilir. Ayrıca yazılı iletişimde mesaj muhataba ulaşmadan önce değiştirilebilir ve düzeltilebilir.

İnsanlık tarihinde, medeniyetin inşasında, bilgi ve kültür birikiminde yazı önemli bir yere sahiptir. Yazı ile mesajın saklanması ve asırlar sonrasına intikali sağlanabilir. Yazılı olarak iletişim kurmak isteyen insanların zaman ve mekân olarak beraber olma zorunluluğu yoktur. Yazılı iletişimde kaynak ve alıcının kodlama ve kod açma becerileri yani yazarlık ve okuyuculuk yetenekleri iletişimin başarısında önemlidir. Bu bakımdan iletişimde neyin, nasıl yazıldığına ve nasıl okunduğuna dikkat edilmelidir.

d. Görsel İletişim

Seslerden renklere, giyim kuşamdan çevremizdeki nesnelere her şeye simgesel bir değer yüklenebilir. İletişimin geniş bir kesitini dilsel simgeler oluşturmaktaysa, çok geniş bir kesitinde de görsel simgeler yer almaktadır. Gözlerin iletişimdeki etkin rolü nedeniyle görsel iletişim de iletişimin etkili bir biçimi olarak gelişmiştir.

³⁵ Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul, 2003, s. 51.

³⁶ Zıllıoğlu, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yay., İstanbul, 1993, s. 173.

Görsel iletişim, iletişimin tüm boyutlarında yoğun ve etkin kullanım alanı oluşturmaktadır. Hatta görsel iletişimdeki bu gelişmelerle giderek bir gösteri toplumu haline bile gelindi. Kişilerarası iletişimin en basit düzeyinden kitle iletişimine, uluslar arası iletişimden küresel iletişime görsellik her alanda etkin duruma geldi.

Fotoğrafla başlayan medya serüveni gazete, dergi, sinema, televizyon, şimdi de bilgisayarın sanal ortamı biçiminde süregelmiştir. Kitle iletişim araçları toplumun her kesiminden insanlarca ilgi görmüş, kitlesel boyut kazanmıştır. Çünkü görsel öge, çoğu zaman yazıya ve söze göre iletişimde çok daha etkin kullanılan bir öge olmuştur. Şöyle ki insanlar aynı dili konuşamayabilirler. Ancak bir resim ya da fotoğraf herkese aynı iletiyi verebilir. Görsel kodlamalar genelde herkesçe aynı anlamsal çözümlemeyle açılırlar.³⁷

e. Örgüt İçi İletişim

Örgüt, iş ve işlev bölümü yaparak, bir otorite hiyerarşisi içinde, ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanların faaliyetlerinin koordinasyonudur. Bu tanım, bir örgütte görev alan kişilerin, önceden tanımlanmış birtakım rollere girerek, hiyerarşik bir düzen içinde bu rollerin gereğini yerine getirmeye çalıştıkları anlamına gelmektedir.³⁸

f. Kitle İletişimi

Birtakım bilgilerin/sembollerin, birtakım hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine “kitle iletişimi” adı verilir.³⁹

İletişimin kitlesel boyutu her şeyden önce iletişimin topluma özgü bir olgu olarak ele alınması açısından önem taşımaktadır. İletişim kavramının anlamsal içeriğini oluşturan topluma özgülük, ortaklaşa paylaşılan biçimindeki anlamına tam

³⁷ Güngör, a.g.e., s. 93.

³⁸ Dökmen, a.g.e., s. 37.

³⁹ Dökmen, a.g.e., s. 38.

olarak karşılık gelen boyut olması açısından kıymetlidir. Buna göre kitle iletişimi, kütlesele düzeyde, bütün bir topluma ilişkin olarak gerçekleşen iletişimdir.⁴⁰

Kitle iletişiminde, kaynak ile hedef arasındaki kanallara ise “kitle iletişim araçları” adı verilir. Kitle iletişim araçları denildiğinde genellikle, radyo, televizyon, gazete, dergi ve benzeri yayınlar kastedilmektedir. Tanımın biraz geniş tutulması ve basılı her türlü yayının kitle iletişim aracı sayılması yerinde olabilir.⁴¹

Buraya kadar iletişimin ne olduğundan, temel öğelerinden ve çeşitlerinden bahsettik. Şimdi ise iletişimin çeşitlerinden sözsüz iletişimi ayrıntılarıyla ele alacağız.

II. SÖZSÜZ İLETİŞİM

A. Sözsüz İletişimin Tanımı

Sözsüz iletişim, kişinin duygu ve düşüncelerini, isteklerini, karşısındakine bilinçli veya bilinçsiz, sözsüz olarak aktarmasıdır. Sözcüklerin kullanılmadığı bu iletişim biçimi, jestler, mimikler, oturuş, duruş, susma, sesin rengi ve müziği, beden dili, mekân ve zaman özellikleri, renk ve giyim-kuşam kodlarını içerir.⁴² Dolayısıyla sözsüz iletişim insanlar arası iletişimde çok geniş bir alanı kapsar.

Sözsüz iletişimi sadece bedensel hareketlerden oluşan beden dili olarak algılamak oldukça yanlıştır. Çünkü beden dili insanın kendi bedeni ile ortaya koyduğu duygu ve düşüncelerinin çok daha ötesinde iletişimi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen diğer sözsüz göstergeleri de içine alır. Bu göstergeler iletişimi etkileyerek ona olumlu veya olumsuz yön verebilecek güce sahiptir. Beden dili sözsüz göstergelerden sadece biridir. Oysa beden dilinin yanı sıra kişinin ses tonu, giyim kuşamı, genel olarak sergilediği tavır, iletişimin meydana geldiği zaman ve mekân özellikleri gibi pek çok olgu birleşerek karşımıza iletişimde geniş bir yere sahip “sözsüz iletişim” kavramını ortaya çıkarır.

⁴⁰ Güngör, a.g.e., s. 199.

⁴¹ Dökmen, a.g.e., s. 39.

⁴² Macit, a.g.m., s. 480.

B. Sözsüz İletişimin Önemi Ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri

Şu bir gerçek ki, yirminci asra gelinceye kadar, ağırlıklı olarak iletişimin sözlü olanı üzerinde durulmuş, sözsüz kısmına fazla değinilmemiştir.⁴³ İnsanların beden diliyle vermiş oldukları mesajların önemli, bir o kadar da incelemeye değer oldukları anlaşılınca, insanlar sözsüz iletişime daha ağırlık verir oldular.⁴⁴

İnsanlar günlük konuşmalarında ifade edilen sözcükleri anlamak için, belirli bir çaba sarf ederler. Hâlbuki birbirleriyle iletişim kuran bireylerin, sözsüz iletişim kodlarına daha çok dikkat etmeleri gerekir.⁴⁵ Çünkü sözsüz iletişim sözle yapılan iletişime göre çok daha değerlidir. Bunun temel nedeni ise insanların çoğu zaman sözle ifade edemedikleri, dillendiremedikleri bazı görüş ve düşüncelerini sözün kapsamı dışında kalan birtakım davranışlar, jestler, mimiklerle çok daha kolay anlatabilmeleridir. Bilinçsizce bir yüz hareketi, bir bakış, bir el kol sallayış bazen sözle anlatılması imkânsız şeyleri anlatabilir.⁴⁶

Sözsüz iletişim sayesinde kişiler kendilerini daha kolay ve doğru ifade edebilirler. Bu da etkili bir iletişim için oldukça önemlidir. Çünkü kişinin kendini doğru ifade edebilmesi, muhatabın da onu doğru bir şekilde anlamasını sağlar. Böylelikle kişiler arası iletişim kolaylaşmış ve doğru bir mecrada akmış olur. Bunun sonucunda ise, insanlar arası iletişimde daha az sorunla karşılaşılır ve iletişimsizliğin önüne geçilmiş olur.

Bunun yanı sıra, mesaj alıcıya ait ne kadar çok duyu organına ulaşırsa, iletişim o derece başarılı olur. Bu nedenle, görme, işitme, dokunma ve hatta koku ile ilgili etmenlerin iletişimde yer alması mesajın gücünü artırır.⁴⁷ Duyu organları arasında en çok iletişime destek olanı ise, elbette görme duyusudur. İnsan, edindiği bilgilerin çoğunluğunu görme duyusu ile elde eder.⁴⁸ Zira sözlü iletişimin gerçek

⁴³ Selçuk, Mualla, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, AÖF Yay., Eskişehir, 2002, s. 35.

⁴⁴ Canlı, Mustafa, "Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, DİB Yay., Ankara, 2008, cilt: I, s. 371.

⁴⁵ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 123.

⁴⁶ Güngör, a.g.e., s. 82.

⁴⁷ Mısırlı, İrfan, *Genel İletişim İlkeler-Yöntemler-Teknikler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 2.

⁴⁸ Zielke, Wolfgang, *Sözsüz Konuşma*, Say Yayınevi, (Çev: Esat Mermi), İstanbul, 1993, s. 49.

anlamını ortaya koyan ve pekiştiren yüz ifadeleri, mimikler, beden hareketleri, jestler gibi göstergeler, sözcüklerin anlamlarını daha çabuk ortaya koyarlar.⁴⁹

İnsan söz ve bedenle bir bütündür. Karşılıklı oturup sohbet eden iki insan yalnızca birbirlerinin sözlerine kulak vermezler, göz temasıyla da iletişim kurarak sözün gücünü etkilerler. Söz gelimi uzun bir aradan sonra karşılaştığınız bir dostunuzla ayaküstü hal hatır sohbeti yaparken bir yandan da içten bir el sıkışma, sohbet sırasında kenetli kalmaya devam eden eller sözlü iletişimin gücüne daha bir güç katar.⁵⁰

Ayrıca muhatabı en etkileyici, ikna edici ve inandırıcı faktörün, verilen söz ve mesajlardan çok, kullanılan beden dili olduğu belirtilmektedir.⁵¹ Herhangi bir şey anlatılırken, jest ve mimikler sayesinde konuşmaya canlılık ve hareket kazandırılarak, verilmek istenen mesajın hedef üzerindeki etkisi artırılabilir.

Hiçbir hareket yapmadan, gözlerini bir noktaya dikip, mum gibi duran bir konuşmacıyı hayal etmek imkân dışı bir şeydir. Ne zaman birileriyle iletişim kursak, bedenimiz bir biçimde devreye girer ve sözlerimize eşlik eder. Böylece hem anlatan taraf, hareketli ve dikkat çekici bir aktarım gerçekleştirmiş olur, hem de dinleyici konumundaki kesim ya da kişi çok boyutlu bir iletişim ortamına çok daha etkin biçimde katılmış olur.⁵²

Bununla birlikte mesajını karşı tarafa etkili bir biçimde iletmek isteyen kimse de muhatabın bakışlarından, jest ve mimiklerinden, yola çıkarak bir değerlendirme yapabilir ve bu sayede ileti akışına yön verilebilir. Herhangi bir topluluk karşısında konuşma yapan bir kimse, dinleyicilerden yansıyan olumlu tepkiler sayesinde konuşmasına daha bir coşkuyla, daha bir güvenle devam ederken, onlardan gelecek herhangi bir olumsuz tepki yüzünden motivasyonunu kaybedip, iletmek istediklerini tam olarak aktaramayabilir.

Sözsüz olarak iletişim kurmanın bir diğer önemli boyutu da duygularımızı birebir yansıtabilmesidir. Daha önce bahsettiğimiz gibi insana düşünce ve duygu

⁴⁹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 123.

⁵⁰ Güngör, a.g.e., s. 83.

⁵¹ Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber ve Beden Dili", *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV Yay., Ankara, 2006, s. 219.

⁵² Güngör, a.g.e., s. 85.

yetileri bir arada verilmiştir. İnsan düşündüklerini kelimelerle, hissettiklerini ise bedeniyle karşı tarafa aktarabilir. Duygusal iletişimin % 90'ı ise sözsüz olarak beden dili ile gerçekleştirilmektedir.⁵³

Dolayısıyla, insanlar arası iletişimde, mesajların anlaşılmasında en temel araç bedenimizdir. İnsanın asıl ifade etmek istediklerinin ya da kafasından asıl geçenlerin burada iletiye ve anlama dönüşür. Bu yönüyle sözsüz iletişim, çoğu zaman niyetleri gizleyecek biçimde planlanmış sözlü iletişime göre dürüstlikle çok daha ilişkilidir. Sonuçta insan kurulu bir robot değildir. Sözlerini, tavır ve davranışlarını, bakışlarını aynı anda kontrol altına alamayabilir. Kontrol dışı bırakılan da genellikle sözsüz iletişim alanlarıdır.⁵⁴ Bu da çoğu zaman sözsüz iletişimin daha içten, daha samimi ve daha güvenilir olarak değerlendirmemizi sağlar.

Kelimeler yalan söyleyebilir, ancak beden dili asla yalan söylemez. Birinin ağzından çıkan sözlerin doğru olup olmadığını çoğu zaman onun bakışlarından anlarız.⁵⁵ Zira kelimeler üzerinde oynama yapılabilir ama duygularınız üzerinde oynama yapamazsınız ve olduğu gibi doğal bir şekilde bedeninizden yansır. İnsan, bedenini kelimeleri kontrol ettiği gibi kontrol edemez. Beden dilinin kelimelerden çok daha kolay anlaşılma özelliği ise hiç değişmez.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de de anlatıldığı üzere, hesap gününde Allah'ın huzurunda bile birtakım mazeretler sunmaya yeltenecek insanların⁵⁷ ağızlarına mühür vurulup, ellerinin konuşması, ayaklarının da yaptıklarına şahitlik etmesi⁵⁸ söze değil de beden diline başvurulması bakımından hayli ilginçtir.⁵⁹

Tüm bunlardan hareketle diyebiliriz ki, iletişimin büyük bir kısmını oluşturan beden dilinin kullanımı bize şu avantajları sağlar: ⁶⁰

1. Kendimizi ifade etmeyi kolaylaştırır.
2. Karşımızdaki insanı daha kolay anlamamızı sağlar.

⁵³ Baltaş, Zuhâl Acar, *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 159-160.

⁵⁴ Güngör, a.g.e., s. 82.

⁵⁵ Güngör, a.g.e., s. 82.

⁵⁶ Baltaş, a.g.e., s. 13.

⁵⁷ Kıyamet, 75/15.

⁵⁸ Yâsîn, 36/65.

⁵⁹ Erul, a.g.m., s. 219.

⁶⁰ İlk üç madde için bkz: Kaşıkçı, Ercan, *Beden Dili*, Hayat Yay., İstanbul, 2002, s. 17.

3. Konuşmaya bütünlük katar. Kendimizin ve iletişim kurduğumuz insanların iç dünyalarını anlamız için ipuçları verir.

4. Başta göz olmak üzere birden çok duyu organına hitap ederek kelimelerin anlatamadıklarını anlatır.

5. Muhatabı ikna edici ve etkileyicidir.

6. Duyguları açığa vurduğundan dolayı daha samimi ve içtendir, yalan karıştırılmaz.

Sağladığı bu gibi yararlarından dolayı diyebiliriz ki, kişilerin beden dilinin farkında olmaları kendilerini tanımalarında ve iletişimlerini yönlendirmede etkin bir role sahiptir. Hem kendilerinin, hem de karşısındaki kişilerin beden dilinde somutlaşan gerçek duygularını anlamak duyarlık gerektirir. Duygularımızı ifade eden dilin, beden dilimiz olduğu unutulmamalıdır. İnsanın kendini tanıma, kendi amaçlarına ulaşabilme gayretlerinde en önemli adım, beden dilini tanımakla atılır.⁶¹

Hz. Peygamber'in (sas) hayatında da sözlü iletişim becerilerinin yanı sıra özellikle beden dili dediğimiz sözsüz iletişim becerilerinin daha da öne çıktığını görmekteyiz. Görüyoruz ki beden dili, insanları anlamayı ve anlaşılmayı kolaylaştıran bir iletişim tarzıdır. Görevi, Yaratıcı'dan aldığı İslâmi öğretiyi pratik olarak insanlara sunmak olan bir peygamber için elbette ki insanları anlamak ve onlar tarafından anlaşılma hayati önem taşır. Hz. Peygamber (sas) de bu önemin bilinciyle insanlarla olan iletişimde beden diline ayrı bir yer tanımıştır.⁶²

C. Sözsüz İletişimin İşlevleri

Kişiler arası iletişimde sözsüz iletişimin bazı işlevleri vardır. Bu işlevleri iki ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisi, sözsüz iletişim yoluyla birtakım anlamlar

⁶¹ Baltaş, a.g.e., s. 159-160.

⁶² Kavaklıoğlu, Mahmut, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/2, cilt: 3, sayı: 6, s. 79.

iletilebilir. Sözsüz iletişimin ikinci işlevi ise, sözlü iletişimi desteklemesi, onun akıcılığına katkıda bulunmasıdır.⁶³

1. Sözsüz İletişim Yoluyla İletilen Anlamlar

Sözsüz iletişim yoluyla iletilen anlamlardan bahsedecek olursak;

- Sözsüz iletişim kodları yeri geldiği zaman sözün yerine kullanılabilir.

Özellikle sözle iletişim kuramadığımız ortamlarda sözsüz iletişime başvururuz. Ciddi bir toplantıda, derste ve bu gibi yerlerde çevremizdekilerle jest ve mimikler sayesinde iletişim kurmaya çalışırız.

Sözün yerine sözsüz iletişim kodlarının kullanılması bazen alışkanlıktan dolayı, bazen de insanlara daha kolay gelmesi nedeniyle söz konusu olmaktadır. Ama hepsinden de önemlisi sözün yerine sözsüzlüğün, konuşmanın yerine suskunluğun konulması, beden dilinin tercih edilmesi daha çok da insanların içerisinde toplumsallaştıkları, kimlik ve kişilik kazandıkları kültürel ortamla ilişkilidir.⁶⁴

- Sözsüz iletişim, öncelikle, kişinin giydiği, yediği, içtiği gibi şeylerden yola çıkarak kişilere ilişkin yapılan değerlendirmeler sonucu kimlik belirleme olanağı sağlar. Bu sayede karşımızdaki kişinin sosyal statüsü, mesleği, kültür seviyesi gibi birçok özelliği hakkında çıkarımlarda bulunulabilir.

- Sözsüz iletişimin karşı tarafa aktardığı en önemli unsur şüphesiz ki duygulardır.

Belirli zaman ve mekânlarda bazen duygu ve düşüncelerimizi tam olarak ifade edemeyebiliriz. Sözel göstergelerin yetersiz kaldığı bu gibi durumlarda jestlerimiz, bakışlarımız, el kol hareketlerimiz, ses tonumuz gibi görsel göstergelerimizden yararlanırız.⁶⁵ Bazen bir bakış, bir dokunuş, içten gelen sevgi ya da hayranlık duygularını, satırlar dolduracak kadar çok sözden daha etkili biçimde

⁶³ Dökmen, a.g.e., s. 34.

⁶⁴ Güngör, a.g.e., s. 84.

⁶⁵ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 124.

ifade edeceği gibi, akla gelebilecek en kötü sözler bile bazen tek bir bakış kadar etkili olmayabilir.⁶⁶

Sözlü göstergeler ne kadar değer yüklü olurlarsa olsunlar bu değerler toplumsal olup, kişinin o anki duygularını ve tutkularını dile getiremez, onları açığa vurmada yetersiz kalırlar. Bu nedenle görsel göstergeler, hem sözcüklerin anlamlarını vurgularlar, hem de sözlü olarak söyleyemediğimiz duyguları ve coşkuları dile getirip, dışa vururlar.⁶⁷

- Bunların yanı sıra sözsüz iletişim sayesinde kişilerin davranışlarının arkasında yatan asıl niyetler anlaşılabilir.

Karşınızdaki kişi bir konuda size bir dolu şey söyler, ama gerçeği söylemediğini gözlerinden anlarsınız. Konuşurken yüzünüze bakmaması, gözlerini sürekli kaçırmaması, göz hareketleriyle söz akışı arasında belirgin bir uyumsuzluk olduğunun bir göstergesidir.⁶⁸

- Sözsüz iletişim, iletişimsizliği imkânsız kılar.

Belli bir ortamda susma bile bir iletişim biçimidir. Çünkü iki kişinin belli bir ortamda bulunması, aralarında sözlü bir iletişim olmasa da görsel göstergeler aracılığıyla karşılıklı ileti alışverişinde bulunabilmelerini mümkün kılar. Kuşkusuz iletişim sürecinde susmanın değişik yorumlara ve tepkilere yol açabilecek, kendine özgü bir anlamı vardır. Bazen, karşınızdakine bizimle ilişki kurmak istemediğini düşünerek, bazen karşınızdakini anlamadığımız için, bazen de konuşmadan anlaştığımız için susarız.

Görüldüğü gibi, susmanın kaynakları ve nedenleri farklı olabilmektedir. Önemli olan susmanın değişik tepkileri yansıtabileceğini, yani değişik anlamlar taşıyabileceğini ve iletişimin farklı şekilde gelişmesini engellemek için duyarlı olmak gerektiğidir.⁶⁹

Sözsüz iletişimin asıl işlevi sözlü iletişime destek olmak, sözlü iletişimin gücünü arttırmaktır. Sonuçta asıl olan sözdür. Çünkü söz, insanların birbirleriyle

⁶⁶ Zıllıoğlu, a.g.e., s.180.

⁶⁷ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 125.

⁶⁸ Güngör, a.g.e., s. 84.

⁶⁹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 126.

iletişim kurmak için özel olarak hazırlanmalarının bir göstergesidir. Söz özel bir düzenleme gerektirir. Üzerinden zaman geçtiğinde insanlar toplantıya hangi giysiyle katıldığımızı, kime nasıl baktığımızı değil, ağızımızdan çıkan sözleri anımsarlar. Kiminle nasıl selamlaştığımız değil, kime ne söylediğimiz akıllarda kalır. O halde, sözsüz iletişim elbette önemlidir. Ancak sözle yapılan iletişimi pekiştirici etkisi çok daha önemlidir.⁷⁰

2. Sözlü İletişimi Düzenleme, Kontrol Altında Tutma İşlevi

- Sözsüz iletişimin bir de sözlü iletişimi düzenleme, kontrol altında tutma işlevi vardır.

Kişi bir konuşma yaparken, aynı zamanda el kol hareketleriyle de konuşmasını yönlendirir. Sahnede bir müzik yapıtının sunumunu organize eden orkestra şefi gibi, insanın bedeni de çoğu zaman insanın, dilinden çıkanı kontrol altına almasını sağlar.⁷¹ İletişim esnasında kullandığımız çeşitli jest ve mimikler karşılıklı konuşmalarımızı düzenlememize yardımcı olurlar. Yanıt verme, onaylama, kabul, red, durdurma, devam et ve anladım gibi anlamlara gelen dokunma, baş sallama, bakış, el hareketleri gibi sözsüz semboller, insanlar arasında kendiliğinden belirlenmiş olan birtakım ortak kodlardır. Tıpkı trafik işaretlerinin, trafik akışını yönlendirmesi ve meydana gelebilecek muhtemel bir kazayı önlemesi gibi sözsüz semboller de iletişimi yönlendirir ve iletişimde oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğu gidermemizi sağlar.

- Nasıl bir yazılı metinde vurgulanmak istenen kısımların altı çiziliyorsa, sözlü iletişimde de belirli noktaları vurgulamak ve tamamlamak için sözsüz göstergeler kullanılır. Böylelikle, sözsüz mesaj, sözlü mesajı destekleme görevini üstlenmiş olur.

Vurgulama bazen sözle söylenenleri görsel olarak resmetmeyi sağlayacak şekilde yapılabilir. Meselâ bir şeyin büyüklüğünün elle tarif edilmesi gibi. Bazen de

⁷⁰ Güngör, a.g.e., s. 83-84.

⁷¹ Güngör, a.g.e., s. 85.

sözel olarak ifade edilen mesajların, sözsüz işaretlerle desteklenmesi ile olur. Meselâ bir kimseye ‘Sus!’ denilirken sesin kısılması ve işaret parmağının ağza götürülmesi gibi. Bunun gibi sözsüz desteklemeler, sözsüz iletişimin sözel iletişimi zenginleştirdiği, iletişime daha derin bir boyut kazandırdığı iki iletişim türü arasındaki vurgulama ve tamamlama ilişkisini oluşturur.

- Sözsüz iletişim bazen sözlü mesajlarla çatışabilir.

Meselâ yoğun bir iş ortamında kendisiyle görüşmek isteyen çalışanına, onunla görüşebileceğini söylerken aynı zamanda saatine baktığında ve önünde yığılmış işleriyle ilgilendiğinde, sözlü ve sözsüz mesajlar arasında bir çatışma yaşanmaktadır. Mesajın alıcısı olan kimse, böyle bir durumda sözsüz sembollerden çıkardığı birtakım ipuçlarına göre hareket etmelidir. Zira sözsüz iletişim, sözlü iletişime nazaran daha az yanıltıcıdır.

Hız. Peygamber’in (sas) yukarıda bahsettiğimiz sözsüz iletişimin tüm işlevlerini son derece etkili bir şekilde yerine getirdiğini görmekteyiz. O, bir tebliğci olarak duruşuyla, yürümesiyle, kıyafetiyle, hatta susmasıyla hedef kitle üzerinde etkili olmuş, bunun yanında sözlü iletişimi beden dili ile destekleme konusunda hakikaten örneklik teşkil eden beceriler sergilemiştir.⁷²

D. Sözsüz İletişimin Çeşitleri

Sözsüz iletişim üç kısma ayrılır:⁷³

Sessiz: Sadece görsel beden dilini kapsar. Yani görülebilen beden hareketleridir.

Resûlullah’ın (sas) bir memnuniyetsizlik ifadesi olarak yüzünü çevirmesi,⁷⁴ yemek yerken diz çökmesi,⁷⁵ üzüldüğünde ağlaması,⁷⁶ sevindiğinde yüzünün

⁷² Canlı, a.g.m., s. 373.

⁷³ Schober, Otto, *Beden Dili Davranış Anahtarı*, çev. Sueda Özbent, Arion Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 30.

⁷⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahîh*, I-VIII, tsh. Mehmet Zihni Efendi, 2. bs., İstanbul, 1992, Talâk, 11, Hudûd, 22, 29.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’âs el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, I-VI, thk. Muhammed Avvâme, Beyrut, 1465/2004, Et’ime, 17.

ııldaması,⁷⁷ mutlu olduğunda gülümsemesi,⁷⁸ öfkelendiğinde yüzünün renginin değişmesi,⁷⁹ kucaklaması,⁸⁰ öpmesi,⁸¹ iş bölümünde kendisinin de görev alması⁸² Hz. Peygamber'in sessiz beden dilinden örneklerdir.

Sesli: Dil ile yakından ilgili olgular (vurgu ve konuşma araları gibi) ve bağımsız ifadelerdir (gülmek veya içini çekmek gibi).

Hz. Peygamber'in (sas) konuşma esnasında herhangi bir şeyi üç kez tekrarlayışı,⁸³ ses tonu,⁸⁴ çocuklara selâm verışı,⁸⁵ namaz esnasında ağlamaktan dolayı göğsünden değirmen sesi gibi bir hırıltı gelişi⁸⁶ sesli beden dilini örneklendiren bazı verilerdir.

Nesnel: Kişilerin görüntülerini tamamlayan şeyler (kıyafet, ev, çalışma masası gibi).

Peygamber Efendimizin (sas) gömlek giymeyi sevmesi,⁸⁷ hasır üzerinde uyuması,⁸⁸ hurma lifleriyle doldurulmuş deri bir yatakta yatması,⁸⁹ yemeğini diz çökerek yerde yemesi,⁹⁰ merkebe binmesi,⁹¹ diş temizliğine önem vermesi,⁹² güzel kokuyu sevmesi ve tavsiye etmesi,⁹³ sürme kullanması⁹⁴ gibi görüntüler de onun beden dilinden bazı nesnel verilerdir.

⁷⁶ Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, thk.-tlk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, İstanbul, 1992, Fedâil, 62.

⁷⁷ Buhârî, Menâkıb, 23.

⁷⁸ Buhârî, Tefsîr (Ahkâf), 2.

⁷⁹ Buhârî, Deavât, 19.

⁸⁰ Buhârî, Büyü', 49; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *Sünen*, I-V, thk.-şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, 2. bs., İstanbul, 1992, Menâkıb, 30.

⁸¹ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65.

⁸² Buhârî, Rikâk, 1.

⁸³ Buhârî, İlim, 30.

⁸⁴ Müslim, Eşribe, 174.

⁸⁵ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 145.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 156,157.

⁸⁷ Tirmizî, Libâs, 28.

⁸⁸ İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, İstanbul, 1992, Zühhd, 3.

⁸⁹ Buhârî, Libas, 31; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 32.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, Et'ime, 17.

⁹¹ Müslim, İman, 49.

⁹² Müslim, Taharet, 43.

⁹³ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, I-XX, şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, 2. bs., Mısır, 1949, I, 268.

⁹⁴ Tirmizî, Tıbb, 9.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER VE SÖZSÜZ İLETİŞİM

I. SÖZSÜZ İLETİŞİMİN HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDAKİ YERİ

Resûlullah'ın bir peygamber olarak ilk vazifesi muhakkak ki dini tebliğ etmektir. O (sas), İslam adına her şeyi eksiksiz bir şekilde insanlara bildiriyordu. Bunun yanında o (sas) Kur'ân'ın yaşayan bir örneğiydi. Onun (sas) her hareketi Kur'ân'dı, İslâm'dı. Ashâb-ı kirâm Resûlullah'tan (sas) ne görüyorlarsa aynen uyguluyorlardı. Nitekim Peygamber Efendimiz (sas) de onlara böyle emretmişti. “*Size dininize dair bir şey emredersem onu hemen alın*”⁹⁵ buyurmuş, ibadet hayatına dair daimi örneklik sunmuştu. Meselâ namazın nasıl kılınacağı hususunda, “*Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öylece kılın*”⁹⁶ buyurmuştu.

Anlıyoruz ki, özellikle ibadetlerle ilgili konularda Resûlullah'ın (sas) sözle buyurduklarının yanında, hiçbir şey söylemeksizin yaptığı her şey ‘din’dir, ‘İslam’dır. Resûlullah’a (sas) itaat eden Allah’a itaat etmiş olur; ona isyan eden de Allah’a isyan etmiş olur.⁹⁷ Nitekim Fetih yılı Ramazan ayında yaptıkları bir yolculukta Hz. Peygamber (sas) ve sahâbe oruçluydular. Ancak, yolda ashâbın bir hayli susadıklarını gören Hz. Peygamber (sas), bir tas su istedi ve insanların kendisini göreceği bir şekilde onu içince sahâbe de derhal su içtiler. Ancak, içlerinden bazılarının hâlâ oruç tutmaya devam ettiklerini duyunca Resûlullah (sas), üç defa “*Onlar asidirler!*” buyurdu.⁹⁸

Resûlullah (sas) bizzat kendisi orucunu bozmak suretiyle fiilî olarak sahâbeye yapmaları gerekeni göstermiş, onlara bir nevi “*Oruçlarınızı bozun!*” emrini vermiştir. Elbette Resûlullah'ın (sas) böyle yapması söz ile söylemesinden daha etkili olmuştur. Çünkü söz ile söylemek insanların kalplerinde bir şüphe bırakabilir. Oysa bizzat kendisinin yapması ashâbın çoğunun derhal ona uymasını zorunlu kılmıştır.

⁹⁵ Müslim, Fedâil, 140.

⁹⁶ Buhârî, Ezân, 18.

⁹⁷ Nisâ, 4/80.

⁹⁸ Müslim, Sıyâm, 90; Tirmizî, Savm, 18.

Buna mukabil, oruç tutmaya devam edenler de Resûlullah (sas) tarafından ağır bir biçimde eleştirilmiştir.

Hudeybiye gününde yaşananlar benzer bir sözsüz iletişim örneğidir. O gün, umre yapmadan Medine'ye geri dönmek için ağırdan alan ashâbı karşısında çaresiz kalan Hz. Peygamber (sas), eşi Ümmü Seleme'nin (ra) teklifine uyarak önce kendisi tıraş olup ihramdan çıkmış, onu gören ashâbı bu uygulamayı kabullenince sıkıntı aşılmıştır.⁹⁹

Bu örneklerden de anlaşılabilceği gibi Resûlullah'ın (sas) fiil ve takrirlerinin bir kısmı emir niteliğindedir ve gereğinin yapılması vaciptir. Yüzündeki herhangi bir hoşnutsuzluk ifadesi bize o fiilin mekruhluğunu bildirebileceği gibi, yüzündeki gülümseme de bize o fiilin mendub olduğunu bildirebilir. Haram karşısındaki öfkesi bize haram işlemekten nasıl şiddetle kaçınılması gerektiğini anlatırken, Allah'ın razı olacağı bir iş karşısındaki sevinci de o işin dünya ve içindekilerden daha hayırlı olduğunu hatırlatır.

Bir kısmı ise, bizlere İslam ahlâkının gereklerini bildirir, kâmil bir müminin nasıl olması gerektiğini öğretir. Bunları yerine getirmek kişiye sevap kazandırırken, bunları uygulamamak kişiyi günah sahibi yapmaz. Ancak; İyi bir mümin olmak isteyen kimsenin bunları rehber edinerek hayatını düzenlemesi gerekir.

Resûlullah'ın (sas) olaylar karşısında verdiği tepkiler, hoşnutluğunun veya hoşnutsuzluğunun yüzünde oluşturduğu izler, Allah'ın razı olmayacağı durumlar karşısındaki öfkesi, Allah'ın rızasının bulunduğu işlere karşı sevinci, insanlarla kurduğu iletişimdeki tutumları, oturması-kalkması, yemesi-içmesi, kısacası her hareketi bize birçok şey anlatır. Allah'ın ve Resûlullah'ın razı geleceği bir mümin olabilmenin yollarını öğretir. Yaptığımız her fiil karşısında 'Acaba Allah ve Resûlü buna ne der?' yahut bir olay karşısında 'Acaba Resûlullah bu durumda nasıl davranırdı?' sorularını sormamızı sağlar ve bizde bu bilinci yerleştirir. Bu şekilde hareket etmek aslında hayatımızda sünneti ikame etmek demektir.

Resûlullah'ın (sas) diğer bir kısım fiilleri ise onun şahsî tasarruflarıdır. Meselâ Abdullah b. Ömer'in (ra), Hz. Peygamber'in (sas) konakladığı yerde

⁹⁹ Buhârî, Şurût, 15.

konaklaması ve aynı ağacın altında tıpkı Peygamberimiz (sas) gibi biraz uyuması,¹⁰⁰ onun (sas) ihtiyacının giderdiği yerde ihtiyacını gidermesi¹⁰¹ gibi durumlarda Resûlullah'ın (sas) hatırasını yaşatmak istemesi gibi. Muhakkak ki bu fiilleri tek başına yapmak kişi için mübahtır ama herhangi bir sevap kazandırmaz. Ancak sırf Resûlullah (sas) böyle yaptı diye bir fiili yapmak veya o sevdi diye bir şeyi sevmek, o sevmedi diye bir şeyden yüz çevirmek umulur ki Resûlullah (sas) ile o kimse arasındaki muhabbetin koyuluğundan ileri gelir.

Diyebiliriz ki, ashâb, İslam'ın hükümlerini, inceliklerini, Allah'ın emir ve yasaklarını bizzat Resûlullah'ın (sas) ağzından sözlü bir biçimde öğrenmekle beraber birçok konuda onu gözlemleyerek hayatlarını şekillendirmişlerdir. Tabi ki biz de tıpkı sahâbe gibi, sahâbeden bize ulaşan bu gözlemler sayesinde hayatımızı düzenleme imkânı buluyoruz. Dolayısıyla, İslam dininin doğru bir şekilde anlaşılıp, hayata geçirilmesinde sözsüz unsurlar hayati öneme sahiptir.

Sahip olduğu bu konumundan ötürü Hz. Peygamber (sas), sahâbe-i kirâmın daha çok ilgisine mazhar olmuş, bu ilgi onları kendisine daha bir dikkatle yaklaşmaya, daha hassas çizgide izlemeye sevk etmiştir. Bu dikkat ve hassasiyet Hz. Peygamber'in (sas) verdiği bedensel mesajların genelde daha doğru bir şekilde algılanmasına katkıda bulunmuştur.¹⁰²

Ancak bazı durumlarda sahâbenin gösterdiği bu hassasiyet, Resûlullah'ın (sas) fiillerinin sebeplerini sorgulamadan derhal tatbikata geçmelerine neden olmuştur. Nitekim bir defasında Resûlullah (sas) ashâbına namaz kıldırıldığı esnada ayakkabılarını çıkartıp sol tarafına koymuş, bunu gören sahâbîler de derhal ayakkabılarını çıkartıp sol taraflarına koymuşlardır. Resûlullah (sas) namazı bitirince, “*Neden ayakkabılarınızı çıkarttınız?*” diye sormuş, onlar, “*Senin ayakkabılarını çıkarttığını görünce biz de çıkardık.*” demişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah (sas), “*Bana Cebrâil geldi ve ayakkabılarımda pislik olduğunu haber verdi (de onun için çıkardım).*” buyurmuştur.¹⁰³

¹⁰⁰ Heysemî, Nüreddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Kütüb, Beyrût, 1967, I, 175.

¹⁰¹ İbn Hanbel, II, 131.

¹⁰² Bkz: Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 72.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, Salât, 89; İbn Hanbel, III, 92.

Hız. Peygamber'i (sas) titizlikle izleme ve tanıma gayretlerine rağmen, sergilediği her beden dilinin sahâbe tarafından mutlak bir şekilde doğru okunduğunu iddia etmek elbette ki mümkün değildir. Özellikle susma/cevap vermeme içerikli beden dilinin okunmasında bazı yanlışlıkların ya da en azından tereddütlerin yaşandığı bir vâkıdır. Esasen Hız. Peygamber'in (sas) beden diline dair ulaşılan veriler, bir kısmı itibariyle de olsa sahâbe-i kirâmın algılamalarından ibarettir. Zira kimi sahâbînin Hız. Peygamber'in (sas) beden dili diye bize ulaştırdığı şey, aslında sergilenen dilin onun tarafından okunmasından başkası değildir.¹⁰⁴

Bunu bir örnekle destekleyecek olursak, Hız. Peygamber (sas) ashâbıyla konuşurken bir bedevî gelerek, kıyametin ne zaman kopacağını sormuştu. Hız. Peygamber (sas) ise sözüne devam etmiş, bunun üzerine sahâbe-i kirâm, Hız. Peygamber'in (sas) söz konusu tavrı üzerinde "Duydu, ancak soru hoşuna gitmedi", "Hayır, duymadı" şeklinde farklı yorumlar yapmışlardır.¹⁰⁵

Ancak bu durum bize Hız. Peygamber'in (sas) her hareketinin yanlış veya farklı anlaşıldığını göstermez. Zira sözlü mesajların bile yanlış veya farklı anlaşılması mümkündür.

Elzem durumlarda anlamadaki farklılıkları gidermek için ashâb mümkünse farklı düşündükleri konuyu bizzat Resûlullah'a (sas) sormuşlar ya da konuya kendilerinden daha vakıf bir başka sahâbîye danışmışlardır.

Meselâ Ebû Bekir'e (ra) herhangi bir dava geldiğinde önce Allah'ın Kitabına bakar, onda davalılar arasında verebilecek bir hüküm bulursa bununla hükmederdi. Şayet Kur'ân'da hüküm bulunmaz da bu konuda Resûlullah'ın (sas) sünnetini biliyorsa onunla hükmederdi. Eğer sünnette de hüküm bulamazsa, diğer Müslümanlara gider ve "Bana şöyle bir mesele geldi, bu konuda Resûlullah'ın (sas) belli bir hüküm verdiğini biliyor musunuz?" diye sorardı. Bazen sahâbîler onun etrafında toplanır, söz konusu mesele hakkında Resûlullah'tan (sas) öğrendiklerini ona arz ederlerdi. Bunun üzerine Ebû Bekir (ra), "Allah Resûlü'nden bu bilgiyi ezberleyerek bize aktaran kimseler bulundurduğu için Allah'a hamdolsun." derdi. Eğer o konuda ashâb arasında da Resûlullah'tan (sas) belli bir sünneti hatırlayan

¹⁰⁴ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 72-73.

¹⁰⁵ Buhârî, İlim, 2, Rikâk, 35.

çıkılmazsa, bu defa sahâbenin ileri gelenlerini toplar ve görüş birliğine varırlarsa onunla hükmederdi.¹⁰⁶

İnsanlar arası iletişimde bazı mesajlar çeşitli nedenlerden dolayı yanlış anlaşılabilir. Ashâb, dini Resûlullah'tan (sas) alırken gösterdikleri titizliği ve hassasiyeti bu gibi durumlar söz konusu olduğunda da göstermişlerdir. Resûlullah'ın (sas) söz, fiil ve takrirlerinin asıl sebep ve illetlerini araştırmış ve uygulamalarını bunlara göre şekillendirmişlerdir. Yanlış anlaşılmalara önüne geçmek için mümkünse algıladıklarının doğruluğunu bizzat Resûlullah'a (sas) sormuşlardır.

Sahâbe Resûlullah'ı (sas) çok iyi gözlemlemişler ve bu gözlemlerini oldukça iyi değerlendirmişlerdir. Herhangi bir endişe söz konusu olduğunda ise bu yanlışlığı gidermek için ellerinden geleni yapmışlardır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, nasıl ki bu dini Resûlullah (sas), Allah Teâlâ'dan en mükemmel şekliyle alıp bize eksiksiz bir biçimde aktarıyorsa, sahâbe de büyük bir titizlik ve hassasiyetle bu dini Resûlullah'tan (sas) doğru bir biçimde alarak bizlere iletmişlerdir.

Sonuç olarak Resûlullah'ın (sas) her hareketi ve sahâbenin onun hareketlerini her algılayış biçimi bizim için oldukça kıymetlidir. Çünkü biz Resûlullah'ı (sas) ve onun bize getirdiği mükemmel dini bu rivayetler sayesinde anlıyor ve anlamlandırıyoruz.

II. HZ. PEYGAMBER'İN SÖZSÜZ İLETİŞİMİNE DAİR RİVAYETLER

Buraya kadar sözsüz iletişimin Hz. Peygamber'in (sas) hayatındaki yerinden bahsetmeye çalıştık. Bu kısımda ise sözsüz iletişimin biçimlerine, bunları hayatımızda nasıl kullandığımıza, nelerin sözsüz iletişim kapsamına girebileceğine ve tüm bunlar doğrultusunda ise bizim için en iyi örnek olan Resûlullah'ın (sas) hayatındaki tezahürlerine dair rivayetlere yer vereceğiz.

¹⁰⁶ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünen*, I-II, thk.-thr.-tlk. Abdullah Hâşim Yemânî, İstanbul, 1992, Mukaddime, 20.

A. Hadisler Ekseninde Sözsüz İletişim Biçimleri

Bedenimiz iç dünyamızın dilidir. Buna göre bedene ait her duruş, her hareket, her kaş-göz işareti, bakış biçimleri, yüz ifadeleri, oturma, kalkma ve yürüyüş şekilleri, ses tonları, birisine karşı önu veya arkayı çevirme davranışları gibi bedenle ilgili her davranış, bir kimseye karşı duygu ve düşüncelerimizi ifade eder. Hatta giyim, kuşam, saç, sakal ve her türlü makyaj, ağlama, gülme gibi eylemlerle insanlar başkalarına bir şeyler anlatmak isterler.¹⁰⁷ Bütün bu anlatılanlar insanın kendini beden vasıtasıyla anlatma biçimleridir.

Şimdi de bahsettiğimiz sözsüz iletişim biçimlerini ve Hz. Peygamber'in bunları kullanış şekillerini tek tek başlıklar altında inceleyelim:

1. Hz. Peygamber'in Yüz İfadeleri (Mimikleri)

Sözsüz iletişimin çok farklı biçimleri vardır. Bunların en yaygın kullanılanları yüz ve göz hareketleridir, yani mimikler. Mimik; kaynağın iç yaşantı, düşünce ve duygularını hedef kişi veya kişilere vurgulayarak iletmek üzere, yüz hareketleriyle yansımasıdır.¹⁰⁸

Yüz ifadelerinin kullanımı, insanlarla olan iletişimde oldukça etkilidir. Sözler ile mimikler, etin tırnağa bağlılığı derecesinde birbirine bağlıdır. Çünkü sözler de mimikler de kalbin ve ruhun ifadeleridir.¹⁰⁹ Diyebiliriz ki, yüz insan ruhunun aynasıdır.

Bedenimizin en belirgin ve en keskin anlamları yüzümüzdedir. Bir yüzde yüzlerce anlam gizlidir.¹¹⁰ Araştırmalara göre yüzdeki 80 adale, 7000 den fazla yüz ifadesi oluşturabilmektedir.¹¹¹ Hatta başka bir araştırmaya göre; insan yüzünün

¹⁰⁷ Kara, Necati, *Kur'an'da Beden Dili*, Bilge Yay., İstanbul, 2004, s. 409.

¹⁰⁸ Güngör, a.g.e., s. 73.

¹⁰⁹ Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet Yay., İstanbul, 1980, s. 54.

¹¹⁰ Baltaş, a.g.e., s. 45.

¹¹¹ Karataş, Mustafa, *Hz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s. 67.

250.000 değişik ifadeyi yansıtabilme gizli gücüne sahip olabileceği ileri sürülmektedir.¹¹²

Yüzün, insan bedeninin temsil ettiği gerçeği bu anlam zenginliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlarla olan yüz yüze iletişimde, daha ağızımız açılmadan yüzümüzle mesaj vermeye başlarız.¹¹³ Bazen bakarak ve gülerken bir şeyler anlatır, bazen de bakmayarak ve gülmeyerek bir şeyler anlatabiliriz.¹¹⁴

Kaş pozisyonu, göz şekli, ağız şekli ve burun deliği ölçüsü gibi yüze ait alt göstergeler, çeşitli bileşimlerle yüzün ifadesini belirler ve bunların birleşimlerinin ve anlamlarının bir dilbilgisini (gramerini) yazmak mümkündür.¹¹⁵

Bu doğrultuda, öncelikle Peygamber Efendimizin (sas) mübarek yüzleri genel olarak tasvir edilecek olursa; birçok sahabîden bize aktarılan hadislere göre Peygamber (sas), son derece güzel renkli, göz bebeği siyah ve büyük, göz çukurları geniş, gözündeki beyaz kısmı biraz kırmızıya çalar bir şekilde, kirpikleri büyük, daima parıldayan bir yüz, ince ve uzun kaşlı, burnu son derece güzel ve düzgün, seyrek dişli, yuvarlak yüzlü, geniş alınlı, göğsünü dolduracak kadar gür sakallı, saçları ne kıvrıkcık ve ne de çok basık, güldüğü zaman dişleri şimşek gibi parlak, beyaz bulut kadar ak, konuştuğu zaman inci gibi beyaz idi.¹¹⁶

Şemâil ve Hilye çalışmalarındaki rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in (sas) yüzü, ne kireç gibi beyaz, ne de tam esmerdi. Hafif kırmızılıkla karışık nuranî bir beyazlıktaydı.¹¹⁷ Yüzündeki nuranîlik, kimi sahabîler tarafından gümüşün veya kılıcın parlaklığına benzetilirken,¹¹⁸ kimilerince de dolunayın nuruna benzetilmiştir.¹¹⁹

¹¹² Zillioğlu, a.g.e., s. 197.

¹¹³ Canlı, a.g.m., s. 374.

¹¹⁴ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 130.

¹¹⁵ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 130.

¹¹⁶ Kadı İyaz, Ebu'l-Fadl b. Mûsâ, *eş-Şifâ bi Tarîfi Hukuki'l-Mustafa*, trc: Naim Erdoğan-Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 65.

¹¹⁷ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *Şemâil-i Şerîfe*, Tercüme ve Şerh: Hüsâmü'd-Dîn en-Nakşibendî, Sadeleştiren: M.Sadık Aydın, Hilâl Yayınları, Ankara, 1976, s. 8.

¹¹⁸ Tirmizî, *Şemâil*, s. 28.

¹¹⁹ Tirmizî, *Şemâil*, s. 22, 27, 28.

Gayet güzel bir görünümüne sahip olan yüz yapısı görenleri hayran bırakmakta ve muhataplarına sonsuz bir güven vermekteydi.¹²⁰ Resûlullah'ı (sas) görenler, onun yüzünün aydınlığından onun bir peygamber olduğunu, asla bir yalancı olamayacağını anlıyorlardı.

Nitekim Abdullah b. Selâm (ra) şöyle demiştir:

“Resûlullah (sas) Medine'ye hicret ettiğinde onu görmek için yanına geldim. Yüzüne iyice bakınca, onun yüzünün bir yalancı yüzü olmadığını hemen anladım!”¹²¹

Ebû Rimse et-Teymî ise Resûlullah'ı (sas) ilk görüşünü şöyle anlatıyor:

“Beraberimde oğlum olduğu halde, Hz. Peygamber'e (sas) geldim. Bana onu gösterdiler. Gördüğüm an, ‘Bu gerçekten Allah'ın Peygamberi'dir!’ dedim.”¹²²

Sahâbe, Resûlullah'ı (sas) ilk gördükleri andan itibaren ona itimat etmiş, güven duymuş, onun yüzünde hiç kimsede olmayan bir güzellik, nurânîlik ve samimiyet bulmuşlardır. Resûlaullah'ı (sas) ilk gördükleri andan itibaren onları hayran bırakan yüzünü hafızalarına öyle bir kazımışlardır ki, Resûlullah'ı (sas) görme şerefine erişememiş, ancak ondan soran kimselere, sanki Resûlullah (sas) karşılıklarındaymiş gibi, ayrıntılarıyla onu (sas) anlatmışlardır.

Resûlullah'ın (sas) yüzünü bize tasvir eden bazı rivayetleri şöyle sıralayabiliriz:

Enes b. Mâlik (ra) şöyle buyurmaktadır:

“Resûl-i Ekrem'in (sas) boyu ne uzun ne de kısa olup, orta boylu idi. Mübarek tenlerinin rengi kireç gibi (beyaz) olmayıp, hafif kırmızılıkla karışık nûranî bir beyazlıktaydı. Esmer değildi. Saçları kıvrıkcık olmadığı gibi düz de değildi. Düz ile kıvrıkcık arasında (dalgalı)ydı. Allah (cc), onu kırk yaşında peygamber olarak gönderdi. (Peygamber olarak) Mekke'de on sene ve Medine'de de on sene kaldı.

¹²⁰ Erul, a.g.m., s. 230.

¹²¹ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 42.

¹²² Tirmizî, Şemâil, s.74.

Allah Teâlâ altmış yaşlarında onun ruhunu kabzetti. Vefatında başında ve sakalında yirmi tane beyaz kıl yoktu.”¹²³

Bir adam “Resûlullah’ın (sas) yüzü kılıç gibi (parlak) idi.” dediğinde Câbir b. Semûre (ra) şu cevabı vermiştir: “Hayır, bilakis güneş ve ay gibiydi! Değirmi bir yüze sahipti.”¹²⁴

Hüseyin (ra), babası Hz. Ali’den (ra) rivayetle, Resûlullah’ın (sas) yumuşak yüzü, iyi huylu olduğunu, kaba ve haşin olmadığını, herkese güven ve ümit verdiğini bize aktarmaktadır.¹²⁵

Bu rivayetler bize anlatıyor ki, Resûlullah (sas), sahebe tarafından oldukça iyi gözlemlenmiştir. Sahâbenin bu tespitleri sıradan bir insanı gözlemlemenin, onu tarif etmenin ötesindedir. Onlar Resûlullah’ı (sas) öylesine incelemişlerdir ki, yüz şeklinden teninin rengine, kaşından kirpiklerine, burnundan alınına, gözünün akından siyahına, ağızdan dişlerine, saçından sakalına, hatta saç ve sakalında kaç tane beyaz tel olduğuna kadar en ince ayrıntılarıyla onu bize tasvir edebilmişlerdir.¹²⁶ Elbette bu ayrıntılı anlatımlar bizim günlük hayatımızda karşılaştığımız herhangi birini hatta en yakınımızdaki kimseleri bile tarif ve tasvir edişimizden farklıdır. Sahâbenin bu kadar titizliklerinin altında hiç kuşkusuz Resûlullah’a (sas) duydukları hayranlık ve onu herkesten ve her şeyden daha farklı bir yere koymaları yatmaktadır.

İnsanlar arası ilişkilerde iletişime yön veren tek unsur yüze ait özellikler değildir. İnsanlar konuşurken yüz göz hareketleri de konuşmaya eşlik eder. Etkin ve etkili iletişim için tercih edilen durum ağızdan çıkan söz ile yüz ve göz hareketlerinin aynı iletiyi vermesi, dolayısıyla aynı anlamsal üretimi yapmasıdır. Eğer kişi, karşısındakine, onu ne kadar sevdiğini söylüyorsa, ama bakışlarında sevgiye ilişkin bir belirti yoksa verilen iletide bir sorun var demektir.¹²⁷ Dolayısıyla yüz ifadeleri etkili bir iletişimin bir numaralı anahtarlarıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi insan yüzünde sayısız ifadeler gizlidir. Bu ifadelerin anlamları toplumdan topluma hatta insandan insana değişebilir. Ancak her

¹²³ Tirmizî, *Şemâil*, s. 7-9.

¹²⁴ Müslim, *Fedâil*, 29.

¹²⁵ Tirmizî, *Şemâil*, s. 354-355.

¹²⁶ Hâkim, *Müstedrek*, III, 10, hno: 4274.

¹²⁷ Güngör, a.g.e., s. 73.

insanın fitratından gelen, doğumundan itibaren refleks olarak meydana gelen, herkes için aynı anlamı ifade eden evrensel diyebileceğimiz temel yüz ifadeleri vardır. Şimdi bu yüz ifadelerini Hz. Peygamber'in (sas) hayatından örneklerle başlıklar altında inceleyelim:

a. Duygu Aktaran Yüz İfadeleri

Yüz, insan bedeninin en anlamlı alanlarından biridir ve en belirgin yüz ifadeleri de evrenseldir. İnsanlar, dünyanın her yerinde duygusal durumlarını bunlarla açığa vururlar. Kızgınlık, korku, şaşkınlık, üzüntü, nefret ve sevinç gibi hisleri gösteren kas hareketleri bütün insanlarda aynıdır.¹²⁸ Niyet edilmemiş, yani kasıtlı olarak yapılmamış, bu tür yüz ifadelerine 'duygusal ifade' denir.¹²⁹

Her insanda olduğu gibi Resûlullah (sas) de duygularını yüz ifadeleri aracılığıyla muhataplarına iletmiştir. Onun her hali rahatlıkla mübarek yüzünden okunurdu.

Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî Hz. Peygamber'in (sas) bu yönüne işaretlen, "Nebî (sas) hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz bunu onun yüzünden anlardık" demektedir.¹³⁰

Belki de Allah Resûl'ü (sas), (yerine göre başkalarını incitmemeye adına) duygularını bu yolla ortaya koymaya ayrı bir özen göstermiştir. Söz düşüncenin, beden duyguların dili olarak bilinmekle birlikte, Hz. Peygamber'de (sas) fark edilen şey, duygularının anlatımında beden dilini kullanmaya daha bir dikkat göstermesi, bunları yansıtmada söze daha az müracaat etmesidir.¹³¹

Hz. Âişe'ye (ra) atılan çirkin iftira günlerindeki sıkıntısı nasıl yüzüne vurmuşsa, Allah tarafından temiz olduğuna dair inen ayetleri müjdelerkenki sürür hali de yüzüne yansımıştır.¹³²

¹²⁸ Schober, a.g.e., s. 21.

¹²⁹ Dökmen, a.g.e., s. 28.

¹³⁰ Müslim, Fedâil, 67; Buhârî, Menâkıb, 23, Edeb, 72.

¹³¹ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 77.

¹³² Buhârî, Meğâzî, 35.

Yine Hind b. Hâle'nin (ra) anlattığına göre Hz. Peygamber (sas), kızdığı zaman yüz çevirir ve hoşlanmadığı yüzüne yansır. Sevindiğinde ise gözlerini kapardı. Gülüşünün ekserisi tebessüm şeklindeydi ve bazen mübarek dişlerinin tıpkı dolu tanesi gibi parladığı görülürdü.¹³³

Peygamber Efendimizin (sas) cemaatine hitap ederken bazen yüzünün kızarıp ordulara hitabeden komutan tavrı takındığı¹³⁴ ve müjdelerken gözlerinin içinin güldüğü¹³⁵ rivayetleri mimikler konusunda iyi bir dayanak ve güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹³⁶

Şimdi de yukarıda bahsettiğimiz, altı temel duyu ifadesini aktaran ortak yüz anlatımları çerçevesinde Peygamber Efendimizin (sas) yüz ifadelerine değinelim.

a. 1. Mutluluk-Sevinç

Resûlullah (sas) sevindiğinde rahatlıkla yüzünden anlaşılırdı.

Nitekim Tebuk Savaşı'na çıkmaktan geri kalan ve günlerce kendisiyle konuşulmayan Ka'b b. Mâlik'in (ra) bağışlandığına dair ayetleri müjdelerken sevinci yüzünden okunuyordu. Ka'b, uzunca anlattığı kendi kıssasında, Hz. Peygamber (sas) dâhil herkesin küstüğü bu günlerinde, verdiği selamı alıp almadığını anlayabilmek için Hz. Peygamber'in (sas) dudaklarını hareket ettirip ettirmediğini nasıl gözlediğini, onun yakınında namaz kıldığını ve Hz. Peygamber'in (sas) kaçamak bakışlarla kendisine baktığını, kendisi baktığında ise Hz. Peygamber'in (sas) derhal nasıl yüz çevirdiğini; Allah'tan gelen bağış müjdesini verirken ise, "Yüzü sevinçten parlamaktaydı. Resûlullah (sas) neşelenince yüzü ay parçası gibi aydınlanırdı ve biz sevindiğini bundan anlardık" diyerek detaylı bir şekilde anlatır.¹³⁷

Mikdâd b. el-Esved (ra) ile alâkalı şu hâdise de bir diğer örneği teşkil etmektedir. Rivayete göre o, Resûlullah'ın (sas) huzuruna gelerek,

¹³³ Tirmizî, *Şemâil*, s. 249-250. Ayrıca bkz: Tirmizî, *Menâkıb*, 10.

¹³⁴ Nesâî, *Salâtü'l-İdeyn*, 22.

¹³⁵ Müslim, *Tevbe*, 53; Buhârî, *Tefsîr (Tevbe)*, 18, *Menâkıb*, 23, *Menâkıb*, 80.

¹³⁶ Canlı, a.g.m., s. 375.

¹³⁷ Müslim, *Tevbe*, 53; Buhârî, *Tefsîr (Tevbe)*, 18, *Menâkıb*, 23, *Menâkıb*, 80.

- Ya Resûlallah! Biz (Muhammed ümmeti), kavminin Musa'ya, "*Haydi sen ve Rabbin gidip düşmana karşı çarpışın*"¹³⁸ demeleri gibi demeyiz. Lâkin biz; senin sağında, solunda, önünde, arkanda düşmanla savaşırız, diye duygularını dile getirdi. Hadisi nakleden İbn Mes'ûd (ra), bu bağlılık beyanı üzerine Resûlullah'ın (sas) yüzündeki değişime şöyle dikkat çeker: "Mikdad'ın bu sözü üzerine Resûlullah'ın yüzünün parıldadığını ve bu söze sevindiğini gördüm."¹³⁹

Bir diğer rivayete göre; bir gün Medine'ye Mudar Kabilesi'nden başı açık, yalın ayak, üstü başı yırtık, ama kılıçları kuşanmış bir grup geldi. Onların ihtiyaç içerisinde olduğunu görünce rengi değişen Hz. Peygamber (sas), ashâbını mescitte toplayıp, bazı ayetlerle ahireti hatırlatarak onları, bu muhtaç misafirlere yardım etmeye teşvik etmişti. Bir müddet sonra Ensar'dan bir zat, neredeyse bir avuçtan fazla bir kese para getirerek yardımı başlatmış ve diğer insanların da onu izlemesiyle kısa sürede yiyecek ve giyecek cinsinden iki küme mal yığılmıştı. Bu durumu gören Resûlullah'ın (sas) mübarek yüzleri altın gibi parlamaya başlamış memnuniyetini de şu evrensel prensip ve müjde ile belirtmiştir: "*Her kim İslâm'da güzel bir gelenek başlatırsa hem yaptığıının ecrini hem de kendisinden sonra onunla amel edenlerin ecrini kazanır. Onu yapanların kendi ecirlerinden de bir şey eksilmez. Her kim de İslâm'da kötü bir gelenek başlatırsa hem yaptığıının günahını hem de kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahını yüklenir. Onların günahlarından da hiçbir şey eksilmez.*"¹⁴⁰

Sevinç ve mutluluktan bahsetmişken bir sevinç ifadesi olan gülümsemeye de değinmemiz uygun olur.

Gülümsemenin elbette altında yatan farklı sebepleri olabilir. Her gülümseme her ortamda aynı şeyleri ifade etmeyebilir. Mutluluk, sevinç, hoşnutluk, insanlarla olumlu iletişim kurma isteği, şaşkınlık, küçümseme gibi birçok duygu gülümseme vasıtasıyla kendini gösterir.

¹³⁸ Mâide, 5/24.

¹³⁹ Buhârî, Tefsîr (Mâide), 4.

¹⁴⁰ Müslim, Zekat, 69.

Gülümsemek, farklı anlamlar taşısa da her şeyden önce bir sevinç göstergesidir ve genelde muhabata yönelik sosyal ilişkiyi sağlayan pozitif bir sinyal olarak değerlendirilir.¹⁴¹

Resûlullah'ın (sas) mutlu olduğunda bunun bir göstergesi olarak tezahür eden tebessümüne şöyle bir misal verebiliriz:

Resûlullah (sas) uyukladığı bir sırada başını gülümseyerek kaldırmış, bu ani görüntü üzerine orada bulunanlar gülümseme sebebini sormuşlar. Resûlullah (sas), özetle, kendisine “Kevser” sûresinin indirildiğini, “Kevser”in, Allah'ın kendisine cennette vereceği bir nehir olduğunu bildirmiş;¹⁴² gülümseme sebebini böyle açıklamıştır. Yani sûrede yer alan, âhirette “Kevser'in” sunulacağı haberi onu mutlu kılmıştır. Yüzündeki tebessüm de, bu mutluluğun bedene yansımasıdır.¹⁴³

Tebessüm, hedef kitlede oldukça etkili olabilecek bir yüz hareketidir. Hiç kimse zorunlu olmadıkça asık suratlı bir kişi ile iletişime girme yanlışlığına düşmek istemeyecektir. Tebessüm, iletişimin anahtarlarından biridir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in (sas) gülümseme ölçüsü oldukça önemlidir. Zira sahâbe, onun her halini gözlemlemekte ve kendine göre anlamlar çıkarmaktadır.¹⁴⁴

Bize aktarılan rivayetlerden anlıyoruz ki, Resûlullah (sas) son derece güleç yüzlü idi. Onun (sas) gülüşü tebessüm şeklindeydi ve yüzündeki bu tebessüm hiç eksik olmazdı. Çok hoşlandığı bir durum karşısında azı dişleri görünecek kadar güldüğü olurdu.¹⁴⁵

Bu doğrultuda diyebiliriz ki, Resûlullah (sas), muhabata pozitif sinyaller göndermeyi sağlayan gülümsemeyi de çok sık kullanmıştır. Cerîr b. Abdullah diyor ki, “Resûlullah (sas) müslüman olduğum günden beri yanına girmeme hiç mâni olmamıştır. Beni gördüğünde mutlaka tebessüm ederdi.”¹⁴⁶

¹⁴¹ Schober, *Beden Dili*, s. 44. Ayrıca gülümsemenin farklı anlamları için bkz: Schober, *Beden dili*, s. 44-50.

¹⁴² Müslim, *Salât*, 53.

¹⁴³ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 57.

¹⁴⁴ Canlı, a.g.m., s. 376.

¹⁴⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 10; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 31,32.

¹⁴⁶ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 134; Tirmizî, *Menâkıb*, 41.

Abdullah b. Zübeyr ile alâkalı şu rivayet tebessümün bu yönünü sergilemektedir. O, -aynı zamanda kendisine Abdullah ismini de vermiş olan- Resûlullah'a (sas), babası Zübeyr'in yönlendirmesiyle biat etmek üzere gelmiş, Resûlullah (sas) onu görünce gülümsemiştir.¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in (sas) bu tebessümü, beşeri ilişkiye açıklığı gösteren olumlu bir işaret olarak değerlendirilmelidir.¹⁴⁸

Resûlullah (sas) olumsuz mesaj veren, muhatabı hafife alarak küçük düşüren, alay edici bir tavırla gülmeyi ise hiç hoş karşılamamış, ashâbını bu konuda uyarmıştır.

Nitekim Allah Resûlü (sas), gayr-i ihtiyarî yellenen bir kişiye gülmeleri sebebiyle ashâbına öğüt vermiş ve: “*Sizden biriniz, kendisinin de yapa geldiği böyle bir işe niçin gülmektedir?*” buyurmuştur.¹⁴⁹

Resûlullah 'ın (sas) bir şaşırma ifadesi olarak güldüğü de vakidir.

Bir gün Resûlullah'ın (sas) yanında Kureyş Kabilesi'nden bir grup kadın vardı; yüksek sesle konuşuyor ve Resûlullah'tan (sas) birtakım isteklerde bulunuyorlardı. Hz. Ömer'in (ra) içeri girmek için izin istediğini duyar duymaz hemen susup bir köşeye sinerek örtülerine büründüler. Onların bu hâli karşısında Peygamber Efendimiz (sas) gülmeye başladı. İçeri giren Hz. Ömer (ra) Peygamberimizin (sas) neden güldüğünü merak edince Resûlullah (sas), “*Yanımdaki kadınların hâli garibime gitti, senin sesini işitince hemen örtülerine büründüler.*” buyurdu. Hz. Ömer (ra), “Ey Allah'ın Elçisi, onların hürmetlerine ve saygılarına sen daha lâyıksın.” dedi ve oradaki kadınlara dönerek, “Ey nefislerinin düşmanları! Resûlullah'tan değil de benden mi kaçınıyorsunuz?” diye seslendi. Kadınlar da “Evet, sen Resûlullah'tan daha sert ve haşinsin.” diye cevap verdiler.¹⁵⁰

Resûlullah (sas) kendisi güler yüzlü olduğu gibi tebessümü sadaka olarak nitelendirerek ashâbına da güler yüzlü olmayı teşvik etmiştir.¹⁵¹ Çünkü din kardeşini

¹⁴⁷ Müslim, Âdâb, 25.

¹⁴⁸ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 57.

¹⁴⁹ Buhârî, Tefsîr (Şems), 1; Müslim, Cennet ve Sıfâtü Nâimihâ ve Ehlihâ, 49.

¹⁵⁰ Buhârî, Bed'ül-Halk, 11; Müslim Fedâilü's-Sahâbe, 22.

¹⁵¹ Tirmizî, Birr ve Sıla, 36.

güler yüzle, neşeli bir şekilde karşılamak onu sevindirir ve içini rahatlatır. Bir mümini gülümsemeyle de olsa sevindirmek, hiç şüphesiz başlı başına bir iyiliktir.¹⁵²

Hiz. Peygamber (sas), Ebû Zerr'e (ra) hitaben: *"Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi bir iyiliği bile sakın küçük görme!"*¹⁵³ buyurarak güler yüzlülüğün bir iyilik olduğunu belirtmiştir.

Gülümsemek öyle bir şeydir ki, taşı suya attığımızda yayılan dalgalar gibi yüzden yüze yayılır ve iletişime değer katar. Yüzü asık olan insanların başarılı bir şekilde diğer insanlarla iletişim kurmaları zordur.¹⁵⁴ Kendisi bal satsa da yüzü sirke satan bir satıcıdan kimse sattığı bal da olsa bir şey almak istemez. Bu sebeptendir ki, insanlar arası iletişimi olumlu bir mecrada sürdürebilmek için en kıymetli yüz ifadesi, minicik bir tebessümdür.

a. 2. Korku

Bir diğer evrensel yüz ifadesi de korkudur. İnsan mutluluğunu gizleyebilir, üzüntüsünü, öfkesini, şaşkınlığını gizleyebilir. Ancak korkuyu gizlemek oldukça zordur. Çünkü korku reflektif hareketlere daha yakın olan bir yüz ifadesidir. Bir insan aniden korktuğu zaman refleks olarak bunu hemen belli eder. Dolayısıyla korku kontrolü pek de mümkün olmayan bir ifadedir.

Hiz. Peygamber'in (sas) yüz ifadeleri içerisinde korku ve dehşet anlamlı görüntülere de rastlamaktayız. Bunlara şu misalleri verebiliriz:

Bir konuşmasında cehennemden bahsederken ondan iki defa istiaze etmiş ve (adeta cehennem ateşinden kaçarcasına) yüzünü çevirmiş, sonra da *"Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun! Bunu bulamayan ise, en azından güzel sözle kendini korusun!"* buyurmuştur.¹⁵⁵

Rüzgâr sert estiğinde dua okuması, gökyüzü bulutlandığında yüz renginin değişmesi de onun korku ve endişesinin tezahürlerindedir. Nitekim hava

¹⁵² Tetik, Hayati, "Din Hizmetlerinde İletişim Becerileri ve Empati", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 13, Sayı:41, (Güz 2009), s. 174.

¹⁵³ Müslim, *Birr ve Sıla* 144.

¹⁵⁴ Tetik, a.g.m., s. 174.

¹⁵⁵ Müslim, *Zekât*, 68.

bulutlandığında veya rüzgâr arttığında Allah Resûlü (sas) endişelenir ve bu hâl yüzünden belli olurdu. Bir defasında Hz. Âişe (ra), “Ey Allah’ın Resûlü! İnsanlar bulut gördükleri zaman yağmur vardır ümidi ile sevinirler. Hâlbuki bunu sen gördüğünde, yüzünden hoşnutsuzluk okuyorum!” demiş, bunun üzerine o (sas) şöyle buyurmuştu: “*Yâ Âişe! Bunda bir azap bulunmadığına dair bana kim teminat verebilir? Hâlbuki bir kavim (Âd kavmi) rüzgâr ile helâk edilmişti. Onlar azabı görmüştü de (ümitlenerek) ‘Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.’ demişti.*”¹⁵⁶

Hz. Peygamber (sas) ve sahâbîler kıyametin kendi üzerlerine kopmasından korkarlardı. Nitekim Peygamberimizin güneş tutulduğunda kıyametin kopmasından endişe ederek telaşla yerinden fırlayıp mescide geçtiği ve uzun uzun namaz kıldırıldığı bilinmektedir.¹⁵⁷

Keza müminlerin anası, Cahş kızı Ümmü’l-hakem Zeyneb (ra) anlatıyor:

Bir gün Peygamber (sas), korkudan benzi atmış bir hâlde yanıma girdi ve:

- *Lâ ilâhe illallah! Yaklaşan şerden dolayı vay arabın haline! Bugün Ye’cuc Me’cuc’un seddinde şu kadar delik açıldı*, dedi ve başparmağıyla şahadet parmağını kavuşturup halka yaptı. Bunun üzerine:

- Ey Allah’ın Resûlü, içimizde iyiler olduğu hâlde de başımıza felaket gelirmi, dedim.

- *Evet, fisk, fücûr çoğalırsa gelir*, cevabını verdi.¹⁵⁸

a. 3. Öfke-Kızgınlık

Öfke, diğer bazı motiflerine nispetle beden dilinin en belirgin tezahürlerindedir. Sevinci gizlemek mümkün olsa bile, öfkeyi fark ettirmemek oldukça güçtür.¹⁵⁹

Hz. Peygamber (sas) de zaman zaman kızmış ve öfkesinin alâmetleri yüzüne yansımıştır. Ancak, Peygamber Efendimizin (sas) kızması çoğunlukla Allah Teâlâ’ya

¹⁵⁶ Müslim, Salâtü’l-İstiskâ, 16.

¹⁵⁷ Müslim, Küsûf, 24.

¹⁵⁸ Buhârî, Fiten, 4; Müslim, Fiten, 1.

¹⁵⁹ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 62.

isyan, O'nun (cc) emir ve yasaklarını çiğneme, kul hakkı yeme gibi İslam'ın temel taşlarını oluşturan konular hususunda olmuştur. O (sas) asla kendi şahsına yapılan bir hareketten dolayı öfkelenmemiş, karşısındaki kişilere kızmamıştır. Taif yolculuğunun dönüşünde kendisini taşıyanlara bile öfke duymamış, onların neslinden inanan insanlar geleceğine dair ümit ve inancını yitirmemiş, onları beddua etmemiştir.¹⁶⁰ Ama Allah'ın Resûlü sıfatıyla, Allah'ın Resûlü'ne yapılan saygısızlıklar karşısında hoşnutsuzluğunu belli etmiştir.

Ashâb, Resûlullah'ın (sas) rıza hallerini anladıkları gibi gazab hallerini de bazen sözlerinden, çoğunlukla da beden dilinden anlamışlardır. Resûlullah'ı (sas) her halinde yakından ve büyük bir titizlikle izleyen sahâbe onun öfke ve kızgınlıklarının sebeplerini ve tezahürlerini ayrıntılarıyla tasvir etmişlerdir.

Ebû Hüreyre'nin Peygamberimizin kıldırıldığı bir namazda yanılmasını anlatırken kullandığı şu tasvir sahâbenin Resûlullah'ı (sas) ne denli dikkatle izlediklerini gösteren oldukça güzel bir örnektir:

“Hz. Peygamber (sas) akşam veya yatsı namazlarından birinde iki rekât namaz kılıp selam verdi. Sonra kalkıp mescitte dikili olan ağaca yaslandı, sanki kızgın gibiydi. Sağ elini sol elinin üzerine koydu ve parmaklarını kenetledi. Sağ yanağını sol avucunun üzerine koydu...”¹⁶¹

Resûlullah'ın (sas) hiçbir hareketi asla sahâbenin gözünden kaçmamıştır. Sahâbe “kızan birinin gülüşü gibi güldü”¹⁶²; “kızan birinin bakışı gibi baktı”¹⁶³ diyerek Resûlullah (sas)'in gülüş ve bakışından bile kızdığını anlamaktaydı.

Nitekim Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayıp, ordunun sefer dönüşünde Hz. Peygamber'in (sas) huzuruna gelip selâm veren Ka'b b. Mâlik (ra), Resûlullah'ın kendisine ‘kızgın/dargın bir kimsenin tebessümü ile gülümsediğini’¹⁶⁴ anlatır. Ka'b'ın (ra) seferden geri kalması, Resûlullah'ın (sas) kendisine darılmasına sebep olmuş, bu dargınlığı onun yüzüne yansımıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 7.

¹⁶¹ Buhârî, Salât, 88.

¹⁶² Müslim, Tevbe, 53; Nesâî, Mesâcid, 38.

¹⁶³ İbn Hanbel, I, 238.

¹⁶⁴ Müslim, Tevbe, 53; Nesâî, Mesâcid, 38.

¹⁶⁵ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 58.

Resûlullah'ın (sas) öfkeli bakışını anlatan bir rivayet de şöyledir:

Osman b. Maz'ûn'un (ra) vefatının ardından hanımı, "Ey Osman b. Maz'ûn! Cennet sana âfiyet, şeker olsun" şeklinde temennide bulunmuş, bunun üzerine, Hz. Peygamber (sas) ona öfkeli bir şekilde bakmış ve bir peygamber olduğu halde Allah'ın kendisine bile ne tür muamele edeceğini bilmediğini söylemiştir.¹⁶⁶

Resûlullah'ın (sas) kızgınlığı kızaran yüzünde belli olur, bazen kızgınlığından dolayı iki gözünün arasından ter dökülürdü.¹⁶⁷ Resûlullah'ın (sas) öfkesinin yüzüne yansımaya ve bunu sahâbenin fark etmesine bir misal verecek olursak; bir defasında Resûlullah (sas) yoğun şekilde hoşlanmadığı sorulara muhatap bırakılmış, buna son derece öfkelenerek, "*Haydi dilediğinizi sorun*" diye adeta onlara meydan okumuştur. Bunun üzerine yine sormaya devam edilmiş, Hz. Ömer (ra), Resûl'ün yüzündeki öfkeyi fark ettiğinde orada bulunanlar adına özür dilemiştir.¹⁶⁸

Resûlullah'ın (sas) en çok kızıp öfkelenildiği husus Allah Teâlâ'nın sınırlarının çiğnenmesiydi. O (sas) Allah'ın belirlediği sınırların aşılmasına asla tahammül etmemiştir.

Nitekim Mahzum kabilesinden hırsızlık yapan Fatıma adlı bir kadına Hz. Peygamber'in (sas) verdiği cezayı düşürmede tavassut etmesi için kadının akrabaları, Üsâme'yi (ra), Resûlullah'a (sas) göndermişlerdi. Fakat Allah'ın hudutlarından birisi için aracı olduğundan dolayı yüzünün rengi değişen Resûlullah (sas), Üsâme'ye (ra) çıkıştıktan sonra halka bir hutbe irad ederek, önceki kavimlerin güçlü kimseler çaldıklarında bırakıp, zayıflar çaldıklarında had uygulamaları yüzünden helak olduklarını belirtmiştir.¹⁶⁹

Bir defasında ise bir sahabînin, "Ben müslümanım" dediği halde birini öldürdüğünü işiten Hz. Peygamber (sas) derhal bir hutbe irad etmiştir. Hadisi rivayet eden Ukbe b. Mâlik el-Leysî (ra), "Yüzünden, içinde bulunduğu kötü durum anlaşılıyordu" diye tavsif ettiği bu hutbesinde o şahsı daha önce görülmemiş bir şekilde kınadığını, adamın "Ey Allah'ın Resûlü! O şahıs canını kurtarmak amacıyla

¹⁶⁶ İbn Hanbel, I, 237, 335.

¹⁶⁷ İbn Hanbel, IV, 166; Buhârî, İlim, 28.

¹⁶⁸ Buhârî, İlim, 28, İ'tisâm, 3; Müslim, Fedâil, 138.

¹⁶⁹ Buhârî, Hudûd, 12; Müslim, Hudûd, 8.

‘Ben Müslüman’ım!’ demişti” diye kendini savunduğunu, ancak Hz. Peygamber’in (sas) yüzünü ve sağ tarafını çevirdiğini haber vermektedir.¹⁷⁰

Şu rivayet ise, Resûlullâh’ın (sas) kızgınlığının sahâbe tarafından algılanıp ifade edilmesi bakımından bizim için oldukça değerlidir:

Bir gün sahâbilerinden birisi, “Yâ Resûlallah! Falan kişi bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki neredeyse namaza gelmeyeceğim.” dedi. Hadisi rivayet eden Abdullah b. Mes’ûd, Hz. Peygamber’i o güne kadar şahit olmadığı bir kızgınlık içersinde, “*Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. Her kim insanlara namaz kıldırırsa namazı hafifletsin. Çünkü cemaatin içinde hasta olanlar, zayıf olanlar ve iş güç sahibi olanlar vardır.*” şeklinde hitap ederken gördüğünü belirtmiştir.¹⁷¹

Bu rivayette Hz. Peygamber’in (sas) sergilediği beden dilinin keyfiyetiyle alâkalı bir açıklık olmamakla birlikte, ravi ifadesinde, “Hiçbir vaazında ben Peygamber’i bugünkü kadar hiddetli görmemiştim”, demektedir. Anlaşılan o ki, râvî bu değerlendirmesini Hz. Peygamber’in mezkûr uyarısından daha ziyade sergilediği beden dilinden etkilenecek yapmıştır. Ravinin ifadesinde “görmek” fiilini kullanması da bunun bir delilidir. Kaldı ki, uyarı mahiyetinde söyledikleri de, beden dilinin, bir diğer ifadeyle ruh halinin sözlere yansımalarıdır.¹⁷²

a. 4. Hayret-Şaşkınlık

Hayret ve şaşkınlık durumu insanın yüz ifadesinden, mimiklerinden anlaşılabilir gibi istem dışı gülmesinden, bir anlık afallamasından, sinir, kızgınlık öfke gibi bedenine yansıyan diğer tezahürlerden de algılanabilir.

Hind b. Ebî Hâle şöyle anlatıyor:

“Resûlullah (sas) şaşıracağı zaman avucunu (yukarıya doğru) ters çevirirdi.”¹⁷³

¹⁷⁰ İbn Hanbel, V, 289.

¹⁷¹ Buhârî, İlim, 28.

¹⁷² Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 62.

¹⁷³ Tirmizî, Şemâil, s. 249-250.

Resûlullah (sas) ashâbın güldüklerine kendisi de güler, onların taaccüp ettikleri şeylere kendisi de hayretini ifade ederdi.¹⁷⁴ Onun hayreti yüzüne yansıdığı gibi bazen gülme, sevinip mutlu olma, üzülme, kızma, öfkelenme, sinirlenme, telaş etme gibi bazı tezahürleri de vardı. Bazen de bu hayretini kelimelerle ifade etmiştir.

Nitekim Resûlullah (sas), kendi yanında yüksek sesle konuşuyorlarken Hz. Ömer'in (ra) geldiğini duyar duymaz derhâl toparlanan kadınları gördüğünde hayretinden gülmüştü.¹⁷⁵

Resûlullah (sas) bir keresinde ise, sadece ayak tabanlarını görerek çok sevdiği azatlısı Zeyd b. Hârise ile oğlu Üsâme'nin baba oğul olduğunu söyleyen bir kâifin bilgisine şaşırılmış ve mutlu olmuştu.¹⁷⁶ Diğer yandan büyüdüğünde Üsâme'nin hırsızlık yapan bir kadın için şefaatchi olmasına şaşırılmış, dahası çok üzülmüş ve bu hayretini şöyle dile getirmiştir: *“Bizzat Allah tarafından belirlenen bir ceza hususunda şefaatchi mi oluyorsun?”*¹⁷⁷

Bir defasında da Resûl-i Ekrem (sas), ashâbından bir zatın hastalandığını duyup ziyaretine gitmiş ve hasta sahâbînin, zayıflıktan ve hastalıktan âdeti bir kuş yavrusuna döndüğünü görünce ona, *“Herhangi bir konuda Allah'a dua ediyor veya ondan bir şey istiyor muydun?”* diye sormuştu. Hasta zat, *“Allah'ım! Beni âhirette ne ile cezalandıracaksan onu şimdiden dünyada bana ver, diye dua ediyordum.”* cevabını verdi. Bunun üzerine şaşkınlığını açıkça ifade eden Allah Resûlü (sas) böyle dua etmemesi konusunda onu uyardı ve ona Allah'tan hem dünyada hem de ahrette iyilik istemesini tavsiye etti. Tavsiyeye uyan hasta, bir süre sonra iyileşti.¹⁷⁸

Resûlullah'ın (sas) hayret ve şaşkınlığı sebebiyle telaşla hareket etmesini de Cebrâil ile ilk karşılaşmasında gözlemleyebiliriz. Resûlullah (sas) şaşırılmış, ne olduğunu anlamamış ve telâşla Hz. Hatice'nin (ra) yanına koşmuştur.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Tirmizî, *Şemâil*, 354-355.

¹⁷⁵ Buhârî, Edeb, 68; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 22.

¹⁷⁶ Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebî, 17; Müslim, Radâ', 38.

¹⁷⁷ Buhârî, Hudûd, 12; Müslim, Hudûd, 8.

¹⁷⁸ Müslim, Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstiğfâr, 23.

¹⁷⁹ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, İmân, 252.

a. 5. Üzüntü

Ağlamak ve gözün yaşarması, bazen sevincin bir tezahürü olsa da, çoğu zaman üzüntünün beden dili sinyallerinden bir başkasını teşkil eder.¹⁸⁰

Rivayetler arasında Resûlullah'ın (sas) üzüntüsünü sergileyen pek çok veriye rastlamaktayız.

Resûlullah (sas), belki tebliğ vazifesinin verdiği mesuliyet gereği, belki Allah Teâlâ'ya karşı duyduğu haşyetin bir göstergesi olarak, belki de ümmetinin akıbetini düşünerek onlara duyduğu merhametten dolayı İbn Ebî Hale'nin (ra) belirttiği gibi "devamlı hüznü ve düşünceli idi. Onun rahatı yoktu."¹⁸¹

Hz. Peygamber (sas) ashâbının derdiyle dertlenir, onlara duyduğu merhametten dolayı bezen gözlerinden yaşlar dökülürdü. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyrulur: "*Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.*"¹⁸²

Enes b. Mâlik, onun (sas) Bi'r-i Maûne'de öldürülen ashâbına üzüldüğü kadar hiçbir şeye üzülmeyi söylemiştir.¹⁸³

Yine Enes b. Mâlik'in (ra) rivayet ettiğine göre, Allah Resûlü (sas) Mute Savaşı sırasında verdiği hutbesinde, "*Sancağı önce Zeyd aldı ve vuruldu. Ardından sancağı Ca'fer aldı o da vuruldu. Sonra Abdullah b. Revâha sancağı aldı ve o da vuruldu. Sonra sancağı emir tayin edilmeksizin Hâlid b. Velîd teslim aldı ve ona fetih verildi. Onların şimdi yanımda olmaları beni bundan daha çok mutlu etmezdi (ya da şimdi aramızda olmak onları buldukları yerden daha çok mutlu etmezdi.*" buyurmuş ve bu esnada gözlerinden yaşlar süzölmüştür.¹⁸⁴

Resûlullah (sas), hastalığı sırasında ziyaretine gittikleri Sa'd b. Ubâde'nin (ra) durumunu gördüğünde ise gözyaşlarını tutamayarak ağlamış,¹⁸⁵ ibadet ve taate çok

¹⁸⁰ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 60.

¹⁸¹ Tirmizî, *Şemâil*, 249-250.

¹⁸² Tevbe, 9/128.

¹⁸³ Buhârî, Deavât, 58; Müslim, Mesâcid ve Mevâziu's-Salât, 302.

¹⁸⁴ Buhârî, Cihâd, 183.

¹⁸⁵ Buhârî, Cenâiz, 45, Talâk, 24; Müslim, Cenâiz, 12.

düşkün dostlarından Osman b. Maz'ûn'un (ra) cansız bedenini öptüğünde de gözyaşları yanaklarını ıslatmıştı.¹⁸⁶

Kezâ, mescidini süpüren zenci bir kadının vefat ettiğini duyunca da üzülmüş, kendisine haber vermeyen ashâbına sitem etmiştir. Bir vefa göstergesi olarak kadıncağızın kabri başında tekrar cenaze namazı kıldırılmış ve dua etmiştir.¹⁸⁷

Bir gün, Resûlullah (sas), Medine'ye gelen, üzerlerinde yünden basit elbiseler olan bir grup fakir bedeviyi görünce onların içler acısı bu hallerine çok üzüldü ve bu üzüntüsü yüzüne yansdı.¹⁸⁸ Allah Resûlü'nün (sas) yüzünde gözlemlenen bu değişim onun üzüntüsünün bir diğer bedenî anlatımıdır.¹⁸⁹

Hz. Peygamber ve ashâbı bir araya geldiklerinde bazı zamanlar Câhiliye devrindeki anılarından bahsederler, bu meclisler kimi zaman gözyaşına kimi zaman da neşeli anlara sahne olurdu.¹⁹⁰

Yine bir gün bir adam Resûlullah'ın (sas) yanına gelerek cahiliye döneminde yapıp pişman olduğu bir hadiseyi şöyle anlattı: “Yâ Resûlallah! Biz Câhiliye ehliyedik. Putlara tapar, çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım vardı. Onu çağırdığımda sevinçle hemen yanıma gelirdi. Yine bir gün onu yanıma çağırdım, peşimden geldi. Ailemize ait olan yakındaki bir kuyuya gittim. Kızımın elinden tutarak onu kuyuya attım. Ondan hatırımda kalan son şey, ‘Babacığım, babacığım!...’ şeklindeki çığlıkları oldu.” Bu sözleri duyan Allah Resûlü'nün (sas) gözlerinden yaşlar süzüldü. Bunun üzerine oradakilerden biri Resûlullah'ı (sas) üzdüğü için adama kızdı. Allah Resûlü (sas) ise, “*Bırakın, o kendisini üzen bir şeyi anlatıyor.*” dedi ve adamdan anlattıklarını tekrarlamasını istedi. Adam sözlerini tekrarladı ve Hz. Peygamber (sas), yine gözyaşları mübarek sakalını ıslatacak kadar ağladı.¹⁹¹

Görüyoruz ki, Resûlullah (sas) son derece ince yürekli, merhametli ve şefkatliydi. Bunun bir nişanesi olarak üzüntüsünü saklayamamış gözlerinden yaşlar boşanmıştır. Oğlu İbrahim gözleri önünde can çekişirken de Efendimizin gözlerinden

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 35-36; Tirmizî, Cenâiz, 14.

¹⁸⁷ Müslim, Cenâiz, 71; Buhârî, Salât, 72.

¹⁸⁸ Müslim, İlim, 15; Dârimî, Mukaddime, 44.

¹⁸⁹ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 60.

¹⁹⁰ Müslim, Fedâil, 69; Tirmizî, Edeb, 70.

¹⁹¹ Dârimî, Mukaddime, 1.

yaşlar boşanmış ve şöyle buyurmuştur: “Göz yaşarır, kalp üzülür, fakat biz Rabbimizin razı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz. Ey İbrahim biz senin ölümünden dolayı gerçekten üzgünüz.”¹⁹²

Keza, ölmek üzere olan torunu kucağına verildiğinde de gözleri dolmuştur.¹⁹³

Elbette üzölmek, gözyaşı dökmek, kalbin incelmesi insana özgülü hasletlerdir. Resülullah (sas) de bu duygularını gizlemeyerek insan olmanın inceliklerini bizlere öğretmiştir.

a. 6. Hoşlanmama-Memnuniyetsizlik

Hız. Peygamber (sas) herhangi bir şeyden hoşlanmadığı zaman ashâb-ı kirâm bunu hemen onun yüzünden anlardı.

Nitekim Ebû Said el-Hudrî (ra) şöyle anlatır:

“Resülullah (sas), örtüsü içindeki bakire kızıdan daha hayâlıydı. Bir şeyden hoşlanmadığı zaman, hemen yüzünden anlardık.”¹⁹⁴

Hoşlanmadığı bir şeyden ötürü, Hız. Peygamber’in (sas) yüzündeki olumsuz değişimi şu rivayetlerde görebiliriz:

Bir gün Hız. Ömer’in (ra): “Ey Allah’ın Resülü! Kurayza’dan bir kardeşime uğradım ve sana arz etmek üzere o bana Tevrat’tan bazı özlü sözler yazdı” deyince, Hız. Peygamber’in (sas) yüzü değişmiş, bunu farkedenden Abdullah b. Sâbit (ra), “Resülullah’ın yüzünü görmüyor musun?” diyerek Hız. Ömer’i (ra) uyarılmış, bunun üzerine Hız. Ömer (ra): “Rab olarak Allah’a, din olarak İslam’a, Resül olarak da Hız Muhammed’e (sas) razı olduk” deyince yüzü gülmüştü.¹⁹⁵

Bir diğer olayda ise, ganimet mallarını paylaşırması esnasında, bir adam Hız. Peygamber’in (sas) yaptığı taksimi beğenmeyerek, “Vallahi Muhammed bu paylaştırmada Allah’ın rızasını gözetmedi” diye eleştiride bulunmuştu. Hakkında

¹⁹² Müslim, Fedâil, 62; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24.

¹⁹³ Buhârî, Merdâ, 9; Müslim, Cenâiz, 11.

¹⁹⁴ Müslim, Fedâil, 67; Buhârî, Menâkıb, 23, Edeb, 72.

¹⁹⁵ İbn Hanbel, III, 471; Abdurrezzâk, Ebû Bekr İbn Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, I-XI, thk. ve thr. Habîburrahmân el-A’zamî, 1. bs., Beyrut, 1403/1983, VI, 113.

yapılan eleştiriye muttali olduğunda Resûlullah'ın (sas) hemen yüz rengi değişmiş ama Musa'nın daha fazla eziyete maruz kaldığını ve onun bunları sabırla karşıladığını hatırlatmakla yetinmişti.¹⁹⁶

Hz. Âişe'nin (ra), evin önündeki girişe örttüğü resimli bir perdeyi gördüğünde benzinin atması,¹⁹⁷ parmağındaki altın yüzükle kendisine gelen adamdan yüz çevirmesi,¹⁹⁸ Kureyş'in asilzadelerini Müslüman olmaya davet ettiği bir sırada gelerek kendisini bilgilendirmesini isteyen Abdullah İbn Ümmi Mektum'un bu tutumundan dolayı yüzünü ekşitip ondan yüz çevirmesi ve sorusuna cevap vermemesi,¹⁹⁹ bir bedevînin, kıyametin ne zaman kopacağı yönündeki sorusu üzerine yüzünde bir hoşnutsuzluğun belirmesi ve sorulan soruyu ancak ikinci kez tekrar edildiğinde cevaplaması²⁰⁰ kapısını çalan bir sahâbî, kendisinin "Kim o?" sorusuna, "Ben", diye cevap verdiğinde, onun bu yetersiz cevabını "*Ben, Ben*", şeklinde tekrar ve taklit etmesi,²⁰¹ Abdullah b. Amr'ın (ra) üzerinde sarıya boyanmış iki kıyafet gördüğünde gözlerini dikip bakması,²⁰² Resûlullah'ın (sas) beden dilinden başlıca memnuniyetsizlik görüntüleridir.²⁰³

a. 7. Heyecan

Bir beşer olarak Hz. Peygamber'in (sas) diğer insanlar gibi bazen heyecana kapıldığı, telâşlandığı da görülmüştür. Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın (ra) anlattığına göre, bir gün güneş tutulunca Hz. Peygamber (sas) telâşlanmış ve aceleyle hanımının entarisini giymişti. Bunu anladıklarında kendi elbisesini yetiştirmişlerdi.²⁰⁴

¹⁹⁶ Buhârî, Edeb, 53.

¹⁹⁷ Müslim, Libâs ve Zînet, 92.

¹⁹⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk: Muhammed Fuât Abdü'l-Bâkî, Dârü'l- Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989, c. II, s. 388, hno: 1021; İbn Hanbel, II, 163.

¹⁹⁹ Abese, 80/1-3.

²⁰⁰ Buhârî, İlim, 2; İbn Hanbel, III, 167.

²⁰¹ Buhârî, İsti'zân, 17; Müslim, Âdâb, 38.

²⁰² Müslim, Libâs, 27.

²⁰³ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 61.

²⁰⁴ Müslim, Kûsûf, 16.

Resûlullah (sas) yaşadığı ilk vahiy tecrübesinin verdiği korku ve heyecan ile kalbi titreyerek hanımı Hatice bnt. Huveylid'in yanına dönmüş, bu korku ve heyecanını hanımı Hz. Hatice'nin (ra) desteği ile üzerinden atabilmiştir.²⁰⁵

Hz. Peygamber (sas), muhatapları karşısında heyecana kapılmasa da, kimi zaman verdiği mesajın öneminden dolayı heyecanlanır, gözleri kızarır, sesi yükselir, sanki düşman tehlikesine karşı bir orduyu uyarıyormuşçasına celâllenirdi.²⁰⁶ Onun (sas) bu heyecanı şüphesiz ümmeti hak yola çağırma gayretinden, onları ateşten koruma arzusundan ileri geliyordu.

Nitekim bir defasında kendisiyle ümmetinin hâlini şöyle anlatmıştı: *“Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum.”*²⁰⁷

b. Bakışları, Göz Hareketleri ve Göz Teması

Bakışlar iletişimde büyük rol oynar. İletişim kurduğunuz muhatabın yüzüne bakmamak ona yapılabilecek en büyük hakaret olduğu gibi, ölçüsüz bakışların da muhatabı rahatsız ve rencide ettiğini söyleyebiliriz.²⁰⁸

Hz. Peygamber (sas), bakışlarını etkin bir şekilde kullanmış, örneğin sevindiği zaman gözlerini yumarak mutluluğunu ima etmiştir.²⁰⁹ Hz. Peygamber (sas), karşılıklı iletişim içinde bulunduğu kişiye, sadece başını çevirmemiş, bütün vücuduyla yönelerek kendini muhatabına vermiş, başka tarafa bakmamıştır.²¹⁰

Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre; fazla hayâsından dolayı mübarek gözü kimsenin yüzüne sabit bir halde bakmazdı.²¹¹

²⁰⁵ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, Îmân, 252.

²⁰⁶ Müslim, Cum'a, 43.

²⁰⁷ Müslim, Fedâil, 17.

²⁰⁸ Gökçe, Cüneyt, “Hz. Peygamber'in İletişiminde Sevgi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, cilt: 12, sayı: 17, s. 180.

²⁰⁹ Tirmizî, *Şemâil*, s. 249-250.

²¹⁰ Tirmizî, *Şemâil*, s. 23.

²¹¹ Kadı İyaz, a.g.e., s. 117.

Yüz ifadeleri içinde gözün ayrı bir yeri vardır. Gözün kendisi başlı başına bir mesaj kaynağıdır.²¹² Başka bir kişiyle ne zaman, ne kadar sıklıkla ve ne kadar uzun bir süre göz göze geldiğimiz, ilişkimiz hakkında hassas ipuçları göndermenin, özellikle de ilişkimizde ne kadar egemen ya da ne kadar samimi olmak istediğimizi göstermenin bir yoludur.²¹³ Göz ilişkisi kurulduktan sonra diğer ilişkiler yavaş yavaş kurulabilir.²¹⁴

Göz teması, güven ve ilginin belirtisidir. Ancak göz teması kurmak için de baş ve yüzü de uygun bir şekilde hareket ettirmek gerekir. Konuşmanın başında gözle temas kurmak, dinleyici üzerinde egemenlik kurma, dinleyiciyi dikkat göstermeye zorlama arzusunu gösterir. Konuşmanın sonunda yapılan göz teması, daha samimi bir ilişkiye, geri bildirim arzusuna, dinleyicinin nasıl bir tepki verdiği görme arzusuna işaret eder.²¹⁵

Bu şekilde bir göz kontrolü, dinleyenleri etki altında bırakarak can kulağı ile dinlemelerini sağlar. Bu sayede onları canlı tutar ve onlara, hepinizle ilgileniyorum ve değer veriyorum mesajı vermiş olur. Ayrıca dinleyen kimselerin geribildirimlerini alma açısından da göz kontrolünün faydası vardır. Böylece bu geribildirimleri değerlendirerek iletişimin devamını yönlendirmek de mümkün olur. Bunun yanında, konuşan kimsenin kendisini dinleyenlerin üzerinden gözlerini çekmemesi, kendine güven duyduğu mesajını verir.²¹⁶

Hz. Peygamber (sas) tebliğ vazifesi gereği insanlarla sürekli iç içeydi. Onlarla iyi iletişim kurmak, onlara Allah Teâlâ'nın bildirdiklerini aktarmak bakımından oldukça gerekliydi. Peygamber Efendimiz (sas) de insanlarla daima iyi, kaliteli ve olumlu ilişkiler kurmuş, bu sayede sadece onlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmekle kalmamış, kalplere nufûz eden samimi bir bağ kurmuştur.

Bu doğrultuda, iletişimde belki de en önemli unsur diyebileceğimiz göz ve göz temasını Resûlullah'ın (sas) etkili bir biçimde kullandığını görüyoruz. Kaynaklar, onun cemaate hitap ederken, tek bir noktaya bakmadığını, kendini

²¹² Canlı, a.g.m., s. 374.

²¹³ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 133.

²¹⁴ Cüceloğlu, a.g.e., s. 44.

²¹⁵ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 133.

²¹⁶ Canlı, a.g.m., s. 376.

dinleyenleri kontrol edecek şekilde her yöne baktığını aktarır.²¹⁷ Nitekim Cuma günü Resûlullah (sas) hutbe verirken bir adam gelmiş, bunu gören Resûlullah (sas) adama namaz kılıp kılmadığını sormuş, adam da kılmadığını söyleyince ona iki rekât namaz kılmasını emretmiştir.

Bu şekilde, bir topluluğa hitap ederken dinleyenler ile hitap süresince göz teması kurulmalıdır. Bunun sebebi, gözlerden onları birbirlerine bağlayan bir çeşit akımın geçmesidir. Böylelikle konuşmacı ile dinleyenler arasında kalpten gelen bir sevgi bağı kurulmuş olur. Bu nedenle dinleyicilerle göz iletişimi yitirilmemelidir. Dinleyenler konuşmacının kendileriyle ilgilendiğini ve kendilerine hitap ettiğini bu göz iletişimi sayesinde anlamış olurlar. Eğer göz teması sağlanamazsa dinleyicinin dikkati ve düşünme gücü azalmış olur. Dolayısıyla konuşmacının, dinleyicileri uyanık ve dikkatli tutabilmesine yardımcı olan göz iletişimidir. Ancak bunu çok iyi ayarlamak gerekir. Sürekli olarak sadece bir yöne bakmak, diğer tarafa bakmamak doğru bir hareket değildir.²¹⁸ Birisinin gözünün içine dik dik bakmak, egemenliğe karşı basit bir meydan okumadır.²¹⁹

Hz. Peygamber (sas) göz temasını her zaman muhataplarıyla olumlu iletişim kurabilmek için kullanmıştır. Bakışları vasıtasıyla, bazen onlara karşı duyduğu sevgiyi yansıtmış, bazen bir annenin yavrusuna beslediği gibi en derin merhametini dile getirmiş, bazen de hoşuna gitmeyen hususlarda bir babanın evladına karşı koruyucu tavrı ile nasihat ve ikazda bulunmuştur. Ancak asla muhatabının arkasından onu rencide edecek şekilde kaş göz işareti yapıp, incitici bir tavır takınmamıştır. Çünkü o bir peygamberdir ve bir peygambere insanlarla iletişimi olumsuz etkileyebilecek hareketler yakışmaz.

Nitekim vahiy kâtipliği esnasında vahiy hakkında şüpheye düşerek irtidât eden ve Mekke Fethi'nde görüldüğü yerde öldürülmesine izin verilen Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, sütkardeşi Hz. Osman (ra) ile birlikte Allah Resûlü'nün (sas) huzuruna gelerek tevbe edip biat etmek istemişse de, Hz. Peygamber (sas) başını kaldırıp, ellerini iki defa geri çekmiş ve bunu ancak üçüncüsünde kabul etmişti. Daha

²¹⁷ Buhârî, Cuma, 32.

²¹⁸ Tetik, a.g.m., s. 170.

²¹⁹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 133.

sonra, onun akli başında biri tarafından öldürülmüş olması arzusuyla ağırdan aldığına ima etmesi üzerine, oradakilerden bir sahabî, “Keşke bir göz işareti yapsaydınız ya!” deyince Hz. Peygamber (sas): “*Bir peygambere, gözlerin hain bakışı (ile işaret etmesi) yaraşmaz!*” cevabını vermiştir.²²⁰

2. Hz. Peygamber’in Beden Hareketleri (Jestleri)

Bir diğer sözsüz iletişim biçimi de jestlerdir. Baş, el, kol, ayak, bacak ve bedeninin kullanımı jestleri oluşturur.²²¹ Kişiler arası iletişimde, özellikle sözlü mesajlarla birlikte kullanıldığında çok etkilidir ve sözel iletişimin tamamlayıcısı konumundadır. Jestler ifade edilmek istenen fikir ve hisleri anlatmak için bazen kelimedenden daha çok ise yararlar, daha kalıcı iz bırakırlar.²²² Kişinin toplumsal konumu ve duyguları hakkında çok zengin bilgiler verirler.²²³

Karşılıklı yüz yüze iletişimde anlamların yapılandırılmasında, sözcüklerin ortalama %10, ses tonunun %30 ve beden dilini oluşturan jest ve mimiklerin ise %60 rol oynadığı bilinmektedir.²²⁴ ‘Sessiz film’ döneminde beden dili kullanılarak yapılan filmlerde jest ve mimiklerin önemi açıkça ortaya konmaktadır.²²⁵

Jestler; vurgulayıcı, görüntüleyici ve kişiye özgü olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır.

Vurgulayıcı Jestler: Trafik polislerinin ellerini omuz hizasında dik kaldırıp, avuçlarını karşıdaki kişiye göstererek ‘DUR’ demesi gibi jestlerdir.

Görüntüleyici Jestler: Bir konu ile ilgili üç kural açıklıyorsanız, yeri geldikçe parmaklarınızla göstermeniz, görüntüleyici jest sınıfına girer.

²²⁰ Ebû Dâvûd, Cihad, 117; Hudud, 1; Nesâî, Muhârebe, 14. Benzer bir rivayet için bkz: Ebû Dâvûd, Cenâiz, 51-53; İbn Hanbel, III, 151.

²²¹ Baltaş, a.g.e., s. 37.

²²² Kazancı, a.g.e., s. 51.

²²³ Zillioğlu, a.g.e. s. 199.

²²⁴ Zillioğlu, a.g.e., s. 62.

²²⁵ Baltaş, a.g.e., s. 37.

Kişiye Özgü Jestler: Saçı düzeltmek, eli sıkça yüze götürmek gibi jestlerdir.²²⁶

Duygularımızı ve düşüncelerimizi somutlaştırmak ve onları desteklemek için baş, kol, ayak, el, bacak vb. beden hareketlerinden yararlanırız. Geçmişle ilgili olarak zihnimize beliren görüntüler, kulağımızda çınlayan sestten çoğu zaman daha öndedir. Bu yüzden sözlü anlatıma destek olarak el ve kol hareketleri asla ihmal edilmemelidir.²²⁷

Eller ve kollar jestlerin başlıca taşıyıcıları olmakla birlikte bu konuda ayak ve baş jestleri de iletişimde bütünlüğü sağlayan unsurlardır. Bu jestler, konuşma ile yakın işbirliği içindedirler ve sözlü iletişimin tamamlayıcıları olup, genel duygusal canlanmaya ya da özel duygusal durumlara işaret edebilirler.²²⁸

Bu kısımda beden hareketlerini ayrı ayrı başlıklar halinde inceleyelim:

a. El, Kol ve Parmaklarını Kullanımı

İnsanlar sözcükler olmadan da iletişim kurabilirler. Bunun en güzel örneği konuşma engelli insanların diğer insanlarla el işaretleri sayesinde anlaşabilmeleridir. Gördükleri cisimleri, araç gereçleri, varlıkları, izlenimlerini, duygu ve düşüncelerini; kısaca duyduklarını, gördüklerini ve hissettiklerini el işaretleriyle anlatırlar. Bunun yanı sıra aynı dili konuşamayan insanların, istediklerini karşısındakine el işaretleriyle anlatması yeterlidir.²²⁹

Sözcükler kullanılmadan kurulan iletişimde olduğu gibi sözlü iletişim aracı olarak da ellerimizi sıklıkla kullanırız. El hareketleri, konuşmamıza ritim ve vurgu katarak düşüncemizin duygusal tonunu ortaya koyar. Ellerin konuşma sırasında temel görevi, konuşmanın vurgulanmak istenen noktalarını muhataba aktarmaktır.²³⁰

²²⁶ Maviş, Adil, *Söz Söyleme ve İnsanları Etkileme Sanatı*, Hayat Yay., İstanbul, 2006, s. 94.

²²⁷ Canlı, a.g.m., s. 378.

²²⁸ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 130-131

²²⁹ Baltaş, a.g.e., s. 37.

²³⁰ Baltaş, a.g.e., s. 65.

Hız. Peygamber (sas) de insanlarla iletişimde ellerini, kollarını ve parmaklarını sıkça kullanmıştır. Hız. Peygamber'in (sas) ellerini ne şekilde, hangi durumlarda kullandığını şöyle tasnif edebiliriz:

- Hız. Peygamber'in (sas) sahsına münhasır jestleri vardı.

Hind b. Ebî Hâle (ra), Peygamber Efendimizin (sas) ellerini ne şekilde kullandığını anlatırken şöyle der:

“(Herhangi bir şeye veya yere) işaret ettiği zaman bütün avuçlarıyla işaret ederdi. Şaşırdığı zaman avucunu (yukarıya doğru) ters çevirirdi. Konuşurken avuçlarını birleştirir ve sağ avuç içini, sol başparmağına vururdu.”²³¹

- Bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz (sas) ellerini, muhataplarına bir şeyler anlattığı sırada onlara misaller vererek anlamalarını kolaylaştırmak ve anlatımı daha etkili kılmak için de kullanmıştır.

Nitekim “*Müminler, birbirine yaslanarak inşa edilmiş bir bina(nın duvarları) gibidirler*” derken parmaklarını birbirine kenetlemiş,²³² böylelikle müminlerin de birbirlerine bu parmaklar gibi kenetlenip, sınıksız bağlanarak dayanışma halinde olmaları gerektiğini dile getirmiştir.

Yine yetimi himaye eden kimsenin cennette kendisine ne denli yakın olacağını göstermek üzere şehâdet parmağıyla orta parmağını birleştirmiştir.²³³

Buna benzer bir rivayette de iki kız çocuğunu erişkin oluncaya kadar büyüten kimse ile kendisinin kıyamette yan yana olacağını belirtirken yine parmaklarını bitirmiştir.²³⁴

Yine kıyametin yakın olduğunu anlatırken şahadet parmağıyla orta parmağını birleştirerek “*Ben peygamber olarak gönderildim, kıyametle aram işte şu iki parmak gibi yakındır*” buyururdu.²³⁵

Ebû Hüreyre'den (ra) gelen bir rivayette de Resûlullah (sas), Cuma gününde mevcut olan ve duaların kabul edileceği eşref saatinden bahsederken; “*Cuma*

²³¹ Tirmizî, *Şemâil*, s. 249-250.

²³² Buhârî, *Salât*, 88.

²³³ Müslim, *Zühd ve Rekâik*, 42; İbn Mâce, *Edeb*, 6.

²³⁴ Müslim, *Birr*, 149.

²³⁵ Müslim, *Cum'a*, 43.

gününde öyle bir ân vardır ki, bir Müslüman namaz kılarken o vakte rastlar da Allah'tan bir şey dilerse Allah onun dilediğini verir” buyurmuş ve eliyle de bu vaktin kısa bir ân olduğunu işaret etmiştir.²³⁶

Zeyneb b. Cahş'ın (ra) rivayetinde ise *“Allah'tan başka ilah yoktur. Yaklaşan büyük şer yüzünden Araplara yazık olacak. Yecüc ve Mecüc'ün seddinden şu kadar yer açıldı”* derken başparmağıyla şahadet parmağını kavuşturup halka yapmıştır.²³⁷

Annesini emmekte olan çocuğun konuştuğunu söylerken eliyle parmağını emmesi,²³⁸ Resûlullah'ın (sas) konuşma esnasında elleriyle sözü kuvvetlendirmek için verdiği misallere bir örnektir. Nitekim hadisi rivayet eden râvî 'Peygamber'in (sas) şahadet parmağını ağzına koyarak çocuğun emişini hikâye edişi hâlâ gözümün önündedir' demiş ve o da tıpkı Peygamber (sas) gibi parmağını emmeye başlamıştır.

Bu gibi rivayetler bize anlatıyor ki Resûlullah (sas) iletişim esnasında beden hareketlerini özellikle ellerini sıklıkla kullanmış, ashâb da bundan oldukça etkilenmiş, Resûlullah'ın (sas) yaptığı bu hareketler zihinlerinde yer etmiştir.

- Kaynaklarımız bunlardan başka Hz. Peygamber'in (sas) ellerini işaret etmede de kullandığını göstermektedir.

Yağmur duası esnasında, *“Allah'im! Üzerimize değil, çevremize yağdır!”* derken elleriyle de çevresindeki bulutlara işaret etmiştir.²³⁹

Güneşin kıyamet günü insanlara bir mil yaklaşacağını ve herkesin günahı nispetinde tere batacağını anlatırken Resûlullah (sas): *“İnsanlar, amelleri nispetinde ter içinde kalır. Ter, onlardan bir kısmının topuklarına, bazılarının kuşak yerlerine ve bir kısmının da ağızlarına ve kulaklarına kadar çıkar. Tere batarlar.”* buyurmuş ve eliyle ağzını işaret ederek, *“İşte buraya kadar.”* buyurmuştur.²⁴⁰

Bir yolculuk esnasında ise Resûlullah (sas) oruçluydu ve güneş batınca orucunu açmak için bir kimseden yemek hazırlamasını istemişti. Bu kimse vakti biraz erken bulmuş ancak Resûlullah'ın (sas) ısrarı üzerine yemeği hazır etmişti.

²³⁶ Buhârî, Cum'a, 37; Müslim, Musâfirîn, 166-167.

²³⁷ Buhârî, Fiten, 4; Müslim, Fiten, 1.

²³⁸ Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 48; Müslim, Birr, 8.

²³⁹ Buhârî, İstiska, 6.

²⁴⁰ Müslim, Cennet, 62.

Resûlullah (sas) su içtikten sonra eliyle doğuyu göstererek, “*Akşamın bu taraftan geldiğini gördüğünüz zaman oruçlu kimse iftar eder.*” buyurmuştur.²⁴¹

Üzerindeki ince bir elbiseyle yanına giren Hz. Ebû Bekir’in (ra) kızı ve müstakbel baldızı Esmâ’dan (ra) yüzünü çeviren Hz. Peygamber (sas), kendi el ve yüzüne de işaret ederek: “*Esmâ! Bir kız ergenlik çağına girince yüzü ve elleri hariç, bedeninin görünmesi doğru değildir*” buyurmuştur.²⁴²

Müslümanların kardeş olduklarından ve birbirleri üzerindeki hak ve dokunulmazlıklarından bahsederken sözü takvaya getiren Allah Resûlü (sas), takvanın kalbî bir tavır olduğunu belirtmek üzere üç defa “*Takva buradadır, takva buradadır, takva buradadır*” buyurmuş ve o esnada eliyle de göğsüne işaret etmiştir.²⁴³

Ziyaretine gelenlere ikram ederdi, çok defa elbisesini sererdi. Bazen de altındaki minderi ona verir ve üzerine oturması için işaret ederdi.²⁴⁴

Bir defasında nasihat ederken eliyle dilini tutarak Muaz b. Cebel’e (ra): “*İşte bunu iyi muhafaza et!*” buyurmuştu.²⁴⁵ Aynı şekilde “Hakkımda en çok korktuğün şey nedir?” diye soran Süfyân b. Abdullah’a da, eliyle dilini tutarak, “*İşte bu*”, diye işaretle bulunmuştur.²⁴⁶

Sa’d b. Ubâde’nin (ra) hasta yatağında baygın vaziyette yattığını gören Resûlullah (sas) ağlamış ve “*Dinler misiniz; Allah, gözyaşı ve kalp üzüntüsü ile insana azap etmez. Fakat (eliyle diline işaret ederek) işte bunun yüzünden ya azap eder veya (hayırlı söz söylenirse) merhamet eder.*” buyurmuştur.²⁴⁷

İlmin çekileceğini, cehalet ve fitnelerin ortaya çıkacağını ve ‘herc’in çoğalacağını haber veren Hz. Peygamber’e (sas), ‘Herc nedir?’ diye sorulunca, sanki

²⁴¹ Buhârî, Savm, 33-43; Müslim, Sıyâm, 52-54.

²⁴² Ebû Dâvûd, Libas, 31.

²⁴³ Müslim, Birr ve Sıla, 32.

²⁴⁴ Kadı İyaz, a.g.e., s. 120.

²⁴⁵ Tirmizî, İmân, 8.

²⁴⁶ Tirmizî, Zühd, 60.

²⁴⁷ Buhârî, Cenâiz, 45, Talâk, 24; Müslim, Cenâiz, 12.

ölümü kastedercesine “katl” sözcüğünün harflerine işaret ederek elini hareket ettirmiştir.²⁴⁸

Gusülde başına su döktüğünü de yine iki eliyle işaret ederek göstermiştir.²⁴⁹

Hatta Hz. Peygamber’in (sas) sadece ellerini kullanarak tamamen işaret diliyle fetva verdiğini dahi görebilmekteyiz. Buhârî, “Men ecâbe’l-fütyâ bi işâreti’l-yedi ve’r-ra’s” yani “El ve baş işaretleriyle fetva verenler” ismiyle bir bâb başlığı açarak Resûlullah’ın (sas) bu konudaki beden diline dikkat çekmiştir.²⁵⁰

Buhârî’nin bu başlık altında kaydettiği rivayete göre, Vedâ Haccı esnasında kendisine gelip şeytan taşlamadan evvel kurban kestiğini söyleyerek durumunu soran şahsa, eliyle işaret ederek fiilin doğru olduğunu beyan etmiş ve ilaveten “*Bir şey olmaz*” demiştir; yine kurbanını kesmeden evvel tıraş olduğunu belirterek durumuyla alâkalı cevap bekleyen bir diğer şahsa eliyle, “*Tamam, bir şey olmaz*” işareti yapmış, böylelikle Resûlullah (sas) ellerini kullanarak bu şahıslara yaptıklarında bir sakınca olmadığını, amellerinin makbul olduğunu haber vermiştir.²⁵¹

Kusûf zamanı Hz. Âişe’nin (ra) “Bu bir ayet mi?” sorusuna Resûlullah’ın (sas) başıyla “*evet*” diye işaret etmesi, Buhârî’nin yine bu başlık altında zikrettiği bir başka rivayettir.

- Hz. Peygamber (sas) bazen de el işaretiyle bir şeyin yapılmasını emretmiş veya bir şeyin yapılmasından nehyetmiştir.

Resûlullah’ın (sas) vefat ettiği pazartesi günü Hz. Ebubekir (ra) cemaate sabah namazını kıldırmakta iken, Resûlullah (sas) Hz. Âişe’nin (ra) odasından görünmüş, muntazam saflar halinde olan ashâb-ı kirâma bakarak tebessüm edip gülmüştü. Bu gelişme üzerine Hz. Ebû Bekir (ra), Resûl’ün namaza iştirak etmek istediğini düşünerek geri geri çekilmiş; Resûlullah (sas) ise, namazı tamamlayın diye eliyle işaret etmişti.²⁵² İşte burada geçen, “*Namazı tamamlayın*” anlamındaki el işareti bir emir ihtiva etmektedir.

²⁴⁸ Buhârî, İlim, 24; İbn Hanbel, II, 288.

²⁴⁹ Buhârî, Gusül, 4.

²⁵⁰ Buhârî, İlim, 24.

²⁵¹ Buhârî, İlim, 24.

²⁵² Buhârî, Meğâzi, 84.

Yine Hz. Peygamber imâmetine yetişemediği bir namaza gecikmiş olarak gelip birinci safa geçmiş, bu durumu cemaat ellerini birbirine vurarak imâmette bulunan Ebû Bekir'e (ra) hissettirmişlerdi. Ebû Bekir (ra) bu uyarı üzerine yan tarafa yönelmiş, ancak ön safta bulunan Resûlullah (sas), yerinde kalması yani imâmete devam etmesi için eliyle işaret etmişti.²⁵³ Hz. Peygamber'in (sas) buradaki işareti, keza emir içerikli bir beden dilidir. Yani o, "*İmâmete devam et*" emrini bedeniyle vermiş olmaktadır.

Saç ve sakalı dağınık bir şekilde mescide giren bir sahâbîye, saç-sakalını düzeltmesini kastederek eliyle "*dışarı çık*" anlamında işaret etmiştir.²⁵⁴

Ka'b b. Mâlik'in (ra), İbn Ebî Hadred'de (ra) bulunan alacağını tahsilde tartışmalar çıkması üzerine Ka'b'a seslenen Hz. Peygamber (sas) eliyle alacağının yarısından vazgeçmesini işaret etmiş, o da bunu kabul ederek yarısını almıştır.²⁵⁵

- Resûlullah'ın (sas) nehiy içerikli beden dili için de şu misalleri verebiliriz.

Rivayete göre Ebû Bekir (ra) Resûlullah'ın (sas) hastalığının devam ettiği günlerden birinde bir öğle namazı kıldırırken Resûlullah (sas) iki kişinin desteğiyle namaza katılmak üzere gözükmüştü. Durumu fark ettiğinde geri çekilmeye yönelen Ebû Bekir'e (ra) Resûlullah (sas), geri çekilmemesi için işaretle bulunmuştu.²⁵⁶

Keza hastalığı esnasında ağzına ilaç damlatılırken, "*yapmayın*" diye işaretle bulunması,²⁵⁷ da Hz. Peygamber'in (sas) nehiy içerikli jestlerine bir örnektir.

- Hz. Peygamber (sas) bazen de jestleriyle gördüğü bir yanlışlığı bizzat düzeltmiş, muhabibine uyarıda bulunmuştur. Onları tembih etmiş, yaptıklarının yanlışlığını anında belirtmiştir.

Nitekim Hz. Peygamber (sas) ümmetine de nasihati bu yöndedir. Resûlullah (sas) şöyle buyurur: "*Sizden bir kimse kötü bir iş görürse onu eliyle değiştirsin; eğer*

²⁵³ Buhârî, Ezan, 48, el-Amel fi's-Salât, 3.

²⁵⁴ Mâlik, İbn Enes, *el-Muvatta'*, I-II, thk. Beşşâr Avâr Marûf, Beyrut, 1997, Şa'r, 7.

²⁵⁵ Buhârî, Salât, 71, 83; Müslim, Müsâkât, 20.

²⁵⁶ Nesâî, İmâmet, 40.

²⁵⁷ Müslim, Selâm, 85.

buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin; buna da gücü yetmezse kalben nefret etsin; bu, imanın asgari gereğidir.”²⁵⁸

Hız. Peygamber’in (sas) bizzat kendisinin gördüğü yanlışı düzelittiği birkaç misal verebiliriz:

İbn Abbâs’tan (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber (sas), bir adamın elinde altın yüzük görmüş, parmağından çıkarıp atmış ve:

- *Sizden biriniz, ateşli koru alıp eline mi takıyor, demiştir.*

Peygamber (sas) gittikten sonra o kimseye:

- *Yüzüğünü al da başka yolla (satmak suretiyle) ondan istifade et, demişler, o ise:*

- *Hayır, Peygamber (sas) onu alıp attıktan sonra vallahi onu almam, karşılığını vermiştir.*²⁵⁹

Görüyoruz ki Peygamber Efendimizin (sas) bu davranışı sahabî üzerinde oldukça tesir göstermiş onun bizzat eliyle çıkarıp attığı yüzüğü sahabî yerden almaya dahi tenezzül etmemiştir. Sahabînin bu davranışı Resûlullah’ın (sas) etkili iletişimin yanı sıra ashâbın Resûlullah’a (sas) ne denli bağlı olduklarının bir göstergesidir.

Bir diğer rivayette de devesinin arkasına binen yeğeni Fadl b. Abbas’ın (ra), Müzdelife’de soru sormaya gelen güzel bir hanıma bakmakta olduğunu gören Hız. Peygamber (sas), onu sözle uyarmayıp, bizzat eliyle yüzünü öbür tarafa çevirmekle yetinmiştir.²⁶⁰

Huzeyfe’den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

“Resûlullah (sas) ile beraber sofraya oturduğumuz zaman, Hız. Peygamber (sas) başlamadan önce biz elimizi yemeğe uzatmazdık. Bir gün, Peygamber (sas) ile sofrada otururken bir kız çocuğu sanki biri onu itiyormuşçasına geldi ve elini yemeğe uzattı. Resûlullah (sas) onun elini tuttu. Arkasından aynı şekilde bir bedevi geldi; Resûl-i Ekrem (sas) onun da elini tuttu ve *“Besmele çekilmeden yenilen*

²⁵⁸ Müslim, İmân, 78.

²⁵⁹ Müslim, Libâs, 52.

²⁶⁰ Buhârî, Hac, 1.

yemeğe şeytan katılır. Bu yemeğe katılmak için bu küçük kızı getirdi; ben de onun elini tuttum. Aynı maksatla bu bedeviyi getirdi, onun da elini tuttum. Beni yaşatan Allah'a yemin ederim ki şeytanın eli, bunların elleriyle beraber elimde idi.” buyurdu. Sonra Resûlullah (sas) besmele çekti ve yemeğe başladı.²⁶¹

- Resûlullah (sas) sevgi içerikli beden dili çerçevesinde el ve kollarını sıkça kullanmıştır.

İnsanlarla tokalaşmak, onlarla daha iyi diyaloglar kurabilmenin bir yoludur. Yahut samimi olunan birinin omzuna elleri koymak, kucaklamak, ellerini avucunun içine almak, olağan üstü bir durum olmadığı sürece, iletişimin olumlu bir şekilde devam etmesini sağlar.

Resûlullah (sas) ellerini ve kollarını okşamak, sarılmak, dokunmak suretiyle kullanarak sevgisini dile getirmiş, özellikle çocuklar onun bu yakın ilgisinden nasiplerini fazlasıyla almışlardır.

Burada sadece Resûlullah'ın (sas) ellerini sevgisini belirtmek için de kullandığını söylemekle yetineceğiz. Zira bir sonraki bahiste Hz. Peygamber'in (sas) bedensel temasına değinecek, onun sahâbeyle de denli yakın ilişkiler kurduğunu misallerle gözlemleyeceğiz.

- Hz. Peygamber (sas) ellerini insanlardan biat alırken de kullanmıştır.

Akabe'de Resûlullah (sas) Medinelilere önce Kur'ân okumuş ve Allah'a davet ederek İslâm'a özendiren sözler söylemiş, sonra şöyle buyurmuştu: *“Beni hanımlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi koruyacağımıza dair sizden biat istiyorum.”* Bunun üzerine Berâ' b. Ma'rûr, onun elini tutmuş ve *“Evet. Seni hak ile gönderene yemin olsun ki ailemizi koruduğumuz gibi seni koruyacağımıza dair söz veriyoruz ey Allah'ın Resûlü. Yemin ederim ki biz savaş yiğitleriyiz!”* demişti.²⁶² Kadınlarla biatlaşırken onların elini tutmayan Allah Resûlü, erkeklerle biatında el sıkışmaya özen göstermişti.²⁶³

²⁶¹ Müslim, Eşribe, 102.

²⁶² İbn Hanbel, III, 461.

²⁶³ Buhârî, Şurût, 1.

- Şehâdet işareti ise Hz. Peygamber'in (sas) zaman zaman kullandığı bir el işaretiydi.

Vedâ Haccı'nda irad ettiği meşhur hutbesinin sonunda “*Ey İnsanlar! Yarın beni, sizden soracaklar, ne dersiniz!*” diye sormuş, binlerce kişi “Yüce Allah'ın risâletini tebliğ ettin; elçilik vazifeni ifa ettin, bize vasiyet ve nasihatte bulundun diye şehâdet ederiz” demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) şehâdet parmağını önce göğe doğru kaldırmış ve sonra da cemaat üzerine çevirip üç kere: “*Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab!*” buyurmuştu.²⁶⁴

Bunu yanı sıra, namaz oturularında, tahıyyat duasının sonunda şehâdet getirilirken işaret parmağının kaldırılması da Resûlullah'ın (sas) bir sünnetidir.²⁶⁵

- Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (sas) ellerini bir şeyleri saymak için de kullanmıştır.

Meselâ ayın 29 gün olduğunu, iki defa on parmağını, üçüncüsünde ise birisini kapatıp dokuz parmağını göstererek anlatmıştır.²⁶⁶

Resûlullah (sas), ashâbtan Mucîbetu'l-Bâhiliyye'ye (ra) haram aylarda (receb, zilkâde, zilhicce, muharrem) üçer gün oruç tutmasını tavsiyede ederken üç parmağını açıp yummuştur.²⁶⁷

- Resûlullah (sas) eliyle işaret ederek selam da vermiştir.

Esmâ b. Yezîd'in (ra) rivayetine göre; Resûlullah (sas) bir gün mescide uğramış, bir gurup kadını oturuyorken görünce onları eliyle selamlamıştır.²⁶⁸

- Resûlullah (sas) bir kimse hastalandığı zaman sağ eliyle hastayı sıvazlayarak o kimse için Allah'a dua ederdi. Bu vesileyle o kimsenin hastalığı şifa bulurdu.

Hz. Âişe (ra) bunu şöyle anlatır: Peygamber (sas) aile fertlerinden birisi hastalandığı zaman sağ eliyle hastayı sıvazlar ve “*Bütün insanlığın Rabbi olan*

²⁶⁴ Müslim, Hac, 147, Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

²⁶⁵ Nesâî, Sehv, 32.

²⁶⁶ Müslim, Sıyâm, 23-27.

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, Savm, 55.

²⁶⁸ Tirmizî, İsti'zân, 9; Ebû Dâvûd, Edeb, 137.

Allah'ım, bunun sıkıntısını gider ve şifa ver. Sen şifa verensin, senden başka şifa veren yok. Hiçbir hastalık kalmayacak şekilde buna şifa ver.” derdi.²⁶⁹

Yine Âişe (ra)’den rivayet edildiğine göre, bir kimse ağrı veya yara bere gibi bir şikâyetle geldiğinde Hz. Peygamber (sas) parmağını yere dokunup kaldırarak; *“Bismillâh, yurdumuzun toprağı, bazımızın okuyup üflemesi ve Rabbimizin izniyle hastalarımız şifa bulur.”* buyururdu.

Râvi Süfyân b. Uyeyne ise şehâdet parmağını yere koyup kaldırarak Peygamberimizin (sas) parmağını yere dokunup kaldırışını tarif etmiştir.²⁷⁰

- Resûlullah (sas) eliyle sıvazlamak suretiyle hastalıkları Allah’ın izniyle iyi ettiği gibi bazen de mübarek ellerini dokunmasıyla bereket hâsıl oluyordu.

Buhârî ile Müslim’in bir rivayetiyle konuyu izah edelim:

Bir defasında Resûlullah (sas) bir su kabı istedi. Derin olmayan geniş bir kap getirdiler. İçinde bir miktar su vardı. Resûl-i Ekrem (sas) parmaklarını bu kaba soktu. Enes (ra) diyor ki, *“Hz. Peygamber’in (sas) parmakları arasında akan suya bakıyordum. Abdest alanların sayısının yetmiş ile seksen arasında olduğunu tahmin ettim.”*²⁷¹

- Hz. Peygamber (sas) âdâb-ı muâşeret diyebileceğimiz türden toplum içinde uyulması gereken ve Müslümanları diğerlerinden ayıran aynı zamanda Müslüman ahlakının gereği olan birtakım davranışlarda bulunmuş ve bunları ümmetine de tavsiye etmiştir.

Ebû Saîd el-Hudrî’den (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (sas), *“Sizden biriniz esnediğinde eliyle ağzını kapatsın. Aksi takdirde şeytan girer.”* buyurmuştur.²⁷²

Resûlullah (sas) sağ eli kullanmayı da tavsiye etmiştir. Özellikle sağ elle yemek yemek üzerinde oldukça durmuştur. Bir hadîs-i şerîfnde Resûlullah (sas) şöyle buyurur: *“Sol elinizle yemeyin; çünkü şeytan, sol eliyle yer içer.”*²⁷³

²⁶⁹ Buhârî, Merdâ, 20, 38, 40; Müslim, Selâm, 46-49.

²⁷⁰ Buhârî, Tıb, 38; Müslim, Selâm, 54.

²⁷¹ Buhârî, Vudû, 46; Müslim, Fedâil, 4.

²⁷² Müslim, Zühd, 57-58.

Yeme, içme, tokalaşma ve benzeri işlerde sağ eli kullanmak sünnettir ve Müslümanlar için ayırıcı bir vasıf olma özelliği taşır. Şeytanın sol eliyle yemesi şeklindeki anlatımlara Hz. Peygamber (sas) bu sünnetin aksine ısrarcı davranışı yermektedir. Elbette genetik olarak veya herhangi bir özürden dolayı sol elini kullanmak bu yasağın dışında değerlendirilmelidir.

Resûl-i Ekrem (sas) üç parmağıyla yemek yer, yemek yedikten sonra ise üç parmağını yalardı.²⁷⁴

- Tüm bu kullanımların yanında ibadetlerin uygulanması esnasında yapılan beden hareketleri içinde ellerin kullanımı geniş bir yere sahiptir.

Namaz esnasında tekbir alırken ellerin kaldırılması, kıyamda ellerin çeşitli şekillerde bağlanması, rükû- secde ve oturular esnasında ellerin belli şekillerde tutulması, dua ederken ellerin semâya kaldırılması, dua bitince eller ile yüzün ve vücudun sıvanması, abdest-teyemmüm-gusül alırken ellerin kullanım şekilleri, hacda şeytan taşlarken ve bunun gibi yerlerde Hz. Peygamber'den (sas) gördüğümüz şekliyle onun sünnetine uygun olarak ellerimizi kullanırız.

b. Baş Hareketleri

Baş hareketleri, etkileşimi yönetmekte kullanılırlar. “Burnu havada bir insan” ya da “başı önünde, mütevazı bir insan” gibi betimlemeler, günlük yaşantımızda sıkça kullanılmaktadır. Bir insanın başı yatay eksen üzerinde yukarı kalkıksa; burnu havada bir insanı, aksi bir durumda yani yatay eksen üzerinde aşağı eğikse; başı önünde bir insanı, merkeze dönük baş hareketleri; uysal ve çekingen bir kişiliği tanımlar.²⁷⁵ Kişileri bu gibi özellikleriyle tanımlamada onların yapmış oldukları baş hareketleri etkin rol oynamaktadır.²⁷⁶

Hz. Peygamber'in (sas), iletişimde başını da sıkça kullandığı anlaşılmaktadır.

²⁷³ Müslim, Eşribe, 104-107.

²⁷⁴ Müslim, Eşribe, 131,132.

²⁷⁵ Baltaş, a.g.e., 50.

²⁷⁶ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 129.

Enes'in (ra) şu rivayeti Resûlullah'ın (sas) tevazu sahibi, muhatabına kıymet verip onu dikkate alan bir kimse olduğunu açıkça ifade eder:

“Biri Resûlullah'ın (sas) kulağına eğildiğinde (dinlerdi) o başını çekmedikçe, başını çekmezdi. Elini tutan kimse, elini bırakmadıkça kendisi kesinlikle bırakmazdı.²⁷⁷

Bunlara ilave olarak baş hareketlerinin insanları reddedici, destekleyici ve cesaretlendirici özellikleri de vardır. Örneğin; başın yukarıdan aşağıya doğru olan hareketi, evet anlamında algılanıp, cesaretlendirici ya da destekleyici bir ifade taşır. Başın sağdan sola doğru hareketi ise, hayır anlamında kullanılır ve reddedici bir ifade taşır.²⁷⁸ Nitekim Allah Resûlü (sas) de baş hareketleriyle kimi zaman olumsuz cevaplar vermiştir.²⁷⁹

c. Ayak-Bacak Hareketleri

Bedensel hareketler içinde ayak ve bacak hareketlerinin de elbette yeri vardır ve muhataba bazı mesajlar verir. Bunlar kişinin duruşunu etkileyerek karşı tarafta olumlu veya olumsuz bir algı oluşmasını sağlar. Ayakta duruş şekli, oturuş tarzı, yürüme biçimi gibi birçok şey ayak ve bacak jestlerine dâhil edilebilir.

Ayakta sağlam bir biçimde duran kimse kendine duyduğu özgüveni gösterirken, sağa sola meyilli duruşlar herhangi bir sebepten ötürü rahatsız oluşun birer göstergesi olabilir. Bir kimsenin yanında edebe uygun, düzgün bir şekilde oturmak muhataba karşı gösterilen değeri belirtirken, aksi oturuşlar muhatabın ciddiye alınmadığını yahut kişilerin aynı sosyal kategoride bulduklarını gösterir. Hızlı yürüyüş kişinin acele bir işinin olduğunu veya ciddiyetini belirtirken, yavaş yürüyüş başıboşluğun, lakaytlığın veya herhangi bir rahatsızlığın belirtisi olabilir.

Tüm bunlar çerçevesinde Resûlullah'ı inceleyecek olursak, o (sas) muhataplarına her zaman kıymet vermiş, onların yanında herhangi bir uygunsuz

²⁷⁷ İbn Mâce, Edeb, 21; Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

²⁷⁸ Baltaş, a.g.e., 51.

²⁷⁹ Nesâî, Büyû', 98; Ebû Dâvûd, Edeb, 18.

hareket asla sergilememiştir. Önünde oturan kimseye karşı ayaklarını uzatmazdı.²⁸⁰ Ashâbı arasında da sıkışmasınlar diye kesinlikle ayaklarını uzatmazdı.²⁸¹

Resûl-i Ekrem'in yürüyüşüne gelince, o (sas) sert fakat mütevâzî adımlarla yürürdü. Sanki yukarıdan dökülen suyu andırıyordu.²⁸²

Bu kısımda bu kadarıyla yetineceğiz. Çünkü ileriki kısımlarda, 'Bedenin Duruşu' bölümünde, Resûlullah'ın (sas) duruş, oturuş, yürüyüş biçimlerine ayrıntılarıyla yer vereceğiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in (sas) sözlerini el, parmak vb. bazı işaretlerle takviye etmesi, sahâbenin hem kulaklarına, hem de gözlerine hitap etmesi cihetiyle beyanın daha belîğ, iletişimin daha etkili ve başarılı olmasını sağlamıştır. Ayrıca iletişimdeki bu etki mesajın akıllarda kalmasını da kolaylaştırmıştır ki ashâb bize aktardıkları birtakım rivayetlerinde 'şöyle şöyle yaparken Resûlullah (sas) hâlâ gözlerimin önündedir' gibi ifadeler kullanmışlardır.

Bunun yanı sıra onun el sıkışma anında, karşıdaki şahıs elini çekmeden elini çekmemesi ve o kişi yüzünü döndürmeden yüzünü çevirmemesi,²⁸³ beraber oturduğu kişinin önüne dizlerini uzatmaması,²⁸⁴ kendisine bir şey söylemek için kulağına eğilen kimse başını ayırıp doğrulmadıkça başını ondan ayırmaması²⁸⁵ gibi bedensel hareketleri muhataplarına verdiği değer de bir göstergesi olmuştur.

3. Hz. Peygamber'in Bedensel Teması (Dokunması)

Sözsüz iletişim yollarından birisi de bedensel temastır. Farklı bedensel temaslar kurarak karşımızdakine çeşitli mesajlar vermeye çalışırız.²⁸⁶ Tokalaşma, birbirini öpme, kucaklaşma, elleri omuza ve sırta koyma yahut kolları boyna dolama, başı okşama dokunma yoluyla iletilen sözsüz mesajlardır.

²⁸⁰ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 46.

²⁸¹ Kadı İyaz, a.g.e., s. 120.

²⁸² Kadı İyaz, a.g.e., s. 138.

²⁸³ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 46.

²⁸⁴ Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 46.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

²⁸⁶ Dökmen, a.g.e., s. 29.

Dokunan bir el, yumuşak hareketlerle cismin seklini, yüzeyini ve sıcaklığını algılamaya çalışır ve böylece kişiyle cisim arasında bir yaşantı doğar. Temas ederek hissetmek yoluyla kazanılmış olan duygu, entelektüel bilgi yoluyla elde edilenden çok farklıdır.²⁸⁷

Dokunuşun psikolojik açıdan da uyarıcı ve rahatlatıcı özelliği vardır. İnsanlar, dokunma ile karşısındakine güven ve sempati duygusu sağlamış olurlar.²⁸⁸ Dokunma bir insana en kısa yoldan, ‘Sen benim için önemlisin, seni yalnız bırakmayacağım’ mesajını verir. Hiçbir söz, bu mesajı, dokunma kadar etkili olarak ifade edemez.²⁸⁹ Eğer bir insana dostça tavır sergilemek istiyorsak, o insanın sırtını veya kolunu tutarak veya koluna girerek ve diğer elimizi açarak, dostça bir gülümsemeyle yaklaşırız.²⁹⁰

İslam’a yeni giren Amr b. el-Âs’ın (ra) dediği gibi, “Resûlullah (sas), yüzüyle ve sözüyle toplumun en kötüsüne dahi yöneliyor, bununla onların kalbini kazanmak istiyordu.”²⁹¹

Dokunma kişiden kişiye değişen bir iletişim yöntemi olduğu gibi kültüre özgü bir tarz olarak da yorumlanmalıdır. Yüz yüze iletişimin ve birincil ilişki biçimlerinin egemen olduğu toplumlarda insanlar dokunmayla iletişim kurmaya daha çok eğilimlidirler. Oysa ikincil ilişkilerin ve dolaylı iletişimin egemen olduğu toplumlarda dokunma hareketine pek seyrek rastlanır, hatta hoş karşılanmaz.²⁹²

Arap toplumunda da birincil iletişimin varlığından söz edilebilir. Araplar için yüz yüze iletişim, bedensel temas oldukça önemlidir, samimiyetin ve güvenin bir göstergesi olarak algılanır. Bundan hareketle Hz. Peygamber’in (sas) de yaşadığı toplumun gerekleri çerçevesinde bedensel teması kullandığını söylemek mümkündür.

Bununla birlikte o zamanın Arapları çocuklarını sevmekten, onları öpüp koklamaktan imtina ediyorlar, bunu garipsiyorlardı. Peygamber Efendimiz (sas) ise, çocukları sevmiş, okşamış, öpmüş, hasta olduklarında ziyaret etmiş, dua etmiş,

²⁸⁷ Baltaş, a.g.e., s. 55.

²⁸⁸ Kara, a.g.e., s. 62.

²⁸⁹ Cüceloğlu, a.g.e., s. 46.

²⁹⁰ Baltaş, a.g.e., s. 71.

²⁹¹ Tirmizî, *Şemâil*, s. 348.

²⁹² Güngör, a.g.e., s. 74.

sırtına almış, bineğine bindirmiş, gezdirmiş, onlarla oynamış, onlara selâm vermiş ve onları hoşnut etmek için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Çocuklarını asla öpmediklerini söyleyen bir bedevînin bu davranışını da, asla hoş görmemiştir.²⁹³

Ayrıca, Arap toplumundaki sosyal statülerden dolayı, soylular, zenginler yani toplumun ileri gelenleri ile köleler, fakirler, bedevîler arasında büyük bir ayırım söz konusuydu. Oysa Hz. Peygamber (sas) insanlar arasında bu gibi ayrımlar gözetmemiş, her insana eşit davranmıştır.

Resûlullah (sas), ashâbı ile şakalaşır, aralarına girer ve onlarla konuşurdu. Çocuklarını kucağına oturtup severdi.²⁹⁴ O (sas) sahâbe arasında hiç bir ayırım gözetmemiş, hepsine samimi, içten ve sevgi dolu davranmıştır. Kurduğu yakın ilişkiler sayesinde onlarla olan muhabbetini perçinlemiştir.

a. Kendi Bedeni İle Teması

Hz. Peygamber (sas), dokunmanın iksirinden yararlanırdı. Öncelikle kişi-içi iletişim sergileyerek, dua okuyup kendi vücuduna mesh ederdi.²⁹⁵ Hz. Âişe diyor ki, “Peygamber (s.a) rahatsızlandığı zaman kendi kendine Muavvizât sûrelerini okur ve üfürürdü. (Bunları okuyamayacak derecede) ağrısı şiddetlendiği zaman (bu sûreleleri) ona ben okurdum ve bereketini umarak (onun) eliyle vücudunu sıvazlardım.”²⁹⁶

Hatta bir keresinde Osman b. Ebu'l-Âs'a (ra) vücudunun ağrıyan yerine elini koyup söylediği duayı okumasını tavsiye etmiştir.²⁹⁷ Zira insanın kendi bedenine teması, gerginliğin yaşandığı durumlarda kişiye rahatlık verir.²⁹⁸

²⁹³ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 64.

²⁹⁴ Kadı İyaz, a.g.e., s. 119.

²⁹⁵ Buhârî, Deavât, 12.

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, Tıb, 19.

²⁹⁷ Müslim, Selâm, 67.

²⁹⁸ Baltaş, a.g.e., s. 75.

b. Yetişkinlerle Bedensel Teması

Resûlullah'ın (sas) diğer insanlarla kurduğu iletişimde ise bedensel temasın farklı tezahürlerini görmek mümkündür. Bunlar içerisinde en çok kullandığı 'musâfaha' yani tokalaşmadır.

İnsanlarla tokalaşmak onlarla olumlu ilişkiler kurabilmeyi sağlar. Muhataba kendine değer verildiğini hissettirir. Aynı zamanda samimiyetin de bir belirtisidir. El sıkma biçimi, insanın kişiliğini ortaya koyma yollarının en başta gelenlerinden biridir. Kendisine uzatılan eli, iki elle birlikte kavramak, karşıdaki kişiye samimiyet, güven gibi özel duygular beslediğini göstermenin açık yoludur. El sıkışma işlemini kimin başlattığı, zamanlaması ve ne kadar devam ettiği de ayrıca iki kişi arasındaki yakınlığın bir göstergesidir.²⁹⁹

Resûlullah (sas) ve ashâbı arasında da el sıkışma (musâfaha) adeti vardı.

Ebu'l-Hattâb Katâde'nin (ra) şöyle dediği nakledilmiştir:

“Resûlullah'ın (sas) ashâbı arasında el sıkışma (adeti) var mıydı?” diye sordum, Enes (ra), “Evet, vardı.” dedi.³⁰⁰

El sıkışma âdetinin nereden geldiği hakkındaki bir rivayette ise Enes'ten (ra) şöyle demiştir:

Yemenliler geldiğinde, Resûlullah (sas), “*Size Yemenliler geldi, onlar el sıkışma (âdetini buraya) ilk getirenlerdir*” buyurmuştur.³⁰¹

Hadis kaynaklarımızdaki rivayetlere göre Allah Resûlü (sas), karşılaştığı sahâbesiyle musâfaha ederdi ve onları da musâfaha etmeye teşvik ederdi. Onun (sas) ümmetini birbirleriyle musafaha edip, muhabbetlerini arttırmaya teşvik ettiğini anlatan bir rivayet şöyledir:

Berâ'dan (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas), “*İki Müslüman birbiriyle karşılaşır da el sıkışırlarsa ayrılmadan evvel günahları bağışlanır*” buyurmuştur.³⁰²

²⁹⁹ Baltaş, a.g.e., s. 83-86.

³⁰⁰ Buhârî, İsti'zân, 27.

³⁰¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 143.

Musâfaha müminlerin birbirlerine karşı duydukları muhabbetin bir tezahürüdür diyebiliriz. Ayrıca İslam insanlar arasında eşitliği tesis etmiş ve kibir, gurur, üstünlük gibi insanların sosyal sınıflara ayrılmasının temel nedeni olan vasıfları ortadan kaldırmıştır. Bu sebeple Resûlullah (sas) ashâbına birbirleriyle karşılaştıkları zaman eşitliğin, muhabbetin ve samimiyetin ifadesi olan musâfahayı tavsiye etmiş, tazim ifade eden hareketlerden onları sakındırmıştır. Bunun en güzel örneğini şu rivayette gözlemleyebiliriz:

Enes'ten (ra) rivayet edildiğine göre bir adam:

– Ya Resûlallah! Bizden biri kardeşine veya dostuna rastladığında, önünde eğilebilir mi, diye sorunca, Peygamberimiz (sas):

– *Hayır*, buyurdu.

– Elini öpebilir mi, deyince, yine:

– *Hayır*, buyurdu.

– Öyle ise elini tutup musâfaha eder mi, deyince:

– *Evet*, buyurdu.³⁰³

Resûlullah (sas) etrafındaki insanlarla sürekli iletişim halinde olmaya çalışmış, onlara yakın ilgi göstermiş, onlarla alakadar olmuştur. O (sas) tam anlamıyla bir nezaket, zarafet ve letafet örneği idi. Etrafındaki insanlara hep kıymet vermiş ve onlara verdiği bu kıymeti hissettirmiştir. Asla onları incitecek yahut kendilerini değersiz hissettirecek davranışlarda bulunmamıştır. Bu ise Hz. Peygamber (sas) ile ashâbı arasında kopmaz bağların oluşmasının basamaklarından birini teşkil etmiştir.

Resûlullah (sas) musâfahanın yanı sıra ashâbını -özellikle çocukları- kucaklamış, onlara sarılmış ve onları öpmüştür.

Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

³⁰² Ebû Dâvûd, Edeb, 143.

³⁰³ Tirmizî, İsti'zân, 31.

“Resûlullah (sas) evimde olduğu bir sırada Medine’ye gelmiş olan Zeyd b. Hârîse kapıyı çaldı. Resûlullah (sas) hemen kalkıp elbisesini sürüyerek onu kucakladı ve öptü.”³⁰⁴

Daha önce zikrettiğimiz rivayette ise Resûlullah (sas) Zâhir isimli bedevîyi arkasından yakalayarak kucaklamış ve kimse kıymet vermese de Allah ve Resûlü’nün katında değerinin çok büyük olduğunu söylemiştir.³⁰⁵

Resûlullah (sas) çocukları öperdi. Bu onun merhametinin bir tezahürüdür. Nitekim Ebû Hüreyre (ra) şöyle rivayet etmiştir:

Peygamber (sas) bir gün Ali’nin oğlu Hasan’ı öptü. Bunun üzerine Akrâ b. Hâbis’in:

– Benim on çocuğum var, bunlardan birini bile öpmedim, demesi üzerine Resûlullah (sas):

– *Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz, buyurdu.*³⁰⁶

Resûlullah (sas) ellerini bir kimsenin omzuna, sırtına, göğsüne koymak suretiyle de onlarla kurduğu iletişimi derinleştirmiştir. Hz. Peygamber’in (sas) çeşitli vesilelerle, bazı sahabîlerin göğsüne veya sırtına elini koyması, eliyle dokunması, itmesi hatta vurması yine yakınlık ve samimiyet ifadesi olarak alınmalıdır.

Hz. Peygamber (sas), İbn Ömer’in (ra) omzundan tutarak, “*Dünyada adeta bir garîb veya yolcu gibi ol!*” buyurmuştur.³⁰⁷

Buradaki omuzdan tutuş, samimiyet ve yakınlığı ifade ettiği gibi, hem muhataba, hem de mesaja verilen önemi göstermekle kalmaz, diğer taraftan, dinleyicinin ilgisini ve dikkatini toplamaya, daha iyi anlamasına katkı sağlar.³⁰⁸

Ebû Umâme’nin (ra) anlattığına göre, zina etmek için izin isteyen bir genci, Hz. Peygamber (sas) yanına çağırılmış ve sırasıyla böyle bir fiilin annesine, kızına, kız kardeşine, halası ve teyzesine yapılmasını isteyip istemediğini sormuş, onun her seferinde ‘hayır’ demesi üzerine “*insanlar da bunu istemez*” buyurmuş ve elini

³⁰⁴ Tirmizî, İsti’zân, 32.

³⁰⁵ İbn Hanbel, III, 162; Abdurrezzâk, *Musannef*, X, 454.

³⁰⁶ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65.

³⁰⁷ Buhârî, Rikâk, 3; Tirmizî, Zühd, 25.

³⁰⁸ Erul, a.g.m., s. 226.

gencin göğsüne koyarak “Allah’ım! Onun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu koru!” diye dua etmiştir.³⁰⁹

Hız. Peygamber’e (sas) gelerek açıkça bu konuda izin istemeye cüret ettiği için sahâbe o gencin üzerine yürümek istemiş, ancak Allah Resûlü (sas) onları durdurmakla kalmamış, yanına gelmesini istemiştir. Bu rivayette o genci hem yakın mesafeye alması, hem de eliyle ona dokunması, Hız. Peygamber’in (sas), beden dilinin en etkili unsuru olan yakın mesafe ve temas olgusunu devreye soktuğunu göstermektedir.³¹⁰

c. Çocuklarla İletişimde Bedensel Teması

Kime, ne zaman ve nerede dokunduğumuz, ilişkilerimiz hakkında önemli bilgiler aktarabilir. Zira yapılan bütün araştırmalar, bedensel dokunmanın tüm canlıların hayatında etkili bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Aile bireyleri arasındaki ilişkilerde sarılmalar, öpme, kucaklama ve okşama şeklindeki dokunmalar ilişkileri geliştirir. Aileden ya da aile dışından bir büyüğe dokunma, onlarda güven etkisi oluşturur. Aynı şekilde çocukların başının okşanması da, onlara güven verir. Çocukların kolunu veya sırtını tutarak, saçlarını okşayarak ya da yanaklarını sıkarak, kısaca şefkat göstererek çocuklar üzerindeki etki arttırılabilir.³¹¹

Hız. Paygamber’in (sas) özellikle çocuklarla olan iletişimde bedensel temasın ayrı bir yeri vardır. O, bazen bir çocuğun başını okşayarak yahut omzuna dokunarak ona güç vermiş, uygun olan durumlarda elini ellerinin arasına alıp öğreteceğini öğretmiş, böylelikle çocuklarla olumlu ilişkiler kurmuştur. Tüm bunlar çocuklarda Resûlullah’a (sas) karşı derin bir sevgi ve bağlılık meydana getirmiştir. Ayrıca çocukların zihinsel ve duygusal gelişimlerine de katkıda bulunmuştur. Bu sayede çocuklar öğrenilmesi gerekeni daha istekli ve daha hızlı öğrenmişler, duygusal bakımdan kendilerini güvende hissederek olumlu kişilik özellikleri gösterebilmişlerdir.

³⁰⁹ İbn Hanbel, V, 257.

³¹⁰ Erul, a.g.m., s. 226.

³¹¹ Baltaş, a.g.e., s. 118-119.

Resûlullah (sas), kızı Zeyneb ile Ebu'l-Âs b. er-Rabî'den olan kız torunu Ümâme kucağında olduğu hâlde namaz kılardı. Ayağa kalktığı zaman onu kucağına alır, secdeye vardığında bırakırdı.³¹² Bazen de diğer kızı Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliğinden olan torunları Hasan veya Hüseyin'i³¹³ omuzunda, sırtında veya kucağında tutarak namaz kılardı. Secdeye gittiği zaman torununu yere bırakır, kalktığı zaman tekrar alırdı.

Resûlullah'ın (sas) özellikle çocuklara yönelik sevgi tezahürleri hadisler arasında dikkat çekici boyuttadır. Çocuklara kollarını açması, kucaklaması, öpmesi, kucağına veya omzuna alması, başlarını okşaması, onlara daha bir güleç yaklaşması, hatta onları yakalaması, ibadet esnasında dahi onlara yakın durması, onlar için dua etmesi sevgi içerikli beden dilinin başlıca görüntüleridir.³¹⁴

Torunları Hasan ve Hüseyin'i omzuna oturtması ve onları bu halde görenlerin "Atınız ne kadar güzelmiş!" diye şaka yapmaları üzerine "*Onlar da ne iyi binicidirler!*" diye şakaya karşılık vermesi,³¹⁵ yine hutbe esnasında düşe kalka yürüyen Hasan ve Hüseyin'i görünce dayanamayıp minberinden inmesi ve torunlarını kucağına aldıktan sonra tekrar minbere çıkıp hutbeye devam etmesi,³¹⁶ onları dizlerine oturtup başına basması ve dua etmesi,³¹⁷ kızına uğrayıp yine torunu Hasan'ı kastederek, "*Küçük orada mı?, Küçük orada mı?*" diye sorması, geldiğinde kucaklayıp öpmesi ve onun için dua etmesi,³¹⁸ annesinin kendisine getirdiği bir çocuk sahâbînin başını okşaması ve rızık duasında bulunması,³¹⁹ bir diğerine "Yusuf" ismini koyarak kucağına oturtması ve başını okşaması,³²⁰ çocukların seviyesine inerek ağzına su alıp onlara püskürterek onlarla şakalaşması³²¹ bu hususta yer verebileceğimiz rivayetlerden sadece birkaçıdır.

³¹² Müslim, Mesâic ve Mevziu's-Salât, 41; Buhârî, Salât, 106.

³¹³ Nesâî, Tatbîk, 82; İbn Hanbel, VI, 466.

³¹⁴ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 63.

³¹⁵ İbn Ebî Şeybe, Musannef, Fedâil, 23.

³¹⁶ Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum'a, 30.

³¹⁷ Buhârî, Edeb, 22.

³¹⁸ Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 57.

³¹⁹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 634, hno: 632.

³²⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 382, hno: 367.

³²¹ Buhârî, İlim, 18.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Hz. Peygamber (sas), kişiler arası iletişimde bedensel teması çok yerinde ve etkili bir şekilde kullanmıştır.

4. Hz. Peygamber'in Bedeninin Duruşu

Kişinin yürümesi, ayakta durması, oturması, dönüşleri ve genel hatlarıyla zihnimizde canlandırdığımız silueti, hatta susması da o kimsenin duruşu olarak tanımlanmaktadır.³²²

İmaj da diyebileceğimiz duruş, sizin karşıdan nasıl görüldüğünüzdür. Buradaki hassas nokta kendinizi nasıl gördüğünüz değil, karşı tarafın sizi nasıl gördüğüdür.³²³ İlk defa karşılaşan iki kişi arasında bedenin duruşuyla karşı tarafa gönderilen mesajlar ilk izlenimi meydana getirir ve ilk izlenim çok kısa bir süre içinde oluşur. Ancak kişide oluşan ilk izlenim algılamalarının değişmesi hayli zaman alabilmektedir.³²⁴

Bedenin duruşu, sadece hangi yana eğildiği ve yüzün hangi yöne baktığıyla sınırlanmıyor. Omuzların dik ya da çökük oluşu, kolların açık ya da kapalı oluşu, ayakların açıklığı ya da kapallılığı, bacakların üst üste atılmış olması, ayırık ya da bitişik durması da birer mesaj oluşturur.³²⁵

İnsan psikolojisini yansıtması açısından da bedenimizin takındığı her türlü pozisyon anlam yüklü kelimeler gibidir. Örneğin omuzları geri çekmek, saldırganlığa; eğik ve düşük omuzlar, ezilmişliğe ve güvensizliğe; içeri çekilmiş baş ve kısaltılmış boyun, hareketsizliğe; şişirilmiş bir göğüs, korkuya işaret eder.³²⁶ Kişi-içi iletişimde de duruşumuzun etkisi vardır. Uzmanlar kendimizi sıkıntılı ve güçsüz hissederek, beden duruşumuzu ve kullanım biçimimizi kontrol etmemizi öneriyorlar.³²⁷

³²² Canlı, a.g.m., s. 380.

³²³ Karataş, a.g.e., s. 75.

³²⁴ Canlı, a.g.m., s. 380.

³²⁵ Cüceloğlu, a.g.e., s. 41.

³²⁶ Kara, a.g.e., s. 224.

³²⁷ Baltaş, a.g.e., s. 18.

Oturma, ayakta durma ve uzanma biçimlerimiz sınırlı ancak ilginç anlamlar aktarabilirler. Bunlar çoğunlukla kişiler arası tutumlarla ilgilidirler. İlginç ve belki de şaşırtıcı gelebilir ama duruş, yüz ifadesinden daha zor kontrol edilebilmektedir. Örneğin endişeyi yüz ele vermese de duruş ele verebilir.³²⁸

Arkadaşlık, düşmanlık, üstünlük ya da aşağılık duyguları duruşla gösterilebilir. Örneğin; ‘buranın sahibi benim, benim dediğim olur’ mesajını vermek isteyen bir kişi, ellerini bedeniyle bütünleştirip, başı geride ve yukarıda, bir üstünlük jestinde bulunur. Masasında arkaya yaslanarak elleri ensede kenetlemek, kesin bir sahiplik ve üstünlük jestidir. Elleri bedeninin arkasından kavuşturmak da kişinin kendinden emin ve güvende olduğunu gösterir.³²⁹

Duruş aynı zamanda duygusal durumu, özellikle gerilimin ya da rahatlamanın yoğunluğunu da ifade edebilir. Örneğin; düşmüş omuzlar ve yana sarkık kollar ve eller, hayal kırıklığına uğramış, hayattan bezmiş, yani hayat enerjisi tükenmiş bir bireyi çağırır. Birbirine geçirilmiş parmaklar, iç âlemde mevcut olan bir gerilimi veya gerginliği yansıtır. Bir kişi herhangi bir konuda karar aşamasına geldiği zaman, kişisel bir memnuniyetten ya da bir başkasının zararından duyduğu keyfin ifadesi olarak, yaşayacağı duyguları ellerini ısırma hareketi yapıyormuş gibi birbirine sürterek ortaya koymaya çalışır.³³⁰

Konuşma esnasında bedeninin duruşu da karşı tarafa mesaj iletir. Fazla eğik olmayan, dik duruş genelde insanlarda olumlu etki yapar. Yine konuşma arasında, susmanın gücünden de sık olmamak şartıyla yararlanılmalıdır.³³¹

Hız. Peygamber’in (sas) şemâil ve hilyelerinde, O’nun daha çok mahzun ve mütefekkir bir halde, ihtiyaç olmadıkça konuşmayan suskun ve de vakarlı bir duruşa sahip olduğu anlatılmaktadır.³³²

Hız. Peygamber’in (sas) değişik şekillerde oturduğu nakledilmekte ise de, genel olarak duruş ve oturuşuna sükûnet, huşû ve tevâzu hâkimdir.³³³ Resûlullah’ın (sas) oturuş şekillerine dair birkaç rivayeti şöyle zikredebiliriz:

³²⁸ Gökçe, Orhan, a.g.e., s.132-133.

³²⁹ Baltaş, a.g.e., s. 60-72.

³³⁰ Baltaş, a.g.e., s. 75.

³³¹ Canlı, a.g.m., s. 383.

³³² Tirmizî, *Şemâil*, s. 249-250.

Mahreme'nin kızı Kayle'den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Resûlullah'ı (sas), elleriyle dizlerini kavrayarak kaba etleri üzerine otururken gördüm. Huşu hâlinde mütevazı bir vaziyette oturuşunu görünce (etkilendim ve) irkildim.³³⁴

Câbir b. Semure'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas), sabah namazını kıldıktan sonra, bağdaş kurarak güneş iyice doğuncaya kadar yerinde otururdu.³³⁵

İbn Ömer (ra) ise, "Resûlullah'ı (sas) eliyle dizini kucaklayarak Kâbe'nin yanında şöyle otururken gördüm" demiş ve elleriyle onun dizlerini nasıl kucakladığını göstermiştir.³³⁶

Enes'in (ra) anlatımına göre, Resûl-i Ekrem (sas) dizlerini büküp kalçaları üzerine oturarak hurma yemiştir.³³⁷

Nitekim Abdullah b. Busr'dan (ra) şöyle rivayet etmiştir:

Hz. Peygamber'in ğarrâ denilen bir yemek kabı vardı; onu dört kişi taşırdı. Bir gün kuşluk vakti girip namazı kıldıklarında içerisinde tirit [et suyuna ekmeğ doğramak suretiyle yapılan yemek] bulunan bu kap önlerine getirildi. Sahabîler etrafına dizildi. Gelenler çoğalınca, Resûl-i Ekrem diz çökerek otururdu. Bir bedevi:

– Bu oturuş da ne, dedi. Resûlullah Efendimiz (sas):

– *Allah beni saygın bir kul yaptı, inatçı, zorba biri değil, cevabını verdi ve arkasından:*

– *Yemek kabının kenarından yiyin, ortasını bırakın ki bereketlensin,* buyurdu.³³⁸

³³³ Tirmizî, *Şemâil*, s. 160-162. Peygamber Efendimizin (sas) değişik oturuş şekilleri (Kurfesa biçiminde oturuş, ihtibâ yaparak oturma, bağdaş kurma, çömelme, sırt üstü uzanıp ayak ayak üstüne atma, ayağını sarkıtarak oturma, diz çökme) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Yardım, Ali, *Peygamberimizin Şemâili*, DamlaYayınevi, İstanbul, 1998, s. 185-190.

³³⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 22.

³³⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 26.

³³⁶ Buhârî, İsti'zân, 34.

³³⁷ Müslim, Eşribe, 148.

³³⁸ Ebû Dâvûd, Et'ime, 17.

Başka bir vesile ile de “*Ben kulun yediği gibi yer, kulun oturduğu gibi otururum. Çünkü ben de ancak bir kulum*” buyurmuştur.³³⁹

Resûlullah (sas) kendini diğer insanlardan üstün tutmamış, kendisinin de bir kul olduğunu ifade ederek kendisine aşırı tazimde bulunulmasını da istememiştir.

Görüldüğü gibi Resûlullah (sas) her zaman tevâzû sahibi idi. İnsanlar arasında da asla herhangi bir ayırım gözetmemiş, herkese eşit davranmış, hepsiyle samimi ilişkiler kurmuştur. Nitekim O (sas), merkebe binerdi ve arkasına adam bindirirdi.³⁴⁰ Yoksulları ziyaret ederdi. Fakirlerin yanına otururdu. Kölelerin davetine icabet ederdi. Sahâbîlerin arasına oturduğunda meclisin köşesine yerleşirdi³⁴¹

Hz. Peygamber (sas) hiçbir zaman edebi elden bırakmamıştır. O her zaman insanlar arasında şekline şemâline, kılığına kıyafetine, duruşuna, oturuşuna, kalkışına oldukça ihtimam gösterirdi. Çevresindekilere rahatsızlık verecek davranışlarda bulunmaktan kaçınırdı, mahremiyete riayet ederdi.

Nitekim Cabir b. Süleym'den (ra) şöyle rivayet olunmuştur: Peygamber'in (sas) yanına varmışım. Bir peştamala bürünüp dizlerini öne dikerek ellerini önden kavuşturmuş bir halde oturuyordu. Peştamalının saçakları ayaklarının üzerine düşüyordu.³⁴²

Resûlullah (sas) etrafındaki insanlara kıymet verir, onları meclisine buyur eder, onlara oturmaları için yer gösterir, bazen kendi yerini onlara verir, bazen de üzerine oturmaları için bir şeyler sererdi.

Amr b. es-Sâib (ra) diyor ki, “Bir gün Resûlullah (sas) oturuyordu. Sütbabası çıkageldi, hemen elbisesinin bir kısmını ona serdi. Biraz sonra sütannesi geldi, ona da elbisesinin diğer kısmını seriverdi. Derken biraz sonra sütkardeşi geldi, hemen ayağa kalkıp onu da önüne oturttu.”³⁴³

Hz. Fâtımâ babasını ziyarete gittiğinde ise, Peygamberimiz (sas) sevgili kızını karşılamak için ayağa kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Hz.

³³⁹ Abdurrezzâk, *Musannef*, X, 415-417, hno:19543-19544.

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Hurûf ve Kırâât*, 1.

³⁴¹ Tirmizî, *Şemâil*, s. 342.

³⁴² Ebû Dâvûd, *Libâs*, 20.

³⁴³ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 119-120.

Peygamber (sas) de Fâtıma'nın yanına girdiği zaman Fâtıma hemen ayağa kalkar, babasının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine buyur ederdi.³⁴⁴

Bu arada olumsuz mesajlar verdiği için onun (sas) hoşlanmadığı oturma şekilleri de vardır. Meselâ tek elini arkaya uzatıp elinin ayasına yaslanarak ve vücudunu da ona göre biçimlendirerek oturmak, Efendimiz tarafından makbul karşılanmamıştır. İki elini arkaya koyup ayalarına yaslanmak suretiyle oturmak da aynı şekilde uygun görülmeven oturuş tarzlarından biridir. Çünkü bu oturuş, insanlara karşı büyüklük taslayan ve kendilerini herkesten üstün görenlerin oturuş biçimi olarak nitelendirilmiştir.³⁴⁵ Resûlullah (sas) bu oturuş biçimini hoş karşılamadığını gösteren bir rivayet şöyledir:

Şerîd b. Suveyd (ra) anlatıyor:

Ben, sol elimi arkama almış, diğer elimle de yere dayanmış vaziyette otururken, Resûlullah (sas) bana rastladı ve:

- *Gazaba uğramış kimseler gibi mi oturuyorsun?* dedi.³⁴⁶

Muâz b. Enes el-Cühenî'den (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber (sas), cuma günü, imam hutbe verirken, cemaatin dizlerini dikerek iki elini kavuşturup oturmasını da yasaklamıştır.³⁴⁷

Resûlullah (sas) yaslanmış bir vaziyette oturarak yemek yemeyi de uygun görmemiştir. Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdullah'tan (ra) rivayet edildiğine göre o (sas), "*Ben yaslanarak yemek yemem*" buyurmuştur.³⁴⁸

Hız. Peygamber (sas) bazı oturuş biçimlerini yasakladığı gibi bazı oturulması hoş olmayan mekânlarda oturmayı da bazı şartlarla kayıt altına almıştır.

Ebû Saîd el-Hudrî'den (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber (sas):

- *Yol üzerinde oturmaktan sakının*, demişti. Ashâb:

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 143,144; Tirmizî, Menâkıb, 60.

³⁴⁵ Canlı, a.g.m., s. 382.

³⁴⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 24.

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 228; Tirmizî, Cum'a, 18.

³⁴⁸ Buhârî, Et'ime, 13.

- Yol üzerinde oturmadan edemeyiz; (işlerimizi) orada konuşuyoruz, dediler.

Bunun üzerine Peygamber (sas):

- *Yol üzerinde oturmaktan vazgeçmiyorsanız o zaman yolun hakkını verin,* dedi.

- Ya Resûlullah, yolun hakkı nedir? dediler.

- *Haram şeylere bakmamak, geçenlere sıkıntı vermemek, selam almak, maruf olan şeyleri emredip, münkerden nehyetmektir,* buyurdu.³⁴⁹

Resûlullah (sas) kabir üzerinde oturmayı yasaklamıştır.

Ebû Mersed Kennâz b. el-Husayn (ra) şöyle demiştir: Resûlullah'tan işittim, *"Kabre karşı namaz kılmayın, kabir üzerine de oturmayın!"* buyurdu.³⁵⁰

Ebû Hüreyre'nin (ra) rivayeti ise şöyledir:

Resûlullah (sas), *"Birinizin, bir kor üzerine oturup elbisesini yakması ile ateşin vücuduna işlemesi, kabir üstüne oturmasından daha hayırlıdır"* buyurdu.³⁵¹

Huzeyfe'den (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (sas), altın ve gümüş kaptan yiyip içmeyi, ipek ve atlastan yapılmış elbiseler giyinmeyi ve bunların üzerine oturmayı da yasaklamıştır.³⁵²

Resûlullah (sas) cemaat halinde otururken de bazı kaidelere dikkat eder ve bu kaideleri ashâbına da telkin ederek onlarında bunlara uymalarını isterdi.

Bu kaidelerin başında herhangi bir topluluğun Allah'ı anmadan o meclisten ayrılmaması gelir.

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas):

"Bir kimse bir yerde oturur da, Allah'ın adını zikretmeden oradan kalkarsa Allah'a karşı görevini eksik yapmış olur. Bir kimse yatağa yatıp da, Allah'ı zikretmezse yine Allah'a karşı görevini eksik yapmış olur" buyurmuştur.³⁵³

³⁴⁹ Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs, 114.

³⁵⁰ Müslim, Cenâiz, 97, 98.

³⁵¹ Müslim, Cenâiz, 96.

³⁵² Buhârî, Libâs, 27.

³⁵³ Ebû Dâvûd, Edeb, 25.

Resûlullah (sas) bir mecliste oturduğunda ve kendisine bir şey ikram edildiğinde, ikramı alır önce kendisi yiyip içtikten sonra sağ tarafındakine verir ve her kesin sırayla sağ tarafındakine vermesini isterdi. Sağında oturanın genç veya yaşlı olmasının ya da Resûlullah'a (sas) daha yakın olup olmamasının bile ehemmiyeti yoktu.

Sehl b. Sa'd'dan (ra) şöyle rivayet edilmiştir:

Resûlullah'a (sas) içecek bir şey getirdiler; ondan içti. Sağında bir çocuk, solunda yaşlı insanlar oturuyordu. Resûl-i Ekrem çocuğa dönerek:

– *Bunu yaşlılara verebilir miyim?* diye sordu. Çocuk:

– Hayır, vallahi olmaz; senden gelen nasibimi kimseye bırakmam, dedi.

Resûl-i Ekrem de kabı çocuğun eline verdi.³⁵⁴

Enes'ten (ra) gelen bir rivayet ise şöyledir:

Resûlullah'a (sas) sulandırılmış süt getirdiler. O sırada sağında bir bedevi, solunda ise Ebû Bekir oturuyordu. Resûl-i Ekrem sütü içti, sonra kabı sağındaki bedeviye verdi ve *“Herkes sağındakine versin”* buyurdu.³⁵⁵

Resûlullah'ın (sas) meclisine giren herkes bulduğu yere otururdu.³⁵⁶

İbn Ömer'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah Efendimiz:

“Sizden biri, bir kimseyi oturduğu yerden kaldırıp da oraya kendisi oturmasın. Fakat ya sıkışın veya yer açın.” buyurmuştur.

İbn Ömer (ra) da, bir mecliste (kendisine yer vermek için) kalkan kimsenin yerine oturmazdı.³⁵⁷

Bu kaidelerin yanı sıra, camide yahut toplantıda izinlerini almadıkça iki kişinin arasına sokulmak helal olmayacağı,³⁵⁸ iki kişinin arasına ancak izinleri alındıktan sonra oturulabileceği,³⁵⁹ sohbet halkasının ortasına oturan kimsenin

³⁵⁴ Buhârî, Şırb ve'l-Musâkât, 1, 10; Müslim, Eşribe, 127.

³⁵⁵ Buhârî, Eşribe, 14; Müslim, Eşribe, 124.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 14; Tirmizî, İsti'zân, 20.

³⁵⁷ Buhârî, Cum'a, 20; Müslim, Selâm, 28-29.

³⁵⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 21; Tirmizî, Edeb, 11

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 21.

Peygamber'in diliyle kınanmış olacağı,³⁶⁰ oturduğu yerden kalkıp dışarı çıkanın döndüğünde, eski yerine oturma hakkına herkesten daha fazla sahip olduğu³⁶¹ gibi kaideler de Resûlullah (sas) tarafından konulmuştur.

Buraya kadar Resûlullah'ın (sas) duruş ve oturuş biçimlerini incelemeye çalıştık. Şimdi de Resûlullah'ın (sas) yatma biçimine ve yürüyüş tarzına değinelim.

Huzeyfe'den (ra) rivayet edilmiştir:

Peygamber (sas) gece yatarken elini yanağının altına koyar; *“Allah'im, senin isminle ölür (uyur) ve yine senin isminle dirilirim (uyanırım).”* derdi. Uyandıği zaman da, *“Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamdolsun! Dönüş, O'nadır.”* buyururdu.³⁶²

Âişe (ra) şöyle demiştir: *“Resûlullah (sas) gece on bir rekât; sabah olunca da uzatmaksızın iki rekât namaz kılardı. Sonra da müezzin gelip ezan okuyuncaya kadar sağ yanı üzerine uzanırdı.”*³⁶³

Abdullah b. Yezîd (ra) Resûlullah Efendimizin mescitte bir ayağını diğerinin üzerine atarak, sırt üstü uzandığını görmüştür.³⁶⁴

Bu rivayetlerden anlaşıldığı gibi Resûlullah (sas) genellikle sağ yanına yatar, elini yanağının altına koyardı. Nadiren sırt üstü uzandığı da olurdu.

Resûlullah'ın (sas) hoşlanmadığı yatış şekilleri de vardır. O (sas) yüzükoyun yatılmasından hoşlanmazdı.

Yaîs b. Tıhfe el-Gıfârî'den (ra) rivayet edildiğine göre babası şöyle demiştir:

Bir gün mescitte yüzükoyun yatıyordum. Biri beni ayağıyla sarstı ve *“Bu Allah'ın hoşlanmadığı bir yatış şeklidir.”* dedi. Dönüp baktım ki, Resûlullah (sas) başımda duruyordu.³⁶⁵

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 14; Tirmizî, Edeb, 12.

³⁶¹ Müslim, Selâm, 31.

³⁶² Buhârî, Da'avât, 7, 8, 16.

³⁶³ Buhârî, Da'avât, 5; Müslim, Musâfirîn, 121-122.

³⁶⁴ Buhârî, Salât, 85; İsti'zân, 44; Müslim, Libâs, 75.

³⁶⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 95.

Hız. Peygamber'in (sas) yürüyüş tarzına gelince; kaynakların verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber (sas), sert fakat mütevâzî adımlarla yürürdü. Sanki yukarıdan dökülen suyu andırıyordu.³⁶⁶

Yürürken ayaklarını sürümez, adımlarını atarken sertçe kaldırır. Hareket halindeyken sağa sola sallanmaz, bir tarafa bakacağı zaman bütün bedeniyle döner, sanki engebeli bir arazide yürürcesine hafifçe önüne eğilirdi. Yürürken gözleri semadan ziyade yere bakardı ve bakışlarının çoğu düşünen kimsenin bakışı gibiydi. Dimdik durup göğsünü kabartarak yürümediği gibi, koşar adımlarla yürürcesine hızlı da yürümezdi.³⁶⁷

Yürüdüğü zaman, tembel, zayıf ve bitkin olmadığı hemen anlaşılırdı. Çünkü gayet mutedil bir biçimde yürürdü.³⁶⁸

Resûlullah'ın (sas) yürümesi bu şekildeydi. O (sas) asla kibirli bir kimse gibi böbürlenerek yürümemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de Resûlullah'a (sas) hitaben şöyle buyrulur:

*“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”*³⁶⁹

*“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez.”*³⁷⁰

Resûlullah (sas) kendisi bu şekilde yürümediği gibi ashâbını da böyle böbürlenerek, kasıla kasıla yürümekten sakındırmıştır.

Hârise b. Vehb'den (ra) rivayet edildiğine göre o, Resûlullah'ın (sas) şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir:

“Cennetliklerin kimler olduğunu size bildireyim mi? İnsanlar tarafından hor görülüp hiçe sayılan, zayıf, alçak gönüllü her mümindir; eğer Allah'a yemin etse

³⁶⁶ Kadı İyaz, a.g.e., s. 138.

³⁶⁷ Tirmizî, *Şemâil*, s. 13-14, 18-19, 20-24, 155-156; Yardım, Ali, a.g.e., s.181.

³⁶⁸ Kadı İyaz, a.g.e., s. 138.

³⁶⁹ İsrâ, 17/37.

³⁷⁰ Lokmân, 31/18.

Allah onu doğru çıkarır. Cehennemliklerin kim olduğunu bildireyim mi? Onlar da, katı kalpli, kaba saba ve kurularak yürüyen, kibirli kimselerdir."³⁷¹

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise Resûlullah (sas):

"Vaktiyle bir adam, kıymetli ve gösterişli bir elbise giymiş, saçını başını taramış ve kasıla kasıla yürüyordu. Allah onu ansızın yerin dibine geçiriverdi. O kimse, kıyamet gününe kadar yerin dibinde debelenip duracaktır" buyurmuştur.³⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'de müminlerin vasıfları ise şöyle anlatılmıştır:

*"Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selam" der (geçer)ler."*³⁷³

Ayrıca Resûlullah (sas), *"Namaza başlandığında koşarak yetişmeye çalışmayın; yürüyerek vakarla gelin. Yetişebildiğiniz kısmını cemaatle birlikte kılın; kaçırdığınız kısmı ise tamamlayın."*buyurmuş,³⁷⁴ namaza yetişebilmek için bile olsa müminin vakarı elden bırakmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre o (sas), *"Sizden biri, tek nalın/ayakkabı ile yürümesin. Ya ikisini de giysin yahut ikisini de çıkarsın"* buyurmuştur.³⁷⁵ Çünkü ayakkabının tekiyle yürümek insanın sağa sola sallanarak yürümesine neden olur ve bu da müminin vakarına yakışmayacaktır.

5. Hz. Peygamber'in Mekân Kullanımı ve Mesafe Algısı

Kişiler arası mesafe, içinde bulunulan ortam ve mekân yani, bir mekânın fiziksel düzenleniş tarzı gibi özellikler de iletişimde etkili olmaktadır. Başkasına ne kadar yaklaştığımız, ilişkimiz hakkında bir bilgi verebilir. Başka bir ifade ile yapılan araştırmalar, kişiler arasındaki ilişkilerde ve iletişimde kullanılan mesafenin, hem

³⁷¹ Buhârî, Eymân, 9; Müslim, Cennet, 47.

³⁷² Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Libâs, 49-50.

³⁷³ Furkân,25/63.

³⁷⁴ Buhârî, Ezân, 20; Müslim, Mesâcid, 151.

³⁷⁵ Buhârî, Libâs, 40; Müslim, Libâs, 68, 71.

sözel iletiler üzerinde etkili olduğunu, hem de tek başına bir sözsüz iletişim biçimi oluşturduğunu göstermiştir.³⁷⁶

İnsanlar, kendi çevrelerinde oluşturdukları boş mekânlar yoluyla iletişimde bulunurlar. Başka insanlara olan uzaklığımızı ayarlayarak, onlara uzak ya da yakın durarak, birtakım mesajlar iletiriz. Sevdiğimiz insanlara daha yakın durmayı tercih ederken, daha az sevdiklerimizle aramızda biraz daha mesafe bulunmasına dikkat eder, hiç tanımadığımız insanlara ise daha da uzak dururuz.

Konuşma dilimizdeki “araları açıldı” sözü bu durumu güzel ifade etmektedir. “Araları açıldı” sözünü her halde, hem “ilişkileri bozuldu” hem de mekân içinde “birbirlerinden uzak durmaya başladılar” anlamında kullanıyoruz.³⁷⁷

Mekânların kullanılış şekli, dostluğun bir göstergesi olabileceği gibi, statünün de göstergesi olmaktadır. Genelde önde olmak, yüksekte oturmak, sağda oturmak yüksek statü anlamına gelir. Krallar, sultanlar, yüksek rütbeli yöneticiler, din adamları, bilginler ve zenginler önde yürürler; yargıçlar, profesörler yüksek kürsülerde otururlar.³⁷⁸

Göz göze, yüz yüze iletişim kurulabilmesi için insanların belirli bir alanda bulunması, aralarında algılamayı sağlayacak bir mesafenin olması gerekir. Mesafe, insanlar arası iletişimde, kişilerin birbirlerine verdikleri değeri, önemi gösteren en temel belirleyicidir.³⁷⁹

İnsanlar birbirleriyle ilişkilerini esas olarak dört bölgede düzenlerler ki, bunlar da mahrem alan, kişisel alan, sosyal alan ve genel alandır.

Mahrem Alan: Her insanın bir psikolojik korunma sınırı vardır. Buna mahrem alan denir. 0-25cm’lik mahrem alan içine, sadece özel duygusal ilişkimiz olan insanları alırız.

Kişisel Alan: İki arkadaşın konuşurken korudukları 25 cm ile 1 metre arasında değişen uzaklıktır.

³⁷⁶ Zillioğlu, a.g.e., s. 67.

³⁷⁷ Dökmen, a.g.e., s. 30-32.

³⁷⁸ Dökmen, a.g.e., s. 30-32.

³⁷⁹ Macit, a.g.m., s. 486.

Sosyal Alan: Tanıdıklarımızla, iş yerinde arkadaşlarımızla, evimize gelen tamirci, kapıcı gibi kimselerle kurduğumuz ilişkilerde, 1 metre ile 2,5 metre arasında bir mesafede durmaya çalışırız.

Genel Alan: Otobüs durakları, tren istasyonları gibi topluma açık yerlerde birbirlerini hiç tanımayan insanların –imkân olduğu takdirde- korumaya özen gösterdikleri mesafe en az 2,5 metredir.³⁸⁰

Yakınlık veya mesafeler, kültürden kültüre değişebilir. Araplar kişisel, ancak mahrem olmayan, mesafe on sekiz adıma kadar çıkabilir ki bu, bir İngiliz okuyucu için utanç verici olabilir. Orta sınıfın yakınlık mesafeleri, işçi sınıfınınkinden daha geniştir. Hoşlandığımız bireyler için kişisel mesafelerimizi genişletir, hoşlanmadıklarımız için daraltırız. Aynı şekilde toplumsal konumu bizden farklı olan kişilerle mesafemizi uzak tutar, eşit gördüklerimizle daha yakın durarak iletişim kurarız.³⁸¹

Hız. Peygamber'in (sas), ashâbına ne derece yakın olduğunu, onlara el veya omzunu tutma, kucaklama, başını okşama gibi dokunma içerikli hareketler ile fiziksel olarak yakın durduğunu, toplumun her kesiminden her türlü insana yöneldiğini, onlarla yakın temas kurduğunu daha önce "Bedensel Temas" başlığı altında incelemiştik.

Öyle gösteriyor ki, Resûlullah (sas) peygamber olması ile kendisine verilmiş olan tebliğ vazifesini yerine getirebilmek için insanlarla oldukça yakın ilişkiler kurmuş, onlara içlerinden biri gibi samimi davranmıştır. Onun (sas) bu tutumu kısa sürede meyvesini vermiş, tek başına başladığı yolda arkasından kitleleri sürükleyebilmiştir.

Nitekim ayet-i kerîmede şöyle buyruluyor: *"Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et! Allah muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever."*³⁸²

³⁸⁰ Baltaş, a.g.e., s. 113-116.

³⁸¹ Zillioğlu, a.g.e., s. 68.

³⁸² Âl-i-İmrân, 3/159.

Ancak Resûlullah'ın (sas) da kendine özgü mekân ve mesafe kullanımı vardı. O (sas) her ne kadar insanları etrafından uzaklaştırmayıp hep yakınında tutmayı amaçlamışsa da bu her zaman mümkün olmamıştır. Zira Resûlullah (sas) da bir insandı ve onun da mahrem alanı ve kişisel alanı vardı. Resûlullah (sas) hayâsından dolayı insanları etrafından uzaklaştırmamış, onları yanından kovmamıştır. Fakat Ahzâb Suresi'nde Allah Teâlâ bu durumu insanlara şöyle bildirir ve nihai hükmü koyar:

“Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahdır.”³⁸³

6. Hz. Peygamber'in İletişim Ortamı ve İletişim Araçları

Kişiler arası iletişimde mesaj iletmek için başvurduğumuz yollardan birisi de araçlar kullanmaktır. İletişim sürecini etkileyebilecek nitelikleri olan ve iletişim durumu içinde bulunan kişi, nesne ve olayların tümüne 'iletişim ortamı' veya 'araçlar' adı verilir.³⁸⁴ Bunlarla çevreye çeşitli mesajlar iletilebilir. Bu tür araçlar, çeşitli anlamlar iletir ve kişiler arası iletişimde insanların birbirlerine nasıl davranacaklarını önemli ölçüde belirler.³⁸⁵

Giyim kuşam, ses tonu, muhatabın hazır bulunuşluğunu kollama, yeri geldiğinde susma bile sözsüz iletişimde kullandığımız araçlardandır. Bunların direkt olarak iletişim amaçları yoktur. Fakat bu araçları yeri ve zamanı geldiğinde uygun

³⁸³ Ahzâb, 33/53.

³⁸⁴ Cüceloğlu, a.g.e., s. 76.

³⁸⁵ Dökmen, a.g.e., s. 32.

şekilde kullanarak iletişime etki ve kalite kazandırılabilir. Böylelikle verilmek istenen mesajlar yerine daha kolay ve daha etkili bir biçimde ulaşılmış olur. Bir bakıma jest ve mimiklerin sözle verilen mesajı desteklemesi gibi bu araçlar da hem sözlü hem sözsüz mesajları destekler niteliktedir.

Bazen de giyim kuşam, süs, yüze ve bakışlara verilen hava, el kol hareketlerinin belli bir incelikte yapılmasına gösterilen özen, sesin inceltiip kalınlaştırılması vb. dikkat çekmeye yöneliktir. Burada da amaçlı ve denetimli bir bedensel dil kullanımından söz edilebilir.³⁸⁶

Şimdi bu araçlardan belli başlılarına değinen hadis rivayetlerini ineleyelim:

a. Giyim Kuşamı-Dış Görünüşü

İletişimi etkileyen faktörlerden biri fiziksel görünümdür. İnsanlar birbirlerine giyim ve kuşamları ile sürekli mesajlar verirler. Giyim-kuşamdan kastedilen, kişinin; giysi, saç-sakal, yüzük, hatta koku, diş, el ve ayak temizliği gibi dışa açılan yönleridir.³⁸⁷

Giyim-kuşam, sözsüz iletişimin dış görünüşe dair kişilerin görüntülerini tamamlayan ‘nesnel beden dili kapsamında değerlendirilir.³⁸⁸

Giyim-kuşam, kişiler arası iletişimde ilk izlenimlerin oluşmasında etkili olan bir görünüş kodudur. Karşı karşıya gelen iki kişi arasındaki ilk etkileşim, iletişim sürecinin önemli bir belirleyicisidir.³⁸⁹ Dünyada tekrarlanamayacak olan tek şey ilk izlenimdir. İnsanlar üzerinde oluşturduğumuz ilk izlenim ilk 30 saniye içinde oluşur. Bu süreyi bilinçli olarak kullanmak, karşımızdakiler üzerinde istediğimiz izlenimin doğmasına imkân verir.³⁹⁰

Kişiler birbirleri hakkında değerlendirme yaparken öncelikle dış görünüş ön plana çıkar. Ütüsüz pantolonlu, biçimsiz ceketli, dağınık saçlı, boyasız ayakkabılı bir kişinin kendine dahi saygısı olmadığı düşünülür. Bu da insanlar arası ilişkilerin

³⁸⁶ Güngör, a.g.e., s. 74.

³⁸⁷ Canlı, a.g.m., s. 383.

³⁸⁸ Schober, a.g.e., s. 30.

³⁸⁹ Baltaş, a.g.e., s. 19.

³⁹⁰ Baltaş, a.g.e., s. 5.

yönünü belirler.³⁹¹ ‘İnsan kıyafetiyle karşılaşır, konuşması ve davranışlarıyla uğurlanır.’

Giysiler insanı kapatmaktan çok açarlar, örtmekten çok meydana çıkarırlar.³⁹² Diyebiliriz ki, giysilerin de bir dili, bir sesi vardır. Giysiler de anlam taşır, mesaj aktarır, bizi gösterir ve görünür kılar. Kıyafetlerin seçimi, zevkler, kişilik ve tutumlar hakkında söz ve beden kadar etkili olur. Nitekim iyi görünümlü kişilere otomatik olarak yeteneklik, dürüstlük, incelik, zekilik gibi özellikler yüklenmektedir.³⁹³

Hz. Peygamber (sas), giyim ve kuşamı iletişim aracı olarak etkili bir şekilde kullanmış, temiz ve güzel giyinmesiyle içinde yaşadığı toplumda iyi izlenim oluşturmuştur. Zira giyilen kıyafetler, onların seçimine gösterilen özen, kişisel zevk ve tutumları yansıttığı kadar, hedef kitleye ne ölçüde değer verildiğini de göstermektedir.³⁹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de de: “*Sizi sıcaaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi*”³⁹⁵ ve “*Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır*”³⁹⁶ buyrulmaktadır.

Bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi kıyafetler insanları hava şartlarından ve tehlikelerden korumak, avret yerlerini örtmek bunun yanında da insanları süslemek amacıyla olmalıdır. Bunun dışında kibir ve gururla gösterişli elbiseler giyip başkalarına hava atmak, kendini onlardan üstün tutma amacı taşımamalıdır. İnsan Allah Teâlâ’nın kendi hizmetine verdiği eşyalardan yararlanmalı ancak asla onlara kul olmamalıdır.

Ebû Hüreyre’den (ra) şöyle rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur:

³⁹¹ Gökçe, Orhan, a.g.e., s.129.

³⁹² Zielke, a.g.e., s. 60.

³⁹³ Macit, a.g.m., s. 486.

³⁹⁴ Zillioğlu, a.g.e. s. 217.

³⁹⁵ Nahl, 16/81.

³⁹⁶ A’râf, 7/26.

*“Altına, gümüşe, kumaşa, giysiye kul olanlara yazıklar olsun! Eğer bunlara (bir şeyler) verilirse hoşlanır, verilmezse hoşlanmazlar.”*³⁹⁷

Resûlullah (sas) kişinin kıyafetinin bir kibir alâmeti olmasını istememiş, elbisesini uzatıp böbürlenerek yerde sürüyen kimsenin yüzüne kıyamette Allah Teâlâ'nın bakmayacağını,³⁹⁸ Müslüman'ın en güzel giyinme şeklinin, elbisesini baldırına kadar uzatması olduğu; topuklarına kadar uzatmasında da mahzur olmayacağı,³⁹⁹ ancak elbisenin topuklardan aşağı uzanan kısmının ateşte olacağını,⁴⁰⁰ çünkü bunun kibirlenme alameti olduğunu ve Allah'ın ise kibirleneni sevmediğini⁴⁰¹ belirtmiş, ashâbında bu şekilde giyinenleri görünce de uyardığıdır.⁴⁰²

Resûlullah'ın (sas) da giyiminde dikkat ettiği bir başka husus kıyafetin abartılı ve gösterişli olmaması idi. O (sas), *“Bir kimse, imkânı varken, Allah için tevazu gösterip abartılı giyinmeyi terk ederse Allah Teâlâ kıyamet gününde yaratıkların en önünde onu huzuruna çağırır ve iman (ehlinin giyeceği) elbiselerden dilediğini seçmede özgür bırakır”* buyurmuştu.⁴⁰³

Bu doğrultuda Peygamber (sas), erkekler için saf ipek ve atlas elbise giymeyi de yasaklamış ve *“Bunlar, dünyada onların, ahirette ise sizindir.”* buyurmuştu.⁴⁰⁴ Bir başka seferinde ise ipeği sağ, altını da sol eline alıp, *“Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haramdır.”* demiştir.⁴⁰⁵

Resûlullah (sas) gerek risâlet öncesinde, gerekse sonrasında tamamen sade, tabii ve mütevazı bir hayat tarzını tercih etmiştir. Oldukça sıkıntılı yılların yaşandığı Mekke'de olsun, nispeten huzur ve refaha kavuşulduğu Medine yıllarında olsun,

³⁹⁷ Buhârî, Rikâk, 10.

³⁹⁸ Buhârî, Libâs, 1, 2, 5; Müslim, Libâs, 43- 44, İmân, 171; Tirmizî, Libâs, 9; Ebû Dâvûd, Libâs, 26, 27, 36; Nesâî, Zînet, 104.

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, Libâs, 26.

⁴⁰⁰ Ebû Dâvûd, Libâs, 26; Buhârî, Libâs, 4.

⁴⁰¹ Ebû Dâvûd, Libâs, 24; Tirmizî, İsti'zân, 27.

⁴⁰² Müslim, Libâs, 47; Ebû Dâvûd, Libâs, 25.

⁴⁰³ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 39.

⁴⁰⁴ Buhârî, Eşribe, 28, Libâs, 27; Müslim, Libâs, 3, 4. Farklı versiyonlar için bkz: Buhârî, Libâs, 25, Edeb 66; Müslim, Libâs, 7, 10, 11.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvûd, Libâs, 11.

onun (sas) yiyip içmesinde, giyim kuşamında, oturup kalkmasında hep bu tevazu hali göze çarpmıştır.⁴⁰⁶

Hız. Peygamber'in (sas) kıyafetindeki sadelik sevgi dolu iletişimini sağlayan unsurların başında gelir. Bayram ve Cuma günleri dışında Hız. Peygamber 'in (sas) özel kıyafet giydiğine rastlamıyoruz. Örneğin; *"Sizden birine bulabilirse -veya bulabilirseniz- Cuma günü için, iş (günlük) elbiselerinden başka iki elbise temin etmesinde günah yoktur"*⁴⁰⁷ şeklindeki ifadelerde bile bunun sadece bir tavsiyeden ibaret olduğunu görüyoruz. Sade giyimle halkın bir parçası olduğunu ifade etmiş olması onlara verdiği değerın bir göstergesidir.⁴⁰⁸

Hız. Peygamber'in (sas) ne kıyafetleri itibariyle dış görünümünde, ne de fiziki yapısı ve yüz hatlarında normal bir bakışla fark edilebilecek bir ayrıcalık, onun peygamber olduğunu gösteren herhangi bir alâmet yoktu. Bu nedenledir ki, kendisini daha önce görmeyenler, ashâbı arasında onu (sas) tanımayabiliyorlardı.

Nitekim Ebû Rimse et-Teymî Allah Resûlü (sas) ile ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyor: "Bir gün babamla Resûlullah'a (sas) gitmek üzere yola çıktık. Onunla karşılaştığımızda babam, 'Bu kim biliyor musun?' diye sordu. 'Hayır' dedim. Babam 'İşte bu Allah'ın Resûlü'dür.' dedi. Bunu söyleyince çok şaşırdım. Çünkü Allah Resûlü'nü (sas) insanlara benzemeyen bir varlık olarak hayal etmiştim. Bir de baktım ki o da kınalı saçları kulak memelerine kadar uzamış, üzerinde iki parça yeşil elbise olan bir insanmış."⁴⁰⁹

Dolayısıyla, oturuşundan, taç ve tahtından, lüks kıyafetlerinden bir kralın kolayca tanınmasında olduğu gibi, bir peygamberin de her şeyiyle diğer insanlardan farklı biri olacağını zihinlerinde kurgulayarak gelenler, dış görünümüyle ashâbından farksız olan Peygamberimizi (sas) seçememişlerdir.⁴¹⁰

Resûlullah (sas) kıyafetleri eşitliğin bir simgesi olarak da görmüş, kendisi diğer insanlardan farklı giyinmediği gibi, ashâbına da bunu emretmiştir. Hatta Ebû Zerr'e (ra) kölesine kendi giydiğinden giydirmesini şöyle tavsiye etmiştir: *"Onlar*

⁴⁰⁶ Erul, a.g.m., s. 222.

⁴⁰⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 212-213.

⁴⁰⁸ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 179.

⁴⁰⁹ İbn Hanbel, II, 227; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 46.

⁴¹⁰ Erul, a.g.m., s. 222.

hizmetçileriniz ve sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize vermiştir. Binaenaleyh bunlardan biri kimin eli altında bulunursa o, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerinin yetmediği şeyleri yüklemeyin. Şayet ağır bir iş yüklerseniz, bari onlara yardım edin” buyurmuştur.⁴¹¹

Hiz. Peygamber (sas), her zaman elbisesinin temiz ve düzenli olmasını, benzerlerini başkalarının da giyebilmesini arzulamış; ancak dikkat çekecek derecede iyi veya kötü olmamasına özen göstermiştir.⁴¹²

Resûlullah (sas) sade ve mütevazı giyinmeyi tavsiye etmekle birlikte pespayeliği de tasvip etmemiştir. Amr b. Şuayb'dan (ra) rivayet edildiğine göre o (sas): *“Allah Teâlâ, nimetinin eserinin kulunun üzerinde görülmesinden hoşlanır”* buyurmuştur.⁴¹³

Berâ (ra) diyor ki, Resûl-i Ekrem (sas) orta boylu idi. Onun kırmızı bir elbise içinde gördüm. Hayatım boyunca ondan daha şık/güzel birini görmedim.⁴¹⁴

Resûlullah'ın (sas) kendisi de daima temiz, düzgün ve şık giyinmiş ashâbına da bunu tavsiye etmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

*“Ey ashâbım, sizler kardeşlerinizin yanına varacaksınız; hayvanlarınıza çeki düzen verin, kılık kıyafetinizi düzeltin ki insanlar arasında, (yüzdeki) ben misali öne çıkın. Zira Allah Teâlâ, çirkin işi de, çirkin sözü de sevmez.”*⁴¹⁵

Hiz. Peygamber (sas), yün, pamuk ve ketenden üretilen yöresel giysiler, hatta gayri müslimlerin imal ettiği, devlet başkanlarının hediye olarak gönderdiği elbiselerden giymiştir.⁴¹⁶

Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre, Resûlullah Efendimiz, bir sabah, üzerinde siyah yünden mamul ve işlenmiş bir elbiseyle dışarı çıkmıştır.⁴¹⁷ Resûlullah (sas) bir defasında da bir kadının kendi elleriyle Resûlullah'a (sas) giydirmek için

⁴¹¹ Buhârî, İmân, 22; Müslim, Eymân, 40.

⁴¹² Macit, a.g.m., s. 487.

⁴¹³ Tirmizî, Edeb, 54.

⁴¹⁴ Buhârî, Menâkıb, 23, Libâs, 35; Müslim, Fedâil, 91.

⁴¹⁵ Ebû Dâvûd, Libâs, 25.

⁴¹⁶ İbn Mâce, Libâs, 31 (Necâşî'nin hediye ettiği mest); Ebû Dâvûd, Libâs, 5; Dârimî, Siyer, 53. (Hımyer Kralı Zû Yezen'in hediye ettiği 33 deve fiyatındaki elbiseyi kabul etmesi); İbn Kesîr, Bidâye, III, 98-99 (Necâşî'nin hediyeler ve bir heyet göndermesi).

⁴¹⁷ Müslim, Libâs, 36.

dokuduğu ve kendisine hediye ettiği dokunma kumaşı alıp sarınmış, ashâbının yanına öyle çıkmıştır.⁴¹⁸

Muğîre b. Şu'be'den (ra) rivayet edildiğine göre ise, Tebük seferi sırasında Peygamberimizin üzerinde yünden yapılmış bir cübbe vardı. Cübbenin kollarını sıyıramadığı için, abdest almak için elini cübbenin altından çıkarmıştı.⁴¹⁹

Diğer bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in üzerinde yenleri dar olan bir Şam cübbesi vardı.⁴²⁰

Rivayetlerde görüldüğü gibi Resûlullah (sas) herkesin bulup giyebileceği, o zamanın şartlarına ve adetlerine uygun, sıradan giysiler giymiştir.

Ümmü Seleme'nin (ra) belirttiğine göre, Peygamber'in (sas) en sevdiği elbise gömlek idi.⁴²¹ Onun (sas) gömleğinin kolu da bileğine kadar uzanırdı.⁴²²

Tüm bunların yanı sıra Resûlullah (sas) kıyafetler hususunda; kadının erkek gibi erkeğin de kadın giyinmesini yasaklamış,⁴²³ kadınların ise dışarıda başkalarını cezp edici kıyafetler giyenlerinin cehennemliklerden olduğunu söyleyerek, adeta çıplakmış gibi şeffaf ve dar giyinenlerin, başlarını deve hörgücü gibi topuz yapanların cennetin kokusunu duyamayacağını belirtmiştir.⁴²⁴

Giyilen kıyafetlerin cinsi, şekli kadar renkleri de bazı mesajların iletilmesinde etkilidir. Üstelik renk, anlaşılması ve benimsenmesi kolay bir şifredir. Kişinin giydiği kıyafetlerin renginden kişiliğini, karakterini, zevklerini, bulunduğu ortamın gereklerini, karşı tarafta oluşturmak istediği izlenimi gibi birçok şeyi anlayabiliriz.

Allah Resûlü (sas) hayatı boyunca farklı renklerde giyinmiş, beyaz, siyah,⁴²⁵ yeşil,⁴²⁶ kırmızı⁴²⁷ ve sarı⁴²⁸ elbiseler kullanmıştı. En çok beyaz renkten hoşlanmış, ancak yeşil, kırmızı, siyah ve desenli renklerden imal edilmiş elbiseleri de giymiştir.

⁴¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 28.

⁴¹⁹ Buhârî, Salât, 7, Libâs, 11; Müslim, Tahâret, 77.

⁴²⁰ Nesâî, Tahâret, 66.

⁴²¹ Ebû Dâvûd, Libâs, 3; Tirmizî, Libâs, 27.

⁴²² Ebû Dâvûd, Libâs, 3; Tirmizî, Libâs, 27.

⁴²³ Buhârî, Libâs, 62; Ebû Dâvûd, Libâs, 28.

⁴²⁴ Müslim, Cennet, 52.

⁴²⁵ Tirmizî, Edeb, 49.

⁴²⁶ Ebû Dâvûd, Libâs, 16; Tirmizî, Edeb, 48.

⁴²⁷ Buhârî, Libâs, 35; Tirmizî, Libâs, 4.

Nitekim Semure'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas):

“Beyaz elbise giyin. Zira o, daha temiz ve daha hoştur. Ölülerinizi de beyaz renkli kumaşla kefenleyin” buyurmuştur.⁴²⁹

Beyaz renk, açık olması, temeli temizlik olan bir dinde, kirlerin hemen görülüp temizlenmesi; koyu renkler karşısında özellikle bazı ayetlerde bir sembol olarak geçmesi, tercih edilmesinde etkili olmuştur denilebilir.⁴³⁰

Resûlullah (sas)'in beyazın dışında başka renkler de giydiğine dair bazı rivayetler ise şöyledir:

Berâ (ra) şöyle demiştir:

*“Resûl-i Ekrem (sas) orta boylu idi. Onun kırmızı bir elbise içinde gördüm. Hayatım boyunca ondan daha şık/güzel birini görmedim.”*⁴³¹

Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdullah (ra) ise şöyle demiştir: Resûlullah'ı (sas) Mekke'de Ebtah denilen yerde kırmızı deriden yapılmış bir çadırda gördüm... Sonra Peygamber (sas) de altında ve üstünde iki parça kırmızı elbiseyle çadırından çıktı. Onun bembeyaz baldırları hâlâ gözümün önündedir.⁴³²

Ebû Rimse Rifâa et-Temîmî (ra), Resûlullah'ı (sas) üzerinde iki parçadan oluşan yeşil bir elbiseyle gördüğünü söylemiştir.⁴³³

Câbir (ra) ise Resûlullah Efendimiz (sas), fetih günü Mekke'ye başında siyah bir sarıkla girdiğini nakleder.⁴³⁴

Ebû Saîd Amr b. Hureys (ra) şöyle demiştir: *“İki omzunun arasından uçlarını sarkıttığı siyah bir sarıkla Resûlullah hâlâ gözlerimin önündedir.”*⁴³⁵

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Resûlullah (sas) kıyafetlerinde beyazı tercih etmekle birlikte siyah, yeşil, kırmızı ve desenli (çizgili) kumaşları kullanmıştır. Fakat

⁴²⁸ Ebû Dâvûd, Libâs, 15.

⁴²⁹ Nesâî, Cenâiz, 38, Zînet, 97; Hâkim, *Müstedrek*, IV. 185.

⁴³⁰ Macit, a.g.m., s. 487.

⁴³¹ Buhârî, Menâkıb, 23, Libâs, 35; Müslim, Fedâil, 91.

⁴³² Buhârî, Salât, 17; Müslim, Salât, 249.

⁴³³ Ebû Dâvûd, Libâs, 19; Tirmizî, Edeb, 48.

⁴³⁴ Müslim, Hacc, 451.

⁴³⁵ Müslim, Hacc, 452-453.

o, çok göze batan, parlak renk tonlarından hoşlanmazdı.⁴³⁶ Ayrıca sarı ve turuncu arası renkleri tasvip etmemiştir. Bunun nedenini ise şu hadis-i şeriften anlıyoruz:

Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan (ra) şöyle rivayet etmiştir:

Peygamber (sas), safranla boyanmış iki elbiseyi üzerimde gördü.

–*Bu elbiseyi giymeyi sana anan mı emretti*, deyince:

– Yıkayayım Ey Allah'ın Resûlü, dedim.

– *Hatta bunları yak*, buyurdu.

Müslim'in diğer rivayetinde:

“*Bu, kâfirlerin giydiği elbiselerdendir, dolayısıyla onu giyme*” buyurmuştur.⁴³⁷

Bu hadis-i şeriften sarı ve tonlarının, kâfirlerin giydiği kıyafetlere benzeyeceğinden dolayı, giyilmemesi gerektiğini öğrendiğimiz gibi Resûlullah'ın (sas) giyim kuşam konusunda koymuş olduğu bir kaideyi daha öğreniyoruz: Müminin kıyafetleri kâfire benzememeli, dışarıdan bakıldığında ‘bu kimse Müslüman’dır’ dedirtmelidir.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sas), giyim-kuşama çok önem verirdi. Kılık kıyafetinin yanı sıra saç ve sakalına, kişisel temizliğine ve bakımına da oldukça özen göstermiştir.

Hz. Peygamber (sas) temizlik hususunda titiz davranmıştır. Bunun birkaç nedenini zikredebiliriz.

Birincisi insanın fitratından kaynaklanır. İnsan tabiatı gereği temiz olanı ve temizliği sever. Temizlik insanın nefsine hoş gelir.

Nitekim Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas):

“*On şey fitrattandır: Bıyıkları kesmek, sakal bırakmak, ağız temizlemek, burnu temizlemek, tırnakları kesmek, el ve yüzde mevcut kirleri yıkamak, kasık altını temizlemek, koltuk altını temizlemek, kasık altı temizliği, su ile taharetlenmek.*”

⁴³⁶ Tirmizî, Edeb, 45.

⁴³⁷ Müslim, Libâs, 27-8.

buyurmuştur. Râvî: Onuncusunu unuttum ama mazmaza (ağza su verme) olabilir, diyor.⁴³⁸

İkincisi ise dinin gereği olan ibadetlerin temizlik esasına dayanmasıdır. Abdest, gusül abdesti, teyemmüm ibadetlerin sıhhat şartlarındandır ve olmazsa olmazlardır. Bunun bir nişanesi olarak Resûlullah (sas) “*Temizlik imanın yarısıdır*” buyurmuştur.⁴³⁹

Hiz. Peygamber’e (sas) özel olarak ise, sürekli Cebrâil (as) ile irtibat halinde olması ve -Resûlullah’a (sas) hitaben- Allah Teâlâ’nın ilk emirlerinden olan “*Elbiseni temiz tut.*”⁴⁴⁰ ifadesi bu titizliğin altında yatan bir başka nedendir.

Diğer bir nedeni ise -ki bu bizim konumuzu en çok ilgilendirenidir-, bir peygamber olarak Resûlullah’ın (sas) sürekli insanlarla muhatap olmasından kaynaklanır. Yani sosyal yaşamın gereği olarak diğer insanlarla sürekli iletişim halinde olan Resûlullah (sas), onları etrafında toplayabilmek, dağılıp gitmelerini önleyebilmek için onlara iyi muamelede bulunmuş, onlara kıymet verdiğinin bir göstergesi olarak da daima dış görünümüne ve temizliğine dikkat etmiştir.

Resûlullah (sas) ağız ve diş temizliğine ayrı bir önem vermiştir. Enes’ten (ra) rivayet edildiğine göre o (sas), “*Ağız temizliği konusunda size çok ısrarcı oldum*” buyurmuştur.⁴⁴¹

Ebû Hüreyre’den (ra) rivayet edilen bir hadiste ise, “*Ümmetimi – yahut insanları – sıkıntıya düşürmekten korkmasaydım, onlara her namaz vaktinde ağızlarını temizlemelerini emrederdim*” buyrulmaktadır.⁴⁴²

Resûlullah’ın (sas) her namaz vaktinde misvak kullanmayı emretmesi ibadete temiz olarak başlanması ve bu temizliğin de Allah’ı hoşnut etmesi dolayısıyladır.

Nitekim Âişe’den (ra) rivayet edildiğine göre ise Resûlullah (sas):

“*Misvak, ağız temizler, Allah’ı da hoşnut eder*” buyurmuştur.⁴⁴³

⁴³⁸ Müslim, Tahâret, 56.

⁴³⁹ Müslim, Tahâret, 1.

⁴⁴⁰ Müddessir, 74/4.

⁴⁴¹ Buhârî, Cum’a, 8.

⁴⁴² Buhârî, Cum’a, 8, Temennî, 9; Müslim, Tahâret, 42.

⁴⁴³ Nesâî, Tahâret, 4.

Resûlullah (sas) ağız temizliğine o kadar çok dikkat ederdi ki, uyandığında ve evine girdiğinde ilk yaptığı iş bu olmuştur.

Şureyh b. Hâni'den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

Birgün Âişe'ye:

– Peygamber (sas) evine girdiği vakit ilk önce ne yapardı, diye sordum.

– Her şeyden evvel misvak kullanırdı, dedi.⁴⁴⁴

Bu ve benzeri hadislerden hareketle diyebiliriz ki, Resûlullah (sas) misvak kullanmak suretiyle ağız temizliğine yerine getirmiş ancak nezaket gereği bunu herkesin içinde değil, işlerinden bulduğu boş vakitlerde ve nispeten gözlerden uzak olan evinde yapmıştır.

Huzeyfe'den (ra) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sas) uykudan kalkınca dişlerini (misvak denilen ağaç dalıyla) ovarak temizlerdi.⁴⁴⁵

Âişe'den (ra) şöyle demiştir: “Biz, Peygamber'in (sas) misvakını ve abdest suyunu hazırlardık. Gece, Allah'ın izniyle uyanır, önce misvak kullanır, sonra abdest alır ve namaz kılardı.”⁴⁴⁶

Resûlullah (sas) ashâbından da özellikle cemaat arasında bulduklarında kişisel bakımlarını yapmalarını istemiştir. Bunu teşvik için Cuma günü cemaate gelirken yapılması gereken hazırlıkları şöyle anlatmıştır:

Selmân'dan (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas):

“Cuma günü gusledip iyice temizlenen, saçlarına bakım yapıp evindeki güzel kokulardan süren, camiye varıp (ileri geçmek için) iki kişinin arasını ayırmadan gerektiği kadar namaz kılan, sonra da imamın hutbesini sessizce dinleyen kimsenin o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır” buyurmuştur.⁴⁴⁷

Hız. Peygamber, Cuma namazı için toplanılan mescide gelirken, boy abdestini emretmesiyle temizliğe önem verdiğini, ter gibi kokuların sebep olduğu hoş olmayan durumu bertaraf etmeye yöneldiğini açıkça dile getirmektedir.

⁴⁴⁴ Müslim, Tahâret, 43-44.

⁴⁴⁵ Buhârî, Vudû, 73; Müslim, Tahâret, 46.

⁴⁴⁶ Müslim, Musâfirîn, 139.

⁴⁴⁷ Buhârî, Cum'a, 6, 19.

Bunların yanı sıra dış görünümün bir parçası olan saçlar da muhataba verdikleri izlenim açısından değerlidir. Saçlar bedenimizin en esnek kısımları olduklarından saçlarımızın görünüşünü kolayca değiştirebiliriz. Her şeyden önce bireylerin, erkek ya da kadın olsun, dağınık saçlardan kurtulması gerekir. Saçlar; görünüş, kişilik, toplumsal statü ve özellikle uyumluluk hakkında bilgi verir.⁴⁴⁸

Resûlullah (sas) de çoğu zaman saçlarını yağlar ve sakalını tarardı.⁴⁴⁹ İtikâfta olduğu zamanlarda bile başını uzatarak zevcesine taratacak derecede saçlarına özen gösterirdi.⁴⁵⁰ “*Saçı olan kimse ona özen gösterebilir*”⁴⁵¹ buyurarak bu konuya ayrıca dikkatleri çekmiştir.

Resûlullah’ın (sas) saçları kıvrıkcık değil, düz de değil, dalgalıydı. Bazen kulak memelerini geçer, kimi zaman omuzlarına kadar uzanırdı.⁴⁵² Saçlarını bazen dağınık bırakır, bazen ikiye ayırarak toplardı.⁴⁵³ Saçında ve sakalında çok az beyaz kıl vardı.⁴⁵⁴

Resûlullah (sas) kendisi saç ve sakalının bakımına özen gösterdiği gibi bu hususta etrafında gördüğü aksaklıkları da bizzat gidermeye çalışmıştır. Hz. Peygamber’in (sas) bu konudaki şu tutumu oldukça dikkat çekicidir:

Abdullah b. Ca’fer (ra) şöyle anlatıyor: Resûlullah (sas), Ca’fer (Mute’de şehit düşünce ağlamaları için) ailesine üç gün üç gece mühlet vermişti, sonra onlara gelip, “*Bugünden sonra kardeşim Ca’fer için ağlamayın. Bana, kardeşimin çocuklarını çağırın.*” buyurdu. Bizi götürdüler. Annelerini kaybetmiş kuş yavrusu gibiydik. Resûlullah (sas), “*Bir berber çağırın.*” dedi. Berber, Resûl-i Ekrem’in emri üzerine, başlarımızı tamamen tıraş etti.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sas) cahiliyye devrinden kalma bir alışkanlık olarak ölünün ardından günlerce yas tutup vücuduna su deydirmeme yani yıkanmama ve tıraş olmama alışkanlığını söküp atmak için böyle bir davranışta

⁴⁴⁸ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 128.

⁴⁴⁹ Tirmizî, *Şemâil*, s.57, 58.

⁴⁵⁰ Buhârî, Hayz, 2; Müslim, Hayız, 6; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 79; Muvatta’, İ’tikâf, 1.

⁴⁵¹ Ebû Dâvûd, Tereccül, 3.

⁴⁵² Müslim, Fedâil, 94-96.

⁴⁵³ Müslim, Fedâil, 90.

⁴⁵⁴ Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 100-108.

⁴⁵⁵ Ebû Dâvûd, Menâsik, 78, Tereccül, 13.

bulunsa da bir Müslüman'ın en acı gününde dahi kendini kaybedip temizliğini ve düzenini aksatmaması gerektiğini zihinlere yerleştirmiştir.

Yine bir defasında Resûlullah (sas), “*Esedli Hureym ne iyi adam; bir de saçlarını çok uzatmasa ve elbisesini yerlerde sürümese.*” buyurmuş, bunu işiten Hureym eline makas alarak saçlarını kulak hizasından kesmiş ve elbisesini de baldırına kadar kaldırmıştır.⁴⁵⁶

Resûlullah (sas)'in saç ve sakal bakımının nasıl yapılması gerektiğine dair tavsiyelerinden birkaçı ise şöyledir:

Abdullah b. Ömer'den (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber (sas):

“*Bıyıklarınızı kısaltıp, dudaklarınıza sarkan kısmını kesin, sakalı ise uzatın*” buyurdu.⁴⁵⁷

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas), “*Yahudiler, Hıristiyanlar (saçlarını/sakallarını) boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.*” buyurmuştur.⁴⁵⁸

Resûlullah (sas) kişisel bakımının bir parçası olarak yıkandıktan sonra güzel kokular sürünüp toplum içine çıkardı.⁴⁵⁹ Saçını yağlayıp tarar ve güzel kokular sürünürdü.⁴⁶⁰ Hz. Âişe de Resûlullah'a (sas) güzel kokular sürerdi.⁴⁶¹ Saçına ve sakalına sürdüğü saç yağının parıltısı rahatça görülürdü.⁴⁶² Onun (sas) ismid denilen siyah bir sürmesi de vardı, yatarken iki gözüne de üçer kez sürerdi.⁴⁶³ Ashâbına da gözünü parlaklaştırıp kirpikleri kuvvetlendirdiği için ismidini tavsiye ederdi.⁴⁶⁴

Resûlullah (sas) güzel koku hususunda şöyle buyurmuştur:

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, Libâs, 25.

⁴⁵⁷ Buhârî, Libâs, 63; Müslim, Tahâret, 52, 54.

⁴⁵⁸ Buhârî, Enbiyâ, 50, Libâs, 67.

⁴⁵⁹ Ebû Dâvûd, Tereccül, 2.

⁴⁶⁰ Buhârî, Hac, 23; Müslim, Hac, 147.

⁴⁶¹ Müslim, Hac, 33, 48; Buhârî, Gusül, 12.

⁴⁶² Müslim, Hac, 44.

⁴⁶³ Tirmizî, Tıb, 9.

⁴⁶⁴ Tirmizî, Libâs, 3.

*“Dünya nimetlerinden bana kadınlar ve güzel koku sevdirdi. Namaz ise, gözümün aydınlığı kılındı.”*⁴⁶⁵

Enes'ten (ra) rivayet edildiğine göre; Peygamberimiz (sas), kendisine sunulan güzel kokuyu reddetmezdi.⁴⁶⁶ Ashâbından da kendilerine ikram edilen kokuyu reddetmemelerini istemiştir. Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre, *“Kendisine reyhan kokusu ikram edilen kimse onu reddetmesin; çünkü o hem hafif, hem de kokusu güzeldir”* buyurmuştur.⁴⁶⁷

Resûlullah (sas) insanları rahatsız edebilecek kötü kokudan hoşlanmaz, ashâbını da özellikle cemaatle buldukları zamanlarda kötü kokabilecek şeylerden men ederdi. Nitekim *“Soğan veya sarımsak yiyen, bizden ve mescidimizden uzak dursun”* buyurmuştur.⁴⁶⁸

Resûlullah'ın (sas) kendisi çok hoş kokardı. Enes'in (ra) *“Resûlullah'ın (sas) güzel kokusundan daha güzel, ne misk ne de amber koklamadım”* dediği rivayet edilmiştir.⁴⁶⁹

Bir gün Resûlullah (sas), Enes b. Mâlik'in (ra) evinde uyumuş ve terlemiştir. Enes'in (ra) annesi gelip bir kâseye deri yastıkta biriken mübarek teri doldurmaya koyulunca, Resûlullah (sas) sebebini sordu. O şu cevabı verdi: *“Onu kokularımıza katıyoruz! Çünkü kokuların en güzeli budur.”*⁴⁷⁰

Resûlullah'ın (sas) elleri ipek gibi yumuşak ve çok hoş kokulu idi. Yolda rastladığı çocukların yanaklarına dokunarak sever; kokusu günlerce sürerdi.⁴⁷¹ Câbir b. Semûre (ra) bunu şöyle anlatır: *“Resûlullah (sas) yüzüme mübarek elini sürdüğünde, elinde sanki attarın çantasından taze çıkarmış gibi güzel bir koku ve serinlik buldum”* dediği rivayet edilmiştir.⁴⁷²

Görüyoruz ki sahâbe Resûlullah'ı (sas) oldukça dikkatli bir şekilde takip etmiş, giydiği kıyafetlerin çeşidinden şekline, kumaşının cinsinden rengine,

⁴⁶⁵ Nesâî, İşratü'n-Nisâ, 1.

⁴⁶⁶ Buhârî, Hibe, 9, Libâs, 80.

⁴⁶⁷ Müslim, Elfâz, 20.

⁴⁶⁸ Buhârî, Ezân, 160, Et'ime, 49, İsti'zân, 24; Müslim, Mesâcid, 68, 70, 73, 78.

⁴⁶⁹ Buhârî, Savm, 53; Müslim, Fedâil, 82.

⁴⁷⁰ Müslim, Fedâil, 83, 85; İbn Hanbel, III, 136.

⁴⁷¹ Müslim, Fedâil, 80.

⁴⁷² Müslim, Fedâil, 80.

uzunluğundan kısalığına, darlığından bolluğuna, saç ve sakalının şeklinden, kokusunun hoşluğuna dair pek çok özelliğini bize aktarabilmişlerdir. Ayrıca onların ‘Resûlullah (sas) hâlâ şu şekliyle gözümün önündedir’, ‘Daha önce ondan daha güzelini görmedim’, ‘Onun kokusu gibisini koklamadım’ gibi ifadelerinden giyim kuşam ve dış görünüş ile ilgili unsurların Resûlullah’ın (sas) ashâbla olan iletişiminde geniş bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

b. Ses Tonu

İnsanlar sosyal olmalarını gereği, diğer bireylerle konuşmak, karşılıklı duygu ve düşüncelerini paylaşmak isterler. Başka bir ifadeyle, insana özgü olan konuşma, toplumsal olarak yaşamının doğal bir gereğidir. İşte hayatın bir parçası olan konuşmalarda insanlar, ne söylendiğine değil, nasıl söylendiğine daha çok önem verirler. Bu nedenle ses, kritik bir olgudur. Çünkü ses iç dünyanın bir aynasıdır.⁴⁷³

Ses tonu, sözün ötesinde duygusal bir yönü olduğu için sözsüz iletişim kapsamında değerlendirilmektedir. Ses; tonu, yüksekliği, rezonansı ve temposu ile duygularımızın etkili bir aktarıcısıdır. Mutluluğumuzdan hüznümüze, samimiyetimizden tereddütümüze kadar bütün duygular sesin bu özellikleriyle aktarılırlar.⁴⁷⁴ Bunların yanısıra ses; özellikle korku, sevinç, coşku, şaşırma, acı, ağrı gibi duygusal durumlarda çoğunlukla da kontrolsüz duygu ifadesi olarak yansır. Ama her bir duyguya uygun ses çıkarma biçimi bellidir. Ormanda yürürken vahşi bir hayvanla karşılaşan birinin sevinç çığlıkları atması beklenemez.⁴⁷⁵ Bu da bize bazı duyguların, ancak sesin niteliği ile ortaya koyulabileceğini göstermektedir.⁴⁷⁶

Sözsüz iletişimde konuşan kimselerin seslerinin tonu, ritmi, yükselip alçalması, monotonluğu, tınısı gibi özellikleri duyguları aksettirmekle beraber çoğu

⁴⁷³ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 134.

⁴⁷⁴ Baltaş, a.g.e., s. 31.

⁴⁷⁵ Güngör, a.g.e., s. 76.

⁴⁷⁶ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 134.

kez de sözlerin anlamına ışık tutar.⁴⁷⁷ Dilde ve edebiyatta ses, anlam kadar kıymetlidir. Anlam denilen esrarlılığı fizikî bir olay olan ses taşır.⁴⁷⁸

Kelimelerin ifade ettiği manaya göre değişmeyen, monoton bir şekilde devam eden ses, dinleyiciler üzerinde uyuşturucu bir tesir yapar.⁴⁷⁹ Bu sebeple insanlar kullandıkları sözcüklerin anlamlarını güçlendirmek ve sözcüklere canlılık kazandırmak için, seslerini alçaltır ya da yükseltirler. Örneğin coşku ya da endişe, genellikle yüksek bir sesle anlatılırken, üzüntü ya da vurdumduymazlık, düşük titreşimli bir tonda ifade edilir. Yüksek ses, aynı zamanda fikirleri vurgulamak amacıyla kullanılabilir. Gereksiz yere sesi yükseltmek ise, mesajın anlamını bozabilir.⁴⁸⁰

Konuşma esnasında mesajın mahiyeti ve önemini ortaya koyacak şekilde ses tonunu ayarlamak muhatabın dikkatini artırır ve mesaja odaklanmasını sağlar.⁴⁸¹ Hz. Peygamber'in (sas), sesini dinleyicilere göre alçaltıp yükselttiği, bazen vereceği mesaja göre sözünü üç kez tekrarladığı veya ses tonunu ve ahengini ayarladığı birçok rivâyette anlatılmaktadır.⁴⁸²

Nevvâs b. Sem'ân'ın (ra) şöyle dediği rivayet olunmuştur:

Bir sabah Resûlullah (sas) sesini kâh alçaltıp, kâh yükselterek Deccal'den söz etti. O kadar ki biz onu Medine hurmalığı civarında zannettik. Daha sonra Peygamber'in (sas) yanına geldiğimizde endişeye kapıldığımızı anladı ve:

– *Hayırdır, bu ne hâl*, dedi. Biz de:

– Ey Allah'ın Resûlü, sabahleyin sesinizi kâh alçaltıp, kâh yükselterek Deccal'den söz ettiniz. Öyle ki biz onun Medine hurmalığında olduğunu zannettik, dedik. Bunun üzerine:

⁴⁷⁷ Selçuk, a.g.e., s. 82. Ayrıca bkz: Zielke, a.g.e., s. 24.

⁴⁷⁸ Kayaalp, İsa, *İletişim ve Dil*, TDV Yay., Ankara, 1998, s. 187.

⁴⁷⁹ Kazancı, a.g.e., s. 47.

⁴⁸⁰ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 134.

⁴⁸¹ Kula, Naci, "Sözlü İletişim Açısından Hz. Muhammed'in Ortaya Koyduğu Temel İlkeler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007*, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007, s. 715.

⁴⁸² Erul, a.g.m., s. 231.

“Sizin için asıl endişem, Deccal’den başkasıdır. Şayet ben aranızda iken Deccal ortaya çıkarsa tek başıma ben ona karşı çıkarım. Eğer ben aranızda yokken çıkarsa artık herkes kendisini ona karşı savunsun. Ama benden sonra ben her Müslüman’ı (bu konuda) Allah Teâlâ’ya emanet ediyorum.” buyurdu.⁴⁸³

İnsan sesi, ikna etme, yönlendirme, baskılama, teşvik etme gücüne sahiptir. Bu güç ton değişiklikleri ve vurgular yardımıyla artırılabilir. Resûlullah’ın (sas) yerine göre sesini alçaltıp yükseltmesi, bu suretle Deccâl fitnesinin tehlikesine dikkat çekmesi ashâbı son derece etkilemiş, o kadar ki, sanki Deccâl gelivermiş yakınlardaymış hissine kapılmalarına sebep olmuştur.

Resûlullah (sas) aktarmak istediği konunun önemine binaen sesini yükseltmiş, bu sayede muhataplarına konunun ne kadar ehemmiyet taşıdığını, bu hususta oldukça dikkatli olmaları gerektiğini iliklerine kadar hissettirmiştir. Onun (sas) bu şekilde sesini kullanmasının ashâbı ne kadar etkilediği rivayetlerindeki ifadelerden anlaşılabilir.

Câbir’den (ra) rivayet edildiğine göre, Peygamber (sas) hutbe irad ettiğinde gözleri kızarır, sesi yükselir ve ordusuna seslenen kumandan gibi hiddeti artardı.⁴⁸⁴

Resûlullah (sas), özellikle kıyamet konularından bahsederken sesini yükseltirdi. Vedâ Haccı’nda adaleleri titreyinceye kadar yüksek sesle haykırdığı nakledilmektedir.⁴⁸⁵

Yine Hz. Peygamber (sas), bir hitâbesinde şöyle buyurur: “Şanı Yüce Allah, kıyamet günü gökleri toplayıp dürer, sonra onları sağ eline alır: ‘Melik benim. Nerede cebbarlar, nerede kibirlenenler?’ der...” Cenâb-ı Hakk’ın bu şekilde nidâ edeceğini ifade ederken Resûlullah’ın (sas) sesini yükselttiğini nakleden Abdullah b. Ömer (ra), “Peygamber (sas) bunları söylerken parmaklarını açıp kapamakta ve ‘Melik benim.’ der diye anlatmaktaydı. Minbere baktım da altından sarsılmaktaydı. Öyle ki, Hz. Peygamber (sas) ile birlikte devrilecek zannettim.”⁴⁸⁶ demiştir.

⁴⁸³ Müslim, Fiten, 110.

⁴⁸⁴ Müslim, Cum’a, 43.

⁴⁸⁵ Tirmizî, Cihâd, 28.

⁴⁸⁶ Müslim, Sifâtü’l-Münâfikîn, 24-25.

Resûlullah (sas) muhatabının durumuna göre de sesini ayarlamıştır. İnsanları rahatsız edici şekilde sesini yükseltmekten kaçınmıştır. Meselâ onun (sas), suffice ehlinin yanına geldiği zaman uyuyanı uyandırmayacak, uyanık olana duyuracak bir sesle selam verdiği nakledilir.⁴⁸⁷

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

Peygamber Efendimiz (sas), aksırdığında, elini veya mendilini ağzına tutar sesini kismaya ve ağzını yummağa çalışırdı.⁴⁸⁸

Allah Resûlü (sas), konu, konum ve duruma göre ses tonunu ayarlamıştır. Örneğin bir ağaç altında yatmakta iken kılıcını çekip kendisini (sas) uyandıran ve 'Seni benden kim kurtaracak' diyen müşrik adama, "*Allah!*" diye haykırması kılıcının düşmesine ve afallayıp şaşkın kalmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁸⁹

Bir defasında ise, Peygamber (sas) bir yolculukta iken bir bedevi, gür sesi ile "Ya Muhammed!" diye bağırmış, Hz. Peygamber (sas) de onun sesine yakın bir ses ile "*Evet, buradayım*" diye cevap vermişti. Bunun üzerine Safvân b. Âssâl (ra), bedeviye, "Yazık sana, Resûlullah'ın (sas) huzurundasın, sesini alçalt, böyle kaba ve yüksek sesle bağarmaktan nehyedildin" demişti. Uyarıya aldırmayan bedevi "Vallahi alçaltmam" demiş ve "Bir topluluğa yetişmediği hâlde kişinin onları sevmesi konusunda ne dersiniz" diye sormuştu. Resûl-i Ekrem ona, "*İnsan, kıyamet günü sevdiği ile beraber olacaktır.*" şeklinde cevap verdi.⁴⁹⁰

Resûlullah (sas) bedevînin sesini yükseltmesine karşılık sesini yükselterek cevap vermiştir. Ancak ona sesini yükselttiği için herhangi bir ikazda da bulunmamıştır.

Kur'ân, sesin içtenliği kadar tonuyla, ahengiyle, vurgusu ve konuşma aralığıyla, güzel bir üslupla olmasını ister. "*Güzel söz söyle*"⁴⁹¹; "*Sesini de kıs.*

⁴⁸⁷ Müslim, Eşribe 174; Tirmizî, İsti'zân 26.

⁴⁸⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 6.

⁴⁸⁹ Buhârî, Meğâzî, 32.

⁴⁹⁰ Tirmizî, Da'avât, 98.

⁴⁹¹ İsrâ, 17/23.

Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir”⁴⁹² âyetleri, güzel bir üsluba sahip olmayı ve sesi güzel kullanmayı gerektirir.

Ses tonu, ses yüksekliği, aksan, konuşma hataları ve konuşma hızı; konuşmacının duygusal durumunu, kişiliğini, sınıfını, toplumsal konumunu, dinleyiciye nasıl baktığını gösterir.⁴⁹³

Hız. Peygamber (sas), sesini iletişim aracı olarak kullanırken sevgi esaslı hareket etmiştir. İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. *“Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et! Allah muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever*”⁴⁹⁴ âyetinde de ifade edildiği gibi katılıktan ve kabalıktan uzak bir özellik taşıyordu. Kuşkusuz ses tonundaki ahenk, içten ve samimi olan jest, mimik ve bakışları, karşısındaki insanlara değer vermesinden kaynaklanıyordu.⁴⁹⁵

Ayrıca, bir bayram hutbesinde sesini duyamayan mescidin arka bölümündeki kadınların yanına kadar gidip onlara ‘özel’ seslenmesi sevgi peygamberinin yaptığı işlerdendir.⁴⁹⁶

Ebû Abdullah el-Cedelî diyor ki, “Hz. Âişe’ye Resûlullah’ın (sas) ahlâkını sordum. Şöyle dedi: O, haddi aşan, sözlerinde ve fiillerinde taşkınlık yapan bir kimse değildi. Çarşı pazarda çığırkanlık yapmaz (bağırarak konuşmaz), kötülüğe kötülükle karşılık vermezdi; aksine, affeder ve hoşgörülü davranırdı.”⁴⁹⁷

Resûlullah (sas) özellikle Kur’ân okurken güzel ve ahenkli bir sesle okumuştur.

Ebû Hüreyre’den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah’ı (sas):

⁴⁹² Lokman, 31/19.

⁴⁹³ Gökçe, Orhan, a.g.e., s. 134.

⁴⁹⁴ Âli-İmrân, 3/159.

⁴⁹⁵ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 180.

⁴⁹⁶ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 180.

⁴⁹⁷ Tirmizî, Birr ve Sıla, 69.

“Allah Teâlâ, güzel sesli Peygamber’in Kur’ân’ı açıktan ve ahenkli bir şekilde okumasına (hoşnutlukla) verdiği izni, başka hiçbir şeye vermemiştir” buyururken işittim, demiştir.⁴⁹⁸

Berâ b. Âzib (ra) ise, şöyle demiştir: “Peygamber’in (sas), yatsı namazında Tîn suresini okuduğunu işittim. Ondan daha güzel sesli bir kimse işitmiş değilim.”⁴⁹⁹

*“Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma!”*⁵⁰⁰ âyeti kerîmesi gereği Resûlullah (sas) ibadetlerinde de samimi, abartıdan uzak yüksek olmayan bir sesle Rabbi’ne niyazda bulunmuştur.

Onun (sas) bu halini Abdullah b. Şihhîr’den (ra) şöyle anlatır: “Bir gün Resûlullah’ın (sas) yanına gelmiştim. Namaz kılıyordu ve göğsü ağlamaktan dolayı kaynayan kazan gibi ses çıkarıyordu.”⁵⁰¹

Hız. Peygamber’in (sas), yapılan bir işten yahut söylenen bir sözden memnun olup olmadığını yüzünden anlama imkânı olduğu gibi, sesinin tonu ve vurgusundan da öğrenme imkânı bulunmaktaydı.

Ebû Mes’ûd el-Bedrî’den (ra) rivayet olunduğu üzere şöyle o, demiştir:

Bir gün uşağımı kamçı ile dövüyordum. Arkamdan, *“Şunu iyi bil ey Ebû Mes’ûd!”* diye bir ses işittim. Öfkemden bu sesin kime ait olduğunu anlayamadım. Bana yaklaşınca bir de baktım ki Resûlullah Efendimiz (sas) bana hitaben, *“Ey Ebû Mes’ûd, iyi bil ki Allah’ın senin üzerindeki gücü, senin bu köleye karşı gücünden daha büyüktür.”* buyurdu. Ben de *“Bundan böyle uşağımı bir daha dövmeyeceğim.”* dedim. *“Allah rızası için bu köle artık özgürdür!”* diye ekledim. Bunun üzerine Resûlullah (sas), *“Eğer böyle yapmasaydın seni ateş yakardı veya cehennem ateşi sana dokunurdu.”* buyurdu.⁵⁰²

Sahâbe Resûlullah’ın (sas) sesinden halini, ne durumda olduğunu anlayabilmiştir. Daha önce zikrettiğimiz rivayetlerde de bunu görmek mümkündür.

⁴⁹⁸ Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân, 19, Tevhîd, 32; Müslim, Musâfirîn, 232.

⁴⁹⁹ Buhârî, Ezân, 102; Müslim, Salât, 177.

⁵⁰⁰ A’râf, 7/205.

⁵⁰¹ Ebû Dâvûd, Salât, 158.

⁵⁰² Müslim, Eymân, 34.

Resûlullah'ın (sas) sesinden sevgisi, merhameti, kızgınlığı, öfkesi, memnuniyeti, memnuniyetsizliği, sevinci, hüznü vb. her hali belli olmaktaydı.

Nitekim Enes'ten (ra) şöyle rivayet etmiştir:

Ebû Talhâ (ra), Ümmü Süleym'e (ra):

- Ben Peygamber'in (sas) sesini zayıf görüyorum ve onun aç olduğunu biliyorum, yanında yiyecek bir şeyler var mı, dedi. O da:

- Var, cevabını verdi ve hemen birkaç tane arpa ekmeği çıkardı.

Rivayetin devamında Resûlullah (sas) yanındaki yetmiş yahut seksen kişiyle birlikte Ebû Talha'nın yanına gelmiş, ekmeğin üzerine dualar okumuş, herkes onar onar içeri girerek doyuncaya kadar yemiştir. Hatta kalan yemekler komşulara dağıtacak kadar artmıştır.⁵⁰³

Rivayetten anlaşıldığı gibi sahâbe Resûlullah (sas) açlığını bile sesinden anlayabilmiştir.

c. Sükûtu

Susma da sözsüz iletişimin bir parçasıdır. Sessizlik, iletişimin kesilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. İnsanlar susarak da birbirleriyle iletişim kurabilir ve iletmek istedikleri mesajları muhataplarına ulaştırabilirler. Hatta bazı durumlarda susma, konuşmadan çok daha fazla mesaj aktarabilir ve çok daha etkilidir.

Susma esnasındaki sessizlik hali bazen onaylamanın veya reddetmenin, bazen tahammülün ve sabretmenin, bazen öfkenin, kızmanın ve kırgınlığın, bazen hoşnutsuzluğun ve olumsuzluğun bazen de bilgisizliğin ifadesi olabilir. Aynı zamanda sessizlik kişiye zaman kazandırarak kafasını toplama, düşüncelerini düzenleme, yeni fikirler üretme imkânı sağlar. Böylelikle içinde bulunulan durum hakkında daha ayrıntılı düşünmek suretiyle etkili ve kalıcı çözümlerin ortaya çıkmasına yardımcı olur.

⁵⁰³ Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Eşribe, 142-143.

Susmanın doğru algılanabilmesinde, iletişimin gerçekleştiği ortam ve taraflar arasındaki ilişkilerin özelliği; yüz yüze iletişim durumunda ise, yüz ifadeleri, mimikler, beden hareketleri ve jestler yardımcı olurlar.⁵⁰⁴

Peygamberimiz (sas) sözsüz iletişimde, sessizlik ve susmayı da kullanmıştır. Hatta diyebiliriz ki, o (sas), sukûtu pek severdi. İhtiyaç dışında konuşmazdı. Güzel konuşmayan, konuşurken edebe riayet etmeyen kişilerden yüz çevirirdi.

İbn Ebî Hâle (ra) anlatıyor: onun (sas) sukûtu dört şekilde olurdu:

1. Hilm: Söylenenlere karşı tahammül göstererek sabır, yumuşaklık,
2. Hazer: Başkalarına sataşmaktan kaçınmak, uyarı,
3. Takdir,
4. Tefekkür.⁵⁰⁵

Kâdı İyâz, Hz. Peygamber'in susmasındaki bu dört unsuru şöyle değerlendirir:

“Takdirine gelince: Bu, insanlara eşit bir nazarla ve eşit bir dinleme ile muamelesinde tezahür ederdi.

Tefekkürüne gelince: Hem âhiret işlerini hem de dünya işlerini düşünmesinde tezahür ederdi.

Sabır ve tehammülde kendisi için “Hilm” çok büyük anlam taşırdı. Kendisini rahatsız eden hiçbir şey onu kızdırmazdı.

Hazer'e gelince: Bu hasletinde dört esas dikkati çekmiştir:

1. Kendisine uyulması için en güzeli yapması.
2. Herkesin uzaklaşmasını sağlamak için çirkini terk etmesi.
3. Ümmetinin yararına olan meselelerde düşünüp çözüm üretmesi.
4. Gerek dünya ve gerekse âhiret hayatlarının mutluluğunu sağlamak adına ümmeti için çalışması.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Zillioğlu, a.g.e. s. 188.

⁵⁰⁵ Kadı İyaz, a.g.e., s. 160.

Resûlullah'ın (sas) susması üzerinde durulması gereken bir olgudur. Zira kavfî ve fîlî sünnetin yanında sünnetin bir kısmı olan 'Takrîfî Sünnet' kavramı Resûlullah'ın (sas) sükût etmek suretiyle ortaya koyduğu onay ve redlerini konu alır.⁵⁰⁷

Hz. Peygamber'in (sas) susması, doğru yapılan davranışlara onay verme anlamına gelirken yanlış yapılan davranışları da reddetme anlamındaydı. Bunları şu misallerle izah edelim:

Resûlullah (sas), hastalığı esnasında Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı (ra) ziyaret etmiş, o da Resûlullah'a (sas) malının yarısını vasiyet edip edemeyeceğini sormuş, Resûlullah'tan (sas) "*Hayır*" cevabını almıştı. Bunun üzerine 'üçte biri için ne buyururusun?' şeklinde sorusunu değiştirmesi karşısında Resûlullah (sas) sadece susmakla yetinmişti.⁵⁰⁸ Burada Hz. Peygamber'in (sas) susması, üçte birlik oranı onaylaması şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim bu rivayet, vasiyette üçte birlik oranın bir ölçü olarak algılanmasının delillerinden birisidir.⁵⁰⁹

İyâs b. Abdullah b. Ebû Zübâb (ra) anlatıyor:

Resûlullah (sas), "*Allah'ın kadın kullarını dövmeyin.*" buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra), Peygamber'e (sas) gelmiş ve "Ya Resûlallah!, kadınlar eşlerine karşı çok hırçınlaştılar." demişti. Peygamber (sas) bu konuda sessiz kalmıştı. Bunu ruhsat olarak algılayan ashâbın evde şiddete dönüşen tutumları toplumsal huzuru kaçırmış, o gece birçok kadın Peygamber'in eşlerine gelerek kocalarının kendilerini dövdüğünden şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) sabah ashâbına bir konuşma yapmış, "*Çok sayıda kadın Muhammed'in evine gelerek kocalarından şikâyet ediyorlar. Bu adamlar, hayırlı adamlar değildir*" buyurmuştu.⁵¹⁰

Yine Hz. Peygamber (sas), parmağında altın yüzük olan bir adamı gördüğünde ondan yüz çevirmiş, bunun üzerine adam gidip demir yüzük takınmış

⁵⁰⁶ Kadı İyaz, a.g.e., s. 160.

⁵⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, MÜİFAV Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 32-33.

⁵⁰⁸ Buhârî, *Deavât*, 43; Müslim, *Vasiyye*, 5, Fedâilü's-Sahâbe 43.

⁵⁰⁹ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 68.

⁵¹⁰ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 42.

ancak bu kez daha fazla bir tepkiyle karşılaşmış, söz konusu şahıs üçüncü kez dönüp bu yüzüğü de çıkararak gümüş bir yüzük takınmıştı. Hz. Peygamber (sas) ilgili şahsın parmağındaki gümüş yüzüğü gördüğünde bir şey dememişti.⁵¹¹ Pek tabii ki, Resûlullah'ın (sas) buradaki sükûtu gümüş yüzük kullanımına bir onay anlamı taşımaktadır.⁵¹²

Hz. Peygamber'in (sas) kendisi de henüz evlenmemiş bekâr bir kızın nikâh teklifi esnasındaki susmasını, “onay” olarak değerlendirmiştir.⁵¹³

Susma bazen de red anlamı taşır.

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

Birgün Resûlullah (sas) bize bir hutbe irad etti ve:

– *Ey insanlar, Allah Teâlâ size haccı farz kıldı, haccedin*, dedi. Ashâbdan biri:

– Ya Resûlallah, her sene mi, diye sordu. Peygamber (sas), sükût etti. Adam, sorusunu üç defa tekrarladı. Bunun üzerine Resûlullah (sas):

– *Evet deseydim, her sene hac yapmanız gerekirdi ve siz de yapamazdınız*, dedi ve:

– *Söylemediğim şeyleri olduğu gibi bırakın. Zira sizden evvelkilerin helak olmalarının sebebi, peygamberlerine çok soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleridir. Şu hâlde ben, size bir şey emredersem elinizden geldiği kadar onu yapmaya çalışın. Herhangi bir şeyi yasaklarsam onu da bırakınız*, buyurdu.⁵¹⁴

Resûlullah'ın (sas) buradaki susması red içerikli bir susmayı yansıtmaktadır. Nitekim mezkûr soru yinelenmesi karşısında Hz. Peygamber'in (sas) verdiği cevap kendisinin bu soruyu nasıl algıladığını ve dolayısıyla susmasının ne tür bir mesaj içerdiğini göstermektedir.⁵¹⁵

⁵¹¹ İbn Hanbel, II, 163.

⁵¹² Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 68.

⁵¹³ Buhârî, Nikâh, 42.

⁵¹⁴ Müslim, Hacc, 412.

⁵¹⁵ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 69.

Sahâbe, Resûlullah'ın (sas) onay ve redlerini bildiren susmalarını onun hal ve tavrına bakarak yorumlamışlardır. Nitekim daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber (sas), kızdığı zaman, bir şeyden hoşlanmadığı zaman bu durum yüzüne yansırdu.⁵¹⁶ Hoşuna giden bir durum olduğunda sevinci yüzünden okunurdu.⁵¹⁷

Nitekim Ebû Said el-Hudrî (ra) şöyle anlatır:

*“Resûlullah (sas), örtüsü içindeki bakire kızıdan daha hayâlıydı. Bir şeyden hoşlanmadığı zaman, hemen yüzünden anlardık.”*⁵¹⁸

Ancak Resûlullah (sas), hoşuna gitmeyen bazı durumlarda da susmuş ancak, bir vakit sonra hoş karşılamadığı bu durumu ve nedenini dile getirmiştir. Diyebiliriz ki onun bu tutumu daha uygun bir zamanı kollayarak vermek istediği mesajın etkisini arttırmak, bu durumu hoş karşılamadığını belli ederek yanlış anlaşılmanın önüne geçmek içindir. Şu hadis-i şerîfi bu hususta misal olarak verebiliriz:

Ebu'l-Abbâs Sehl b. es-Sâidî (ra) şöyle anlatıyor:

Hz. Peygamber'in (sas) yanından bir adam geçti. Resûlullah Efendimiz (sas) yanında oturan kimseye:

- *Şu adam hakkında ne düşünüyorsun*, diye sordu. O da:

- Eşraftan biridir, herhangi bir kadının nikâhına talip olsa talebi kabul edilmeye, bir konuda aracılık etse sözü dinlenmeye layık biri, dedi. Resûlullah (sas) sustu, bir şey söylemedi. Sonra başka biri geçti. Bu defa Resûlullah:

- *Bunun hakkında ne düşünüyorsun*, diye sordu. Adam:

- Ya Resûlallah, bu yoksul bir Müslüman'dır; biriyle evlenmek istese isteği geri çevrilir, aracılığına itibar edilmez, bir şey söylese sözüne kulak asılmaz, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sas):

- *Bu (fakir), öteki gibi dünya dolusu insandan daha hayırlıdır*, buyurdu.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Buhârî, Deavât, 19.

⁵¹⁷ İbn Hanbel, IV, 265.

⁵¹⁸ Müslim, Fedâil, 67; Buhârî, Menâkıb, 23, Edeb, 72.

⁵¹⁹ Buhârî, Nikâh, 15; İbn Mâce, Zühd, 5.

Burada diyebiliriz ki Resûlullah (sas) ilk geçen adamın halini beğenmemiş, bunu oradan geçen diğer bir kimse ile kıyas ederek dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Resûlullah'ın (sas) peygamber oluşundan ötürü geçen adamların dış görünüşlerinin de ötesinde manevi hallerinden de haberdar edildiğini düşünebiliriz.

Bu konuyla ilgili, Mâiz el- Eslemî'nin kendi kendini ihbar etmesine yönelik yapılan eleştiriyi de örnek olarak gösterebiliriz. Mâiz'in işlediği günaha dair kendi kendini ele vermesini eleştiren iki kişiyi Allah Resûlü (sas) duymuş, ancak hiçbir müdahalede bulunmamış, susmuştu. Onun bu susmasının, duyduklarını onaylamaya değil, bilakis müdahale için uygun bir ortamı kollamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir müddet geçip de uygun bir ortam oluştuğunda Resûlullah'ın (sas), kendilerini şaşkırtacak düzeyde Mâiz el-Eslemî hakkındaki konuşmalarının çirkinliğini onlara bildirmesi⁵²⁰ suskunluğunun türünü ortaya koymaktadır.⁵²¹

Resûlullah'ın (sas) hoşlanmadığı bu gibi durumlarda susması, hal ve tavırla memnuniyetsizliğini belli etmesi ve bunu katî suretle dile getirmesi Allah'ın sınırlarının çiğnendiği, Müslüman'a yakışmayan davranışların sergilendiği, hak ve hakikatin üstünün örtüldüğü durumlar için geçerlidir. Bunların dışındaki meselelerde hoşlanmasa bile sesini çıkarmamıştır.

Nitekim bir defasında Ümmü Hufeyd bint el-Haris, Hz. Peygamber'e (sas) yağ, kurut ve keler hediye etti. Hz. Peygamber (sas) kelerleri istetti ve bunlar sofrasında yendiler. Hz. Peygamber (sas) ise, onlardan hoşlanmadı ve bıraktı. Bu kelerler haram olsaydı Resûlullah'ın (sas) sofrasında yenmezlerdi, o da yenmelerini emretmezdi.⁵²²

Hoşnutsuzluğunun yanı sıra memnun olduğu bazı durumlarda da sükût etmiştir. Ancak bu durum her zaman olduğu gibi yüzünden anlaşılırdı:

Ka'b b. Mâlik'ten (ra) rivayet edildiğine göre, tövbe bahsinde geçen onun tövbe edişini anlatan uzun bir hadiste şöyle demiştir:

Resûlullah (sas) Tebük'te cemaat içinde otururken:

⁵²⁰ Abdurrezzâk, *Musannef*, VII, 322, hno: 13340.

⁵²¹ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 69

⁵²² Buhârî, *İ'tisâm*, 24.

– *Ka’b b. Mâlik ne yaptı*, demişti. Bunun üzerine Benî Selime’den bir adam:

– Giysilerine ve boyuna posuna bakıp gururlanması, onu yola çıkmaktan alıkoydu, deyince Muâz b. Cebel (ra) ona:

– *Ne fena söyledin*, dedi. (Sonra Hz. Peygamber’e (sas) dönerek), Vallahi Ey Allah’ın Resûlü, Ka’b hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyoruz, diye o zatı aklamaları üzerine, Resûl-i Ekrem (sas) (hoş görerek) susmuştur.⁵²³

Onun bu susuşu henüz Ka’b b. Mâlik (ra) hakkındaki hükmün kendisine bildirilmemiş olmasından kaynaklanmıştır diyebiliriz. Eğer o adamın ithamına hak vermiş olsaydı Muâz b. Cebel’in (ra) savunmasına itiraz eder, bu konuda haksız olduğunu bir şekilde belli ederdi. Ancak Muâz’ın (ra) Ka’b’ı (ra) savunmasının ardından Hz. Peygamber (sas) susmuş, hiçbir şey söylememiştir.

Dini konularda vahye dayanan Hz. Peygamber (sas), eğer bir kimse gelip, bilmediği bir şeyi soracak olsa, ya susarak ya da kısaca “*Bilmiyorum*” diyerek karşılık vermiştir. Abdullah b. Ömer’in (ra) anlattığına göre Hz. Peygamber (sas), mühim işler için konuştuğu gibi, bazı mühim işler için de susmaktaydı.⁵²⁴

Yahudilerin kendisine ruhtan sorduklarında cevap vermeyip susması,⁵²⁵ hastalığı esnasında kendisini ziyarete gelen Resûlullah’a (sas) malını nasıl taksim edeceğini soran Câbir b. Abdillâh’a (ra) kendisine miras ile ilgili vahiy gelinceye kadar hiçbir cevap vermeyip sükût etmesi,⁵²⁶ onun bilgisizlik sebepli sükûtunu örneklendirir.⁵²⁷

Resûlullah (sas) bazen de bir şeyler düşünüyor gibi görünerek susmuştur. Bunu şu misallerle daha iyi anlayabiliriz:

–Ebû Bekre Nüfey b. el-Hâris’ten (ra) rivayet edildiğine göre Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur:

“*Zaman, şimdi Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü şeklindedir. Yıl, on iki ay olup, bunlardan dördü haram aylardır. Üçü, sıra ile Zilkade, Zilhicce ve*

⁵²³ Buhârî, Megâzî, 79; Müslim, Tevbe, 53.

⁵²⁴ Müslim, Liân, 4.

⁵²⁵ Buhârî, İ’tisâm, 3.

⁵²⁶ Buhârî, İ’tisâm 8.

⁵²⁷ Kavaklıoğlu, a.g.m., s. 69.

Muharremdir. Diğeri de Cemâziyelâhir ile Şaban arasındaki Receb ayıdır.” (Daha sonra Hz. Peygamber (sas):)

- *Bu ay hangi aydır, diye sordu.*

- Allah ve Peygamberi bilir, dedik. Bunun üzerine (bir an) sustu; o kadar ki o aya başka isim vereceğini zannettik.

- *Bu ay zilhicce değil mi, dedi.*

- Evet, dedik.

- *Bu hangi beldedir, buyurdu.*

- Allah ve Resûlü bilir, dedik.

Bunun üzerine bir an sustu; o kadar ki bu şehre başka ad vereceğini zannettik.

- *Burası Belde-i Haram (Mekke) değil mi, dedi.*

- Evet, dedik.

- *Bugün hangi gün, dedi.*

- Allah ve Resûlü bilir, dedik.

Bunun üzerine bir müddet sükût etti; öyle ki o güne başka bir isim vereceğini zannettik.

- *Bugün kurban günü değil mi, dedi*

- Evet, dedik.

- *Kanlarınız, mallarınız, şeref ve haysiyetiniz bu ayda, bu şehirde, bugünün hürmeti gibi haramdır/saygındır. Rabbinize kavuşacaksınız ve size nasıl davrandığınızı soracak.*

- *Aman ha, benden sonra küfre dönüp de birbirinizin boynunu vurmayın.*

-*Aman ha, burada bulunanlar bulunmayanlara bu sözlerimi eriştirsin. Olabilir ki kendilerine ulaştırılanların bir kısmı, (bugün burada bu sözleri) işitenlerin bazısından daha iyi kavrarlar, dedi. Sonra:*

- *Söyleyin, tebliğ ettim mi, diye tekrarladı. Bunun üzerine:*

- Evet, dedik. O da:

*-Allah'im şahit ol, buyurdu.*⁵²⁸

Bir diğer rivayette Ebû Mes'ûd el-Bedrî (ra) şunları anlatır:

Bir gün Sa'd b. Ubâde'nin meclisinde otururken Resûlullah yanımıza geldi. Beşîr b. Sa'd (ra):

– Ey Allah'ın Resûlü, Allah Teâlâ bize, sana salât ve selam getirmemizi emir buyurdu. Peki, sana nasıl salavat getireceğiz, diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (sas) bir süre sustu. Bundan dolayı *“Keşke Beşîr Peygamber'e sormasaydı!”* diye düşündük. Sonra Peygamber (sas):

“Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrâhîm. Ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ bârekte alâ âl-i İbrâhîm. İnneke hamîdün mecîd, deyiniz. Selam da, bildiğiniz gibidir” buyurdu.⁵²⁹

Bu rivayetlerde geçen Resûlullah'ın (sas) bir anlık susmalarının sebeplerini tam olarak bilmemiz mümkün değildir. Ancak Resûlullah (sas) bir şeyler düşünür gibi susmuş ardından sorulara cevaplarını vermiştir.

Resûlullah (sas) ashâbına da hayır konuşmalarını aksi halde susmalarını emretmiştir. Çünkü bu dil sebebiyle işlenecek günahlardan kişiyi korur, kalp kırmayı engeller, gereksiz konuşmaların önüne geçerek insanı fayda vermeyen işlerden uzak tutmuş olur.

Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: *“Allah'a ve ahiret gününe inanan, ya hayır söylesin ya da sussun.”*⁵³⁰

Bu susma emri insanın günlük konuşmalarına, sohbet ve hasbîhallerine mani değildir. Çünkü bunlarda da bir hayır vardır. Edeb dairesi içinde Allah ve Resûlü'nün sınırları dışına çıkmadan her türlü konuşma yapılabilir. Bu konuşmalar insanların günlük yaşantılarını kolaylaştırır, muhabbetlerini attırır ve sosyal yaşamın bir gereğidir.

⁵²⁸ Buhârî, Hacc, 132; Müslim, Kasâme, 29.

⁵²⁹ Müslim, Salât, 65.

⁵³⁰ Buhârî, Edeb, 31, 85, Rikâk, 23; Müslim, İmân, 74, Lukata, 14.

Nitekim Hz. Ali (ra) der ki, “Resûlullah (sas) şöyle derken işittim: *Ergenlik çağından sonra yetim olmak söz konusu değildir. Bütün gün geceye kadar susmak da yoktur.*”⁵³¹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sas) tüm gün boyunca konuşmadan durup, sus orucu tutmayı yasaklamıştır. Bu şekilde susmak insanlar arasındaki iletişime mani olur, kişiler arasında oluşacak muhabbet bağının gelişmesini sekteye uğratar.

Bunların dışında sükût etmek hazır bulunuşluğun da bir göstergesidir. Bir kimseyi dinleyebilmek için susmamız gerekir. Susmak karşdakine ‘Hadi konuş! Sustum, seni can kulağıyla dinliyorum’ demektir. Susma sayesinde iletişim daha etkin bir şekilde devam eder.

Cerîr b. Abdullah (ra) anlatıyor: Veda Haccı’nda Resûlullah (sas) bana, “*İnsanları sustur da dinlesinler*” dedi ve “*Benden sonra birbirinizin boynunu vurarak küfre dönmeyin*” buyurdu.⁵³²

Resûlullah’ın (sas) bu tutumu, söyleyeceği şeyin önemine binaen insanları susturarak, hazır bulunuşluklarını sağlayıp, vermek istediği mesajın etkisini arttırmak içindir.

Nitekim bir başka rivayette de Resûlullah (sas) Cuma günü susarak hutbeyi dinlemeye teşvik etmiş, bunun günahların bağışlanmasının bir vesilesi olduğunu belirtmiştir: “*Bir kimse güzelce abdest alıp da cuma namazına gelir, sessizce hutbeyi dinlerse iki cuma arasında ve üç gün fazlasıyla günahları bağışlanır. Bir kimse, hutbe esnasında çakıl taşlarını ve toprağı karıştırırsa, boş işle uğraşmış olur.*”⁵³³

d. Muhatabın Durumunu Dikkate Alması

Muhatabın hazır bulunuşluk seviyesini arttırabilmek açısından, muhatabın içinde bulunduğu durumu dikkate almak ve iletişim sürecini buna göre düzenlemek gerekir. Çünkü bir şeyler aktarmak istediğimiz kişi fiziksel, zihinsel veya manevî olarak bir sıkıntının içindeyse ona vermek istediğimiz mesajı almak hususunda sorun

⁵³¹ Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 9.

⁵³² Buhârî, İlim, 43, Megâzî, 77; Müslim, İmân, 118.

⁵³³ Müslim, Cum’a, 27.

yaşayacaktır. Bu sorunu en aza indirebilmek için mesaj, mesajın içeriği, sunuluş şekli kadar muhatabın bu mesajı algılayış düzeyi de değerlidir.

Resûlullah (sas) konuşurken konu, tür, muhatap, zaman ve ortamı daima göz önünde bulundurmıştır.

Zaman, kişiler arası ilişkilerin başlangıcı-bitişi ve iletişim süresince verilen mesajların yönü ve içeriği üzerinde etkili olur. Bir yerde zamanında bulunmak veya bulunmamak, genelde ikili ilişkiye ve karşıdaki kişiye verilen önem açısından değerlendirilir. Zamanı iyi kullanmak da etkin bir iletişim için gereklidir.⁵³⁴

Muhataplarıyla olumlu bir iletişim kurmak isteyen kişi kendisinin müsait olduğu zamanı gözettiği gibi muhataplarının da uygun olduğu, istekli olduğu zamanları kollamalıdır. İhtiyaca binaen konuşmalı gereksiz, usanç verici konuşmalardan kaçınmalıdır. Böyle yapıldığı takdirde söylenen sözler daha etkili olacaktır.

Hz. Peygamber (sas) ihtiyaç olmadıkça konuşmaz, konuştuğunda da makam ve ihtiyacı gözetirdi.

Nitekim İbn Mes'ûd (ra) şöyle rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber (sas), usanmayalım diye konuşmak için istekli olduğumuz zamanları gözetirdi.”⁵³⁵

İletişimde zamanın doğru seçilmesi kadar, konuşmanın uzunluğu ve kısalığı da önemlidir. Konu, yer ve muhatabın durumuna göre konuşma süresinin ayarlanması gerekir. Kısa konuşulması gereken yerde uzun, uzun konuşulması gereken yerde kısa konuşmak iletişimi olumsuz etkiler. Muhatabı seven ve dikkate alan iletişimci bu noktada hassasiyet gösterir.⁵³⁶

Hz. Peygamber'in namazı da hutbesi de mutedil idi.⁵³⁷ İmamlık yaparken cemaatin ihtiyaçlarını ve durumunu dikkate almayarak namazı uzatan sahâbîlere kızmıştı.⁵³⁸ O (sas) “*Biriniz insanlara namaz kaldırdığında namazı kısa tutsun.*

⁵³⁴ Macit, a.g.m., s. 486.

⁵³⁵ Buhârî, İlim, 11; Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn ve Ahkâmühüm, 82.

⁵³⁶ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 182.

⁵³⁷ Müslim, Cum'a, 41.

⁵³⁸ Buhârî, İlim, 28; Müslim, Salât, 182-185.

Çünkü içlerinde zayıf, hasta ve yaşlı olanlar vardır. Kendi başına kılarken istediği kadar uzatsın” buyurmuştu.⁵³⁹

Cemaatteki kadınların durumuna özen göstermesi ise bambaşka bir incelikti. Ebû Katâde'den (ra) rivayet edildiğine göre o (sas) şöyle buyurmuştu: *“Ben uzun kılmak niyetiyle namaza duruyorum; cemaatin arasında bir çocuğun ağladığını duyunca annesini üzmemeyim diye namazı kısa kesiyorum.”⁵⁴⁰*

Gördüğümüz gibi Resûlullah'ın (sas) anlayışı ve nezaketi burada da devreye girmiş, insanlara sıkıntı verir endişesiyle kendi kıldırıldığı namazlarını ve verdiği hutbeleri kısa tutmuştur. Bunun yanı sıra ashâbına da böyle yapmalarını kesin bir dille emretmiştir.

Dinleyiciyi hesaba katmadan uzun uzadıya yapılan konuşmaların dinleyiciyi sıkıntıya soktuğu bunun gibi çeşitli örneklerle anlatılabilir. Şu halde tıpkı Allah Resûlü'nün (sas) yaptığı gibi ihtiyaca göre –mümkün merteye kısa- konuşmak iletişimi sağlamlaştırıp kolaylaştıran hususların başında gelir.⁵⁴¹

Üstünde durulması gereken bir diğer husus ise herhangi bir mesajı muhatabına iletme isteyen kişinin konuya hakim olması, neyi nasıl söyleyeceğini bilerek zamanı ona göre kullanması gerektiğidir. Konuyu iyi kavramış, kavradığını da nasıl aktaracağını bilen kimse hem karşı tarafa mesajını etkili bir biçimde iletir hem de zamanı iyi kullanarak muhatabına bıkkınlık vermemiş olur.

Ebu'l-Yakzân Ammâr b. Yâsir (ra) anlatıyor: Resûlullah'ın (sas) şöyle buyurduğunu işittim: *“Namazı uzatıp hutbeyi kısa tutması kişinin dini kavradığının delilidir. Öyleyse namazı uzatın, hutbeyi de kısaltın.”⁵⁴²*

Burada Resûlullah (sas) hutbeyi kısa tutmayı dini kavramak olarak nitelendirmiştir. Çünkü din iyi kavramakla kişi neyi nasıl söyleyeceğini bilir. Muhatabın ihtiyacı olanı kestirerek, can alıcı noktalara kısa ve öz bir biçimde temas eder. Böylelikle teferruatlardan arınmış, öz olanı vermek suretiyle meseleyi

⁵³⁹ Buhârî, İlim,, 8; Müslim, Salât, 183.

⁵⁴⁰ Buhârî, Ezân, 61.

⁵⁴¹ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 182.

⁵⁴² Müslim, Cum'a, 47.

muhatabının zihnine daha derli toplu bir şekilde yerleştirerek, mesajın daha kalıcı olmasını sağlamış olur.

Resûlullah (sas) karşısındaki muhatapların zaman ve şahsiyetlerine değer verme ve saygı gösterme adına, anlattığı konuları ‘iyi bilme’ yolunu seçmiş, konuyu ve muhatabı severek iletişim kurmuş, böylece zamanı öldürme gibi bir hatanın içerisine hiçbir surette girmemiştir.⁵⁴³

Az ve öz konuşmak, Peygamberimizin (sas) en belirgin özelliklerindedir. O, bilgileri kısa ve öz olarak, insanların anlayış kapasitelerine göre sunmanın faydasına inanmış bir eğitici. Çok konuşup muhatapları bilgi bombardımanına tutma yerine, az sözle çok şeyler ifade etmeyi tercih etmiştir. Bizzat kendisi sahip olduğu bu özelliği: “*Bana sözün özü verildi*”⁵⁴⁴ sözüyle özetlemiştir.⁵⁴⁵ Hz. Peygamber’in (sas) konuşmalarındaki hedef, gerçekleri kavratmaktır. Hiçbir zaman yaldızlı söz söyleyerek gerçekleri abartmak ve insanların takdirini kazanmak değildir.⁵⁴⁶

İletişim kurduğu muhataplarını seven ve değer veren Hz. Peygamber (sas), muhatabın zihnini bulandırıcı, kafasını karıştırıcı, soru ve işaretler bırakıcı ya da tereddüde sevk edici belirsizliklerden de uzak durmuş, gerektiğinde açıklayıcı bilgiler vermeyi ihmal etmemiştir.⁵⁴⁷

Başarılı bir iletişim için muhatabın seviyesini dikkate alarak onunla buna göre konuşmak gerekir. Çünkü muhatabın seviyesine uygun yapılan konuşma ilgisini daha çabuk çekebileceği gibi bildiği, tanıdığı kavram ve ilkelerden oluşan konunun içeriğini daha doğru bir şekilde anlamasına da katkı sağlar.⁵⁴⁸

İletişim kurulan muhatabın durumuna uygun, belki de en çok seslenilmesini sevdiği hitap sözcükleriyle seslenmek en doğru davranıştır. Bu ifadeler bazen özel

⁵⁴³ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 182.

⁵⁴⁴ Müslim, Mesâcid, 5; Buhârî, Cihâd, 122.

⁵⁴⁵ Yılmaz, Hüseyin, “Hz. Peygamber’in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: VIII, sayı: 1, s. 122.

⁵⁴⁶ Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay., Konya, 1991, s. 127.

⁵⁴⁷ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 184.

⁵⁴⁸ Kula, a.g.m., s. 716.

isim, bazen lakap, bazen künye olabilir. Makama mütenasip ama muhataba iltifat sayılacak seslenişler her zaman tercih nedenidir.⁵⁴⁹

“*İnsanlara akılları miktarınca konuşunuz.*”⁵⁵⁰ Buyuran Allah Resûlü (sas) hedef kitlenin durumuna dikkat edilmesinin gereğine işaret etmiştir.⁵⁵¹

Konuşmada ele alınan konunun muhataba daha iyi anlatılabilmesi için onun sahip olduğu kişilik özelliklerini de dikkate almak gerekir. Peygamberimiz (sas) de iletişimde muhatabın kişilik özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak mesajını aktarmıştır.

Kendisine nasihat istemek için gelen kimselerin hepsine farklı farklı nasihatlerde bulunmuştur.

Söz gelimi, “En faziletli amel hangisidir?” sorusuna bir defasında “*Allah’a iman, Allah yolunda cihad ve hacc-ı mebrurdur.*” buyurmuş,⁵⁵² diğer defalarda ise “*Zikrullahtır.*”⁵⁵³, “*Allah için sevmektir.*”⁵⁵⁴ ve “*Namazdır.*”⁵⁵⁵ şeklinde farklı cevaplar vermiştir.

Resûlullah (sas) Allah’ın emir ve yasaklarını, kâmil bir mümin olmanın gereklerini insanlara anlatırken onların bu hayatî mesajları kolaylıkla ve daha etkili bir biçimde almalarını sağlamak için elinden geleni yapmıştır. Bu anlamda daima konuşma tarzına dikkat etmiş, muhataplarına karşı her zaman yumuşak bir üslup kullanmıştır.

Kaba, katı ve kırıcı bir yaklaşımla muhatapları etkileyebilmek ve sağduyulu insanları gönüllerini fethedebilmek mümkün değildir. Ama yumuşak bir kişiliğe sahip olmak ve muhataplara karşı sevecen bir tavır sergilemek, anlatılan bilgilerin içselleştirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.⁵⁵⁶

⁵⁴⁹ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 183.

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 20.

⁵⁵¹ Canlı, a.g.m., s. 387.

⁵⁵² Buhârî, Hac, 4.

⁵⁵³ Muvatta’, Kur’ân, 24.

⁵⁵⁴ Ebû Dâvûd, Sünnet, 2.

⁵⁵⁵ Muvatta’, Taharet, 36.

⁵⁵⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 121.

Nitekim Amr b. As (ra), Hz. Peygamber'in (sas) toplum içindeki en kötü insanlarla bile diyaloga geçtiğini ve onlarla en güzel şekilde konuştuğunu, bu tavırlarıyla onları İslâm'a ısındırdığını, hatta kendisine bile teveccüh edip güzel karşıladığını ve güzel konuştuğunu, onun bu yaklaşımı üzerine kendisini halkın en hayırlısı zannettiğini anlatmıştır.⁵⁵⁷

Yüz hatlarına, jest ve bakışlarına sevimlilik yükleyerek iletişim kuran Hz. Peygamber (sas), usulü dairesinde muhatabın yüzüne bakarak ona değer verdiği ima etmiş ve rencide edici bakış ya da yüz çevirmelerden uzak durmuştur.⁵⁵⁸

O (sas) edep dışı kelimeler kullanmaktan da kaçınmıştır.

Enes (ra) der ki, "Hz. Peygamber (sas) ne söven, ne çirkin konuşan ne de lanet edip duran bir kimse idi. Birimizi kınadığında: *"Ona ne oluyor alını toprak olası"* buyururdu."⁵⁵⁹ Alını toprak olası bazılarına göre secdeye gidip alını toprağa değesi demektir.

Hz. Peygamber (sas) ses tonunu yerine göre ayarlamış, monotonluktan uzak durmuştur. Yerine göre ciddi, yerine göre de esprili olmayı başarmış, ama hiçbir zaman doğruluktan ödün vermemiştir. Muhatabını rahatlatma adına kurduğu şakacı iletişimlerde doğru ve samimi olmayı önemsemiş, rencide edici tavır ve yaklaşımlardan uzak durmuştur.⁵⁶⁰

Hz. Peygamber (sas) sahâbenin dikkatini çekmek, motive etmek ve ilgilerini konuşulan konuya yoğunlaştırmak için konuşmaya dikkat çekici bir başlangıçla başlamış,⁵⁶¹ onlara sorular sormuş,⁵⁶² sahâbeye söylediklerini iyice anlayıp kavrayabilmeleri için üç defa tekrarlamış,⁵⁶³ beden dilini etkili bir biçimde kullanmış, muhataba mesajı iletmeden önce haber vermek suretiyle dikkatini mesaja

⁵⁵⁷ Tirmizî, *Şemâil*, s. 348.

⁵⁵⁸ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s. 184.

⁵⁵⁹ Buhârî, Edeb, 38, 44.

⁵⁶⁰ Gökçe, Cüneyt, a.g.m., s.184.

⁵⁶¹ Bir ifadeyi üç defa tekrar etmekle başlaması (bkz: İbn Mâce, Zühd, 28. Müslim, Birr, 9-10.), yeminle başlaması (bkz: Müslim Eymân, 26; İbn Mâce, Kefâret, 1.), soru ile başlaması (bkz: Buhârî, Hacc, 132; Müslim, Birr, 106.), tekit edici ve dikkat çekici lafızlarla başlaması (bkz: Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 1; Müslim, Birr, 9.) Hz. Peygamber'in (sas) söze başlarken uyguladığı yöntemlerden bir kaçıdır. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Canlı, a.g.m., s. 369.)

⁵⁶² Bkz. Buhârî, İlim, 5, Hacc, 132.

⁵⁶³ Tirmizî, Menâkıb, 9.

vermesini temin etmiş,⁵⁶⁴ zaman zaman konuşmalarının arasında duraklayarak, dinleyicilerin dikkatlerini toplamalarını, konuyu iyice merak edip, kulak kesilmelerini sağlamıştır.

III. RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRMESİ

Hız. Peygamber'in (sas) sözsüz iletişimine dair araştırmamız boyunca zikrettiğimiz hadis rivayetlerinin hemen hemen hepsini birinci dereceden hadis kaynaklarından derlemeye çalıştık. Bu kaynaklarda tespit edemediğimiz bir kaç rivayeti de bulunduğu kaynağı göstererek verdik.

Araştırmamız boyunca toplam 355 rivayete yer verdik. Bu hadis rivayetlerinin büyük çoğunluğu Kütüb-ü Sitte rivayetleridir. Çalışmamızda 135 Buhârî rivayeti, 150 Müslim rivayeti, 72 Muttefekun aleyh rivayet, 58 Ebû Dâvud rivayeti, 45 Tirmizî rivayeti, 21 İbn Hanbel rivayeti, Tirmizî'nin Şemâil'inden 19 rivayet, 15 Nesâî rivayeti, Kadı İyaz'ın eş-Şifa'sından 10 rivayet, 7 İbn Mâce rivayeti, 4 Dârimî rivayeti, 4 Muvatta' rivayeti, 4 Abdurrezzâk rivayeti, Buhârî'nin Edebü'l-Müfred'inden 3 rivayet, 2 Hâkim rivayeti, 1 Heysemî rivayeti, 1 Beyhakî rivayeti ve 1 İbn Şeybe rivayeti bulunmaktadır. Hadis rivayetlerinin sayılarını ve yüzdelik dilimlerini gösteren tablo ise şöyledir:

Hadis Rivayetinin Yer Aldığı Eser	Hadislerin Sayısı	Toplam Hadisler İçindeki Yüzdesi
Buhârî	135	%38,02
Müslim	150	%42,25
Muttefekun Aleyh	72	%20,28
Buhârî veya Müslim veya Muttefekun Aleyh	213	%60

⁵⁶⁴ Bkz: İbn Hanbel, Müsned, V, 181.

Ebû Dâvud	58	%16,33
Tirmizî	45	%12,67
İbn Hanbel	21	%5,91
Tirmizî, Şemâil	19	%5,35
Nesâî	15	%4,22
Kadı İyaz, eş-Şifâ	10	%2,81
İbn Mâce	7	%1,97
Dârimî	4	%1,12
Muvattâ'	4	%1,12
Abdurrezzâk	4	%1,12
Buhârî,el-Edebü'l-Müfred	3	%0,84
Hâkim, Müstedrek	2	%0,56
Heysemî	1	%0,28
Beyhakî	1	%0,28
İbn Şeybe	1	%0,28

Görüldüğü gibi, çalışmamız boyunca yer verdiğimiz rivayetlerin % 60'ı ya Buhârî'de ya da Müslim'de veya her ikisinde birlikte zikredilmektedir. 355 rivayetin içinde Kütüb-ü Sitte dışından 55 rivayet, Kütüb-ü Tis'a dışından ise 36 rivayet bulunmaktadır. Yani toplamda 300 rivayet (% 84,5) Kütüb-ü Sitte'den, 319 rivayet (%89,85) ise Kütüb-ü Tis'a'dan seçilerek verilmiştir.

Çalışmamızda öncelikli olarak sahih rivayetlerin tercih edilmesine özen gösterilmiş ve bu sayede hadis dışı alanlara mümkün olduğunca sağlam kaynaklardan sahih veriler sağlamak hedeflenmiştir.

SONUÇ

Savaşların, şiddetin, kargaşanın ve huzursuzluğun küresel boyutta bütün insanlığı tehdit ettiği günümüzde, yeryüzü ahalsinin özellikle de Müslüman bireyin ve Müslüman toplumların iletişime ihtiyaçlarının her zamankinden daha fazla olduğu açıktır. Son derece hızlı gelişen teknolojiler sayesinde yaygın iletişim araçlarıyla dünyanın bir ucundan diğer ucuna saniyelerle iletişim ağları kurulurken, insan kendi içinde yalnızlaşmakta, en yakınlarıyla bile sağlıklı iletişim kuramamaktadır. İletişim kazaları yüzünden birbirinden uzaklaşan Müslüman fertler arasına giren soğukluk, toplumların dokusunu zedelemekte, birliğini ve dirliğini bozmaktadır.

İletişim insan için hep vazgeçilmez olmuştur, böyle olmaya da devam edecektir. İnsanın varlık âlemiyle kuracağı iletişim, söz ile olabildiği gibi sözsüz de olabilir. Düşünebilme yetisinin yanında, insanın bir de duygu boyutu vardır. Kelimeler bazen yetersiz kalabilmekte, düşünceler daha çok sözlü iletişim vasıtasıyla aktarıldığı halde duyguların aktarımı sözsüz iletişim yoluyla daha kolay gerçekleşebilmektedir. Sözcüklerin kullanılmadığı iletişim biçimi, jestler, mimikler, oturuş, duruş, sesin rengi ve müziği, beden dili, mekân ve zaman özellikleri, renk ve giyim kuşam kodlarını içeren sözsüz iletişim insanlar arası iletişimde çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Diyebiliriz ki, insanın her hâli anlam yüklüdür. Susmak bile yeri geldiği zaman derin anlamlar taşır.

Bir insan için, bir mümin için “en güzel örnek” elbette Resûlullah’tır. Bir Müslüman, onun (sas) yaşam anlayışını, dünya görüşünü ve hayat modelini örnek alır, onun gibi olmaya, onun gibi davranmaya çalışır. Hayatın her anını ve her alanını aydınlatan bir Peygamber örneği, iletişim tarzını da kapsayacaktır. Bu bağlamda tezimiz onun (sas) iletişim üslûbunu ve bilhassa sözsüz iletişimdeki başarısını inceleyerek ilgili rivayetleri ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kanaatimizce, sözsüz iletişimin insanlar arası iletişimdeki hayatî önemine vurgu yaparak Hz. Peygamber’in (sas) sözsüz iletişim şekillerini ortaya koyan rivayetleri irdelemek ve nebevî ipuçlarına ulaşmak iki açıdan önemlidir: Birincisi, bu sayede sahabenin Hz. Peygamber’i (sas) algılayış biçimlerini görerek bizim de onun

(sas) sünnetini doğru anlama, algılama ve yaşamamızın yolu açılacaktır. İkincisi ise, din psikolojisi ve iletişim bilimlerinin konuyla ilgili sağlıklı hadis verilerine duyduğu ihtiyacı karşılamak, interdisipliner çalışmaları güçlendirecektir.

Hz. Peygamber'in (sas) hayatında sözlü iletişim becerilerinin yanı sıra beden dilinin ve sözsüz iletişim becerilerinin daha da öne çıktığını görmekteyiz. Hz. Peygamber (sas) bir tebliğci, bir mürşit, bir muallim olarak konuşmasına ek olarak duruşuyla, yürümesiyle, kıyafetiyle hatta susmasıyla hedef kitle üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Sahabe onun (sas) her halini büyük bir titizlikle gözlemlemiş ve onun (sas) her hareketini nasıl algıladıysa ayrıntılarıyla bizlere aktarmıştır. Böylelikle bizler bizzat görme imkânı bulamadığımız, dolayısıyla sözsüz iletişim boyutuna bizzat şahitlik edemediğimiz Resûlullah'ın (sas) her halini ashabdan öğrenmekteyiz.

O (sas) özellikle ibadetlerle ilgili konularda sözle buyurdularının yanında, hiçbir şey söylemeksizin de mesaj vermiş; yaptığı her şey 'din' olarak, 'İslam' olarak kayıtlara geçmiştir. Yüzündeki herhangi bir hoşnutsuzluk ifadesi bize o fiilin mekruhluğunu bildirmiş, yüzünde açan güller ise bize o fiilin mendup olduğunu haber vermiştir. Haram karşısındaki öfkesi bize haram işlemekten nasıl şiddetle kaçınılması gerektiğini anlatırken, Allah'ın razı olacağı bir iş karşısındaki sevinci de o işin dünya ve içindikilerden daha hayırlı olduğunu hatırlatmıştır.

Ashab-ı kiram, İslam'ın hükümlerini, sınırlarını, inceliklerini bizzat Resûlullah'ın (sas) ağzından sözlü bir biçimde öğrenmekle beraber birçok konuda onu gözlemleyerek hayatlarını şekillendirmişlerdir. Bu gözlemleri bize ulaştıran hadis rivayetleri, eşsiz bir hazine olarak Son Peygamber'e (sas) dair en ince ayrıntıları bile bugüne taşımaktadır. Yüz şeklinden teninin rengine, kaşından kirpiklerine, burnundan alınına, gözünün akından siyahına, ağzından dişlerine, saçından sakalına, yediklerinden giydiklerine, dokunduklarından kaçındıklarına kadar her türlü tasvir, sözsüz iletişimin verileri olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Söz düşüncenin, beden duyguların dili olarak bilinir demiştik. Hz. Peygamber'de (sas) fark edilen şey de duygularının anlatımında beden dilini kullanmaya daha bir dikkat göstermesi, bunları yansıtmada söze daha az müracaat etmesidir. Resûlullah (sas) muhatabına pozitif sinyaller göndermeyi sağlayan

tebessümü çok sık kullanmış, korku, dehşet ve hayretin yüzüne yansımaya izin vermiş, telaşını, mutluluğunu, hüznünü çevresindekilerden saklamayarak sözsüz iletişim kanallarıyla göstermiştir.

Hız. Peygamber (sas) tebliğ vazifesi gereği insanlarla sürekli iç içeydi. Onlarla iyi iletişim kurmak, onlara Allah Teâlâ'nın bildirdiklerini aktarmak bakımından oldukça gerekliydi. Peygamber Efendimiz (sas) de insanlarla daima iyi, kaliteli ve olumlu ilişkiler kurmuş, bu sayede sadece onlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmekle kalmamış, kalplere nüfûz eden samimi bir bağ kurmuştur. Bu anlamda göz temasını her zaman muhataplarıyla olumlu iletişim kurabilmek için kullanmıştır. Bakışları vasıtasıyla sevgiyi yansıtmış, bazen en derin merhametini dile getirmiş, bazen de hoşuna gitmeyen hususlarda nasihat ve ikazda bulunmuştur.

Rivayetler bize anlatıyor ki, Hız. Peygamber (sas) iletişimde ellerini, kollarını ve parmaklarını da sıkça kullanmıştır. Resûlullah (sas) ellerini ve kollarını okşamak, sarılmak, dokunmak suretiyle kullanarak sevgisini dile getirmiş, özellikle çocuklar onun bu yakın ilgisinden nasiplerini fazlasıyla almışlardır.

İnsanlarla yüz yüze iletişim kurmak yeri geldiğinde onlarla bedensel temasa geçmek, iletişimde samimiyetin ve güvenin bir göstergesidir. Resûlullah'ın (sas) diğer insanlarla kurduğu iletişimde de bedensel temasın farklı tezahürlerini görmek mümkündür. Allah Resûlü (sas), karşılaştığı sahabesiyle musâfaha ederd ve ahabına birbirleriyle karşılaştıkları zaman eşitliğin, muhabbetin ve samimiyetin ifadesi olan musâfahayı unutmamalarını isterdi. Hız. Peygamber'in (sas) çeşitli vesilelerle, bazı sahabîlerin göğsüne, omzuna veya sırtına elini koyması, eliyle dokunması, dürtmesi, iteklemesi ve hatta güç ve güven aşılama amacıyla vurması yine yakınlık ve samimiyet ifadesi olarak alınmalıdır. Bu hareketler onlarla kurduğu iletişimi derinleştirmiştir.

İnsanlar birbirlerine giyim kuşamları, öz bakımları, temizlikleri ile de sürekli mesaj verirler. Giyim kuşamdan kastedilen, kişinin giysi, saç-sakal, yüzük, hatta koku, diş, el ve ayak temizliği gibi dışa açılan yönleridir. Bunlar sözsüz iletişimin dış görünüşe dair kişilerin görüntülerini tamamlayan 'nesnel beden dili' kapsamında değerlendirilir.

Hız. Peygamber (sas) özenli ve güzel giyinmesiyle içinde yaşadığı toplumda iyi izlenim oluşturmuştur. Giyiminde dikkat ettiği husus kıyafetinin abartılı ve gösterişli değil, sade ve mütevazı olmasıydı. Daima giysilerinin temiz ve düzenli olmasına özen göstermiş, pespayeliği asla tasvip etmemiştir. Resûlullah (sas), yabancı heyetler, elçiler geldiği zaman onları güzel elbise giyerek karşıladı. Ayrıca Cuma ve Bayram günlerinde de o güne has elbiseler giyerdi. En çok beyaz renkten hoşlanmış, ancak yeşil, kırmızı, siyah ve desenli renklerden imal edilmiş elbiseleri de giymiştir.

Hız. Peygamber (sas) saç ve sakalına, kişisel temizliğine ve bakımına özen göstererek ashabına örnek olmuş, böylelikle beden mesajlarında başarıyı temsil etmiştir. Diğer insanlarla sürekli iletişim halinde olan Resûlullah (sas), onlara kıymet verdiğinin bir göstergesi olarak da daima dış görünümüne ve temizliğine dikkat etmiştir. Saçlarını itina ile taramış, sakalını hiçbir zaman dağınık halde bırakmamış, güzel kokular sürünerek toplum içine çıkmıştır.

Ses tonu, sözün ötesinde duygusal bir yönü olduğu için sözsüz iletişim kapsamında değerlendirilmektedir. Hız. Peygamber'in (sas), sesini dinleyicilere göre alçaltıp yükselttiği, ses tonunu ve ahengini ayarladığı birçok rivayette anlatılmaktadır. O (sas), sesini iletişim aracı olarak kullanırken sevgi esaslı hareket etmiştir. İnsanlara yumuşak davranması, ses tonundaki ahenk, içten ve samimi renk karşısındaki insanların tebliğini kolaylıkla kabul etmelerine zemin teşkil etmiştir.

Susma da sözsüz iletişimin bir parçasıdır. İnsanlar susarak iletmek istedikleri mesajları muhataplarına ulaştırabilirler. Susma esnasındaki sessizlik hali bazen onaylamanın veya reddetmenin, bazen tahammülün ve sabretmenin, bazen öfkenin, kızmanın ve kırgınlığın, bazen hoşnutsuzluğun ve olumsuzluğun bazen de bilgisizliğin ifadesi olabilir. Peygamberimiz sözsüz iletişimde, sessizlik ve susmayı etkin bir şekilde kullanmıştır. O (sas), sükûtu pek severdi. İhtiyaç dışında konuşmazdı. Resûlullah'ın (sas) susması, hadis metodolojisi açısından da üzerinde durulması gereken bir olgudur. Zira kavli ve fiilî sünnetin yanında, sünnetin bir kısmı olan 'Takrîrî Sünnet' kavramı Resûlullah'ın (sas) sükût etmek suretiyle ortaya koyduğu onay ve retlerini konu alır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, hadis rivayetlerinde açıkça görüldüğü üzere sözsüz iletişimin tüm metotları Hz. Peygamber (sas) tarafından başarıyla kullanılmış olup, o her konuda olduğu gibi bu konuda da Müslümanların eşsiz örneği olmuştur. İletişime dair akademik çalışmaların hızlandığı günümüz dünyasında Resûl-i Ekrem'in duruşundan öğrenilecek, onun tavrından modellenecek, iletişim üslûbundan çıkarılacak nice ilkeler ve dersler vardır.

Biz Resûlullah'ın (sas) mutluluğundan üzüntüsüne, oturup kalkışından duruşuna, etrafındaki insanlarla kurduğu samimi ilişkilerden çocuklarla arasında bulunan özel bağa, giyim kuşamından ses tonuna ve hatta susmasına kadar her halinden kendimize bir pay çıkarabilir, "iyi bir Müslüman modeli"ni oluşturacak her türlü unsuru Resûlullah'ın (sas) bizzat kendisinde bulabiliriz. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (sas) hayatından alıp kendi hayatımıza aktarabileceğimiz tavsiye nitelikli birkaç önemli hususu şu şekilde sıralayabiliriz:

- İnsanlarla olumlu ilişkiler kurup onlara tesir edebilmek için mutlaka sözsüz iletişimin her olanağından yararlanabilmeliyiz.

- Yaratılıştan gelen bazı duyguları yaşamak ne kadar tabii ise bu duyguların dışa yansımaları da bir o kadar tabiidir. Ancak duygularımızı yansıtırken nebevî ölçüleri kendimize düstur edinerek içimizde yaşadıklarımızı dış dünyaya yansıtırken bir elekten geçirebilmeliyiz. Vakarımızı zedeleyecek kadar aşırı sevinç gösterilerinden uzak durmalı, Allah'a isyan boyutuna varan üzüntü tezahürlerinden şiddetle kaçınmalıyız. Dünya ve içindekilerden değil yalnız Allah'tan (cc) korkmalı, kendi şahsımıza yapılan hiçbir kötülüğe karşı öfke, kızgınlık ve kin duymadan affedebilmeli, ancak mesele Allah ve Resûlü olduğunda tepkimizi açıkça ifade edebilmeliyiz.

- Sözlerimizle kimseyi kırıp incitmeye özen göstermemiz gerektiği gibi bakışlarımızla da başkalarını incitebilecek imalardan kaçınmalıyız. Nasıl bir peygambere gözlerin hain bakışı yakışmıyorsa bilmeliyiz ki onu kendine örnek kabul eden bir Müslüman'a da aynı hain bakışlar yakışmayacaktır.

- Konuşmalarımıza daha fazla anlam yükleyerek daha iyi anlaşılıp akılda kalmasını sağlamak istiyorsak beden hareketlerini yani jestleri de sıklıkla kullanmalıyız.

- Oturma, kalkma, yatma şekillerimizi, yürüyüş biçimimizi Hz. Peygamber'in (sas) tavsiyeleri doğrultusunda düzenlemeli, kibir ve gösterişten kaçınmalıyız.

- Kendi bedenimizle dahi iletişim halinde olmalı, etrafımızdaki insanlarla yakın ilişkiler kurmaktan çekinmemeliyiz. Özellikle aile fertleri arasında sıkı bir bağ kurabilmeli, bunu yerine göre kucaklama, sarılma, okşama öpme gibi bedensel temas unsurlarını kullanarak desteklemeliyiz. Yakın akraba ve arkadaşlarımızla da onları hoşnut edecek, onlara değer verdiğimizizi gösterecek ölçüde ilişkiler kurmalıyız. Müslümanlar arasında samimiyet ortamının tesis edilip muhabbetin var olabilmesi için musafaha (tokalaşma) gibi bedensel temas öğelerine rahatlıkla başvurabilmeliyiz.

- Özellikle çocuklarla ve hanımlarla olan iletişimde bedensel temasın hayati önemini unutmamalı bunun bir peygamber sünneti olduğunu hatırlayarak sevgi, merhamet ve şefkatin bir göstergesi olarak bedensel temastan yararlanmalıyız.

- Tıpkı Hz. Peygamber (sas) gibi duruşumuzda vakar sahibi olmalı, bir Müslüman'a yakışmayacak davranışlardan kaçınarak bu vakarlı duruşu bozmamaya özen göstermeliyiz. Bununla birlikte duruşumuz gurur ve kibirden de uzak olmalı, ancak şefkat ve merhamet duygularından da yoksun olmamalıdır.

- İnsanlar arası ilişkilerde mekân ve mesafe kavramlarına dikkat etmeli, yakın ilişkiler kurmak isterken mahrem ve kişisel alanlarımızı korumayı da bilmeliyiz. Her insana bizde var olan yerine göre ayrı ayrı muamele etmeliyiz.

- İlk izlenimin her zaman insanlar arası ilişkilerde önemli olduğunun farkına varmalı giyim, kuşam ve dış görünümümüzü ona göre düzenlemeliyiz. İnsanın gurur ve kibre kapılmasına neden olacak gösterişli kıyafetlerden uzak durmalı, ancak böyle yapalım derken süklüm püklüm, pejmurde bir görüntü veren giysiler de giymemeliyiz. Vasat bir ümmet olarak orta yoldan şaşmadan, imkânlarımız ölçüsünde temiz ve düzenli giyinmeliyiz.

- Bir Müslüman'ın etrafındaki herkese örneklik ettiğinin bilincinde olarak temizliğimize, kişisel bakımımıza dikkat etmeli, Hz. Peygamber'in (sas) bu hususta ne kadar titiz ve dikkatli olduğunu hatırlamamızdan çıkarmamalıyız. Dişlerimizin, saç ve sakalımızın, tırnaklarımızın, kısacası bedenimizin bakım ve temizliğine her daim özen göstermeliyiz.

- Ses tonumuz çocuklarımıza ve eşlerimize karşı tıpkı Peygamberimiz (sas) gibi müşfik bir baba edasını taşımalıdır. Allah'ın sınırlarının çiğnenmesi söz konusu olduğunda ise sesimizi yükseltmesini bilmeliyiz. Zaman, mekân ve kişiye göre uygun ses tonunu ayarlayabilmeliyiz.

- İyi bir hatip olmak istiyorsak, muhataplarımızı etkileyip ikna edebilmek için sesimizin tonunu yerine ve zamanına göre ayarlamalı, sesimizi alçaltıp yükseltmek suretiyle muhataplarımızın dikkatlerini canlı tutmaya çalışmalıyız.

- İnsanlarla iyi ilişkiler kurabilmek için susmanın gücünden de yararlanmalıyız. Ya hayır söyle yahut sus! İlkesiyle hareket ederek boş konuşmaktansa susmayı tercih etmeliyiz.

- Sözümlüğün insanlar üzerinde etkili olmasını istiyorsak, muhataplarımızın ihtiyaç ve durumlarını göz önünde bulundurmalı, hedef kitlenin ilgi ve algı seviyesi en üst düzeyde olduğu zaman ve mekânları kollayarak, yerinde, zamanında, bıktırmadan az ve öz konuşmalıyız.

Hz. Peygamber'in sözsüz iletişimi ile ilgili rivayetlerden bunlar gibi pek çok ilke çıkarılabilir. Ancak çalışmamızın gerek zaman olarak gerek hacim olarak bizi sınırlandıran yönlerinden dolayı bu kadarıyla yetiniyoruz. Elbette hadis mecmuaları daha detaylı bir tarama yapılarak incelenirse Hz. Peygamber'in insanlarla olan iletişimine –özellikle sözsüz iletişimine- dair sayısız rivayet derlenip, incelenerek daha detaylı sonuçlara varılabilir. Ümit ediyoruz ki bizim bu çalışmamız bizden sonraki çalışmalara bir kapı aralar ve Hz. Peygamber'in (sas) insanlarla olan benzersiz iletişimi daha geniş ele alınarak daha büyük yankı bulur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDURREZZÂK**, Ebû Bekr İbn Hemmâm es-San'ânî (211/826), *el-Musannef*, I-XI, thk. ve thr. Habîburrahmân el-A'zamî, 1. bs., Beyrut, 1403/1983.
- BALTAŞ**, Zuhâl Acar, *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- BİÇAKÇI**, İlker, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, MediaCat, İstanbul, 2006.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, tsh., Mehmet Zihni Efendi, 2. bs., I-VIII, İstanbul, 1992.
- , *el-Edebü'l-Müfred*, thk: Muhammed Fuât Abdü'l-Bâkî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.
- CANLI**, Mustafa, "Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, DİB Yay., Ankara, 2008, cilt: I.
- CEBECİ**, Suat, *Öğrenme Ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul, 2003.
- ÇANKAYA**, Zeynep Cihangir, *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.
- CÜCELOĞLU**, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.
- DÂRİMÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (255/868), *Sünen*, I-II, thk.-thr.-tlk. Abdullah Hâşim Yemânî, İstanbul, 1992.
- DÖKMEN**, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. Eş'âs el-Ezdî es-Sicistânî(275/888), *Sünen*, I-VI, thk. Muhammed Avvâme, Beyrut, 1465 / 2004.
- ERUL**, Bünyamin, "Hz. Peygamber ve Beden Dili", *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV Yay., Ankara, 2006.
- GÖKÇE**, Cüneyt, "Hz. Peygamber'in İletişiminde Sevgi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, cilt: 12, sayı: 17.
- GÖKÇE**, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- GÜNGÖR**, Nazife, *İletişime Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- GÜRÜZ**, Demet – Ayşen, Temel Eğinli, *İletişim Becerileri Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
- HEYSEMÎ**, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr (807/1404), *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Kütüb, Beyrût, 1967.

- İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-XX, şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, 2. bs., Mısır, 1949.
- İBN MÂCE**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (273/886), *Sünen*, I-II, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, İstanbul, 1992.
- KADI İYAZ**, Ebu'l-Fadl b. Mûsâ (544/1149), *eş-Şifâ bi Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, trc. Naim Erdoğan-Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993.
- KARA**, Necati, *Kur'an'da Beden Dili*, Bilge Yay., İstanbul, 2004.
- KARATAŞ**, Mustafa, *Hz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.
- KAŞIKÇI**, Ercan, *Beden Dili*, Hayat Yay., İstanbul, 2002.
- KAVAKLIOĞLU**, Mahmut, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/2, cilt: 3, sayı: 6.
- KAYAALP**, İsa, *İletişim ve Dil*, TDV Yay., Ankara, 1998.
- KAZANCI**, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet Yay., İstanbul, 1980.
- KULA**, Naci, "Sözlü İletişim Açısından Hz. Muhammed'in Ortaya Koyduğu Temel İlkeler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*, İslâmî İlimler Dergisi Yay., 2007.
- MACİT**, Yusuf, "Din Hizmetlerinde Sunum", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, 1/5.
- MÂLİK**, İbn Enes (179/795), *el-Muvatta'*, I-II, thk. Beşşâr Avâr Marûf, Beyrut, 1997.
- MAVİŞ**, Adil, *Söz Söyleme ve İnsanları Etkileme Sanatı*, Hayat Yay., İstanbul, 2006.
- MISIRLI**, İrfan, *Genel İletişim İlkeler-Yöntemler-Teknikler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003.
- MUTLU**, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara, 1994.
- MÜSLİM**, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, thk.-tlk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, İstanbul, 1992.
- ÖZBEK**, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay. Konya, 1991.
- SCHÖBER**, Otto, *Beden Dili Davranış Anahtarı*, çev: Sueda Özbent, Arion Yayınevi, İstanbul, 1996.
- SELÇUK**, Mualla, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, AÖF. Yay., Eskişehir, 2002.
- TETİK**, Hayati, "Din Hizmetlerinde İletişim Becerileri ve Empati", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 13, Sayı:41, (Güz 2009).

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed (279/892), *Sünen*, I-V, thk.-şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, 2. bs., İstanbul, 1992.

-----, *Şemâil-i Şerîfe*, Tercüme ve Şerh: Hüsamü'd-din en-Nakşibendî, Sadeleştiren: M.Sadık Aydın, Hilâl Yayınları, İstanbul, 1976.

YARDIM, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, DamlaYayınevi, İstanbul, 1998.

YILMAZ, Hüseyin, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: VIII, sayı: 1.

YÜCEL, Ahmet, *Hadis Usûlü*, MÜİFAV Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

ZILLIOĞLU, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yay., İstanbul, 1993.

ZİELKE, Wolfgang, *Sözsüz Konuşma*, Say Yayınevi, (Çev: Esat Mermi), İstanbul, 1993.